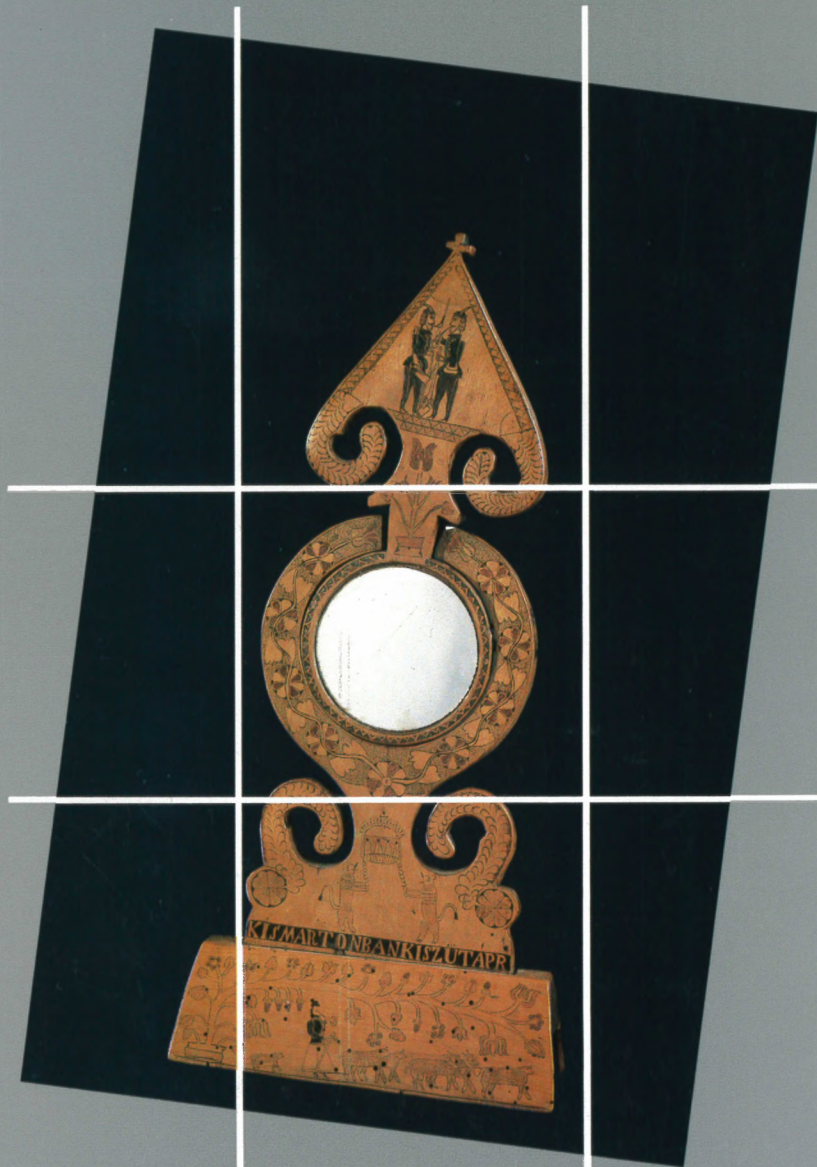

VOLKSKUNST HINTER GITTERN KISMARTONBAN/SOPRONBAN KISZÜLT

Volkskunst hinter Gittern
Kismartonban/Sopronban készült

Katalog Neue Folge 35
ISBN: 3-85405-121-2
Eisenstadt 1991

Medieneigentümer, Herausgeber und Verlag: Burgenländische Landesmuseen; *Direktor:* wHR Dr. Gerald Schlag

Text: Dr. Imre Gráfik, Gábor Pap, László Szelestey
Bearbeitung: Dr. Wolfgang Gürtler

Fotos: József Rosta, Tibor Oláh.
Restaurierung: Aladár Hesztera, Péter Hódosi, Siegfried Welz
Repros: Repro-Studio Danek, Hornstein
Grafik: Csaba Kiss E.

Gestaltung: Dipl.Graf. Erwin Moravitz, Oberwart
Druck: Wograndl Druck, Mattersburg

Volkskunst hinter Gittern
Kismartonban/Sopronban készült

Katalógus, Új sorozat 35
ISBN: 3-85405-121-2
Eisenstadt 1991

Kiadja a Burgenlandi Tartományi Múzeum
Felelős kiadó: Dr. Gerald Schlag udvari főtanácsos, igazgató

Szöveg: Dr. Gráfik Imre, Pap Gábor, Szelestey László
Szerkeztő: Dr. Wolfgang Gürtler

Fényképek: Rosta József, Oláh Tibor
Restaurálás: Hesztera Aladár, Hódosi Péter, Siegfried Welz
Reprodukció: Repro-Studio Danek, Hornstein
Grafika: Kiss E. Csaba

A katalógust tervezte: Erwin Moravitz, Oberwart
Nyomda: Wograndl Druck, Mattersburg

Umschlag: Vorderseite eines Spiegels, geschnitzt von Mihály Németh II. Gefertigt in Eisenstadt, 1869. Néprajzi Múzeum Budapest, Inv. Nr. 113.391.

Címlap: Németh Mihály II. 1869-ben Kismartonban készült állótükrének fejdala. Néprajzi Múzeum Budapest, 113.391.

VOLKSKUNST HINTER GITTERN

Gemeinsame Sonderausstellung des
Savaria Museums/Szombathely
und des
Burgenländischen Landesmuseums/Eisenstadt
in Zusammenarbeit mit dem
Ethnographischen Museum Schloß Kittsee/Kittsee

KISMARTONBAN/SOPRONBAN KÍSZÜLT

A Savaria Múzeum (Szombathely)
és a
Burgenlandi Tartományi Múzeum (Eisenstadt/Kismarton)
közös időszakos kiállítása
a Néprajzi Múzeum Kittsee (Köpcsény) együttműködésével

„KISMARTONBAN/SOPRONBAN KÍSZÜLT ...“

„Népművészet a börtönrácsok mögött ...“ egy nem minden-
napi kiállítás szokatlan címe ez.

A Burgenlandi Tartományi Múzeum a szombathelyi Savaria Múzeummal együttműködve dunántúli pásztorfaragásokat mutat be. Ez önmagában még nem lenne különlegesség, ha az alapos kutatómunka és elsősorban Szelestey László magángyűjtő kutatásai be nem bizonyítják, hogy a kiállított tárgyak egy részét a kismartoni és a soproni börtönökben készítették. Amíg a kiállítás magyar címe, „Kismartonban/Sopronban készült ...“ elsősorban a tárgyak elkészítésének helyére, Kismartonra és Sopronra utal, addig a német nyelvű cím az elkészítés tényleges helyét, a börtönt emeli ki.

A magyar és a burgenlandi népművészet számára abban rejlik a kiállítás jelentősége, hogy ezen alkotások név szerint is ismert készítőinek életútját a levéltári kutatások alapján most már nyomon tudjuk követni. A Burgenlandi Tartományi Múzeum

bemutatója után az anyagot a köpcsényi Néprajzi Múzeumban, Győrben, Sopronban, Szombathelyen és feltehetően Budapesten is ki fogják állítani.

A Burgenlandi Tartományi Múzeum és a szombathelyi Savaria Múzeum első, 1988-ban a szalónaki várban „A kerámia 8000 éve Nyugat-Pannóniában“ című együttesen megrendezett időszakos kiállítása után ez a mostani bemutató a múzeumi szakterületen az intenzív és eredményes együttműködés folytatását bizonyítja.

Kivánom, hogy ezeket a szoros kapcsolatokat gyümölcsözően ápoljuk a jövőben is.

Dr. Christa Kramer
tartományi miniszter

„VOLKSKUNST HINTER GITTERN“

„Volkskunst hinter Gittern“ — ein ungewöhnlicher Titel für eine nicht alltägliche Ausstellung.

Das Burgenländische Landesmuseum zeigt in Zusammenarbeit mit dem Savaria Museum in Szombathely Hirtenschnitzereien aus Transdanubien, was für sich nichts Außergewöhnliches wäre, hätte man nicht durch intensive Forschungen — vor allem durch den Privatsammler László Szelestey — festgestellt, daß die ausgestellten Objekte zum Teil in den Gefängnissen von Eisenstadt und Sopron angefertigt wurden. Während der ungarische Titel — „Kismartonban/Sopronban Kiszült“ — vor allem die Herkunftsorte Eisenstadt und Sopron betont, wurde im deutschsprachigen Titel die teilweise Herstellung im Gefängnis hervorgehoben.

Die Bedeutung dieser Ausstellung für die ungarische und burgenländische Volkskunst liegt hauptsächlich darin, daß nunmehr auf Grund von Archivstudien die Lebensläufe der namentlich nachweisbaren Schöpfer dieser Werke nachgezeichnet werden können. Nach der Präsentation im Burgenländischen

Landesmuseum wird diese Ausstellung noch im Ethnographischen Museum Schloß Kittsee, in Szombathely, Győr, Sopron und voraussichtlich auch in Budapest gezeigt werden.

Nach der ersten gemeinsamen Sonderausstellung zwischen dem Burgenländischen Landesmuseum und dem Savaria Museum Szombathely „8000 Jahre Keramik im westpannonischen Raum“ im Jahr 1988 auf Burg Schlaining handelt es sich bei diesem neuen Projekt um die Fortführung einer intensiven und erfolgreichen Kooperation im musealen Bereich. Ich wünsche mir, daß diese engen Kontakte auch in Zukunft weitergepflogen werden.

Dr. Christa Krammer
Landesrätin

BEVEZETŐ

A „Sopronban kiszült — Kiszült Kismartonban“ cím alatt a pannon térség múzeumainak és a budapesti Néprajzi Múzeum gyűjteményeire alapozott kiállításunk a magyar népművészet egy sajátos területével, az úgynevezett pásztorművészettel foglalkozik. Szándékaink szerint e tárgykörön belül is a személyekhez és egy meghatározott időszakhoz köthető, észak-nyugat-dunántúli csúcsteljesítményeinek bemutatására vállalkozunk.

Ugy véljük éppen e törekvésünk; az alkotókhöz, faragó egyéniségekhez való bizonyított kapcsolódás révén egészíti ki, teszi teljessé kiállításunk a feltárt dokumentumok erejével a múlt század vége óta elterjedt, s azóta is több-kevesebb folyamatossággal használt fogalom tartalmi vonatkozásait. Részben új, eddig ismeretlen levéltári források segítségével, részben az egyes tárgyak felületén található diszitmények stílus- és motívumelemzése révén bővült a személyekhez köthető, alkotóikkal azonosítható tárgyak köre. A XVIII. század végétől, a XIX. század végéig évszámmal ellátott tárgyak sora segíti időbeli tájékozódásunkat, s feliratok szövegei adják a személyekhez és helyhez kötődés megbízható támpontjait.

A legkülönbélebb használati tárgyak, eszközök/mángorlók, borotvatokok, tükrösök, állótükrök, fűszertartók, hosszúfurulya, ládikó, stb./válnak beszédes dokumentumává egy-egy egyén, kisebb közösség, egy korszak és egy térség izlés- és gondolatvilágának, s képnelvük jelbeszéde által időben és térben távolra utaló üzenetek közvetítőivé.

A feltárt anyag ismeretében nem túlzás állítanunk, hogy tárgyféleségeit, anyagát, diszitó eljárásait, technikáit, tematikáit és motívumait tekintve a pannoniai térség e kisméretű faragványai a legváltozatosabbak a magyar népművészet körében, egyfajta nagytáji egységet képezve.

A szebbnél-szebb tárgyakat szemlélve, ékrovás, úgynevezett spanyolozás, karcolás, domború faragás egyaránt megfigyelhető a tárgyak felületét diszitó ornamenseket létrehozó technikák sorában. A XVIII. századtól fennmaradt darabok sorozatai példázzák a geometrikus forgó rózsát, a szabad vonalvezetésű növényi ornamentikát, az ember és állat alakokat tartalmazó figurális ábrázolásokat, olykor hazafias és vallási jelképeket. A kutatás a diszitó technikák és a diszitmények között időrendi összefüggést, divat-tendenciát is lát érvényesülni.

Kiállításunk és a bemutatott tárgyakat értelmező katalógustanulmányok némiképp szakítani szándékoznak a hagyományos néprajzi, népművészeti megközelítéssel; pontosabban túllépnek — szakmai körökben mintegy vitát is kezdeményezendő — azokon az ismereteken, melyeket a kutatás több-kevesebb bizonyossággal, de mindenképpen egyfajta konszenzussal az ilyen típusú tárgyak halmazából ezideig megállapított.

Szelestey László az alkotókra összpontosította figyelmét. Kétségbevonhatatlan levéltári adatokkal azonosítja tárgy és alkotója kapcsolatát, pontosítva ezáltal a „faragó pásztor“ kissé idealizált, romantikus képzetét. Feltárja azon sajátos életutat befutó, a törvénnyel összetűzésbe kerülő emberek sorsát, akik kezűgyességük, faragó-tárgyalkotó készségük révén, maguk, de leginkább mások számára készített tárgyaikkal kitörölhetetlenül beirták magukat a magyar népművészet történetébe. Tevékenységükben egyéni sajátosságok, önálló stílusok éppúgy elkülöníthetők, mint ahogy közös vonások, általános ismérvek is megfigyelhetők. Kutatásai alapján úgy tűnik, hogy általánosságban talán helyénvalóbb népi-paraszti faragóművészetről beszélni, mely bizonyos körülmények között, mint arra egy korábbi elemző interpretálás, illetve feldolgozás címe/„Parasztok-Pásztorok-Betyárok“/is utal, sajátos összefüggéseket mutat.

Pap Gábor más szempontból közelítve a tárgyakra, az alkotók helyett inkább a művekre helyezi a hangsúlyt. Elemz-

EINFÜHRUNG

Diese Sonderausstellung, die unter dem Titel „Volkskunst hinter Gittern“ Objekte aus Sammlungen von Museen des „pannonischen“ Teils Ungarns, aber auch aus dem Ethnographischen Museum in Budapest zeigt, beschäftigt sich mit einem speziellen Teil der ungarischen Volkskunst: der Hirtenkunst. Sie beabsichtigt, innerhalb dieses Gebietes — dem nord-westlichen Transdanubien — Spitzenleistungen bestimmten Personen zuzuschreiben und die Entstehungszeit der Erzeugnisse zu bestimmen. Wir meinen, daß wir durch diese Untersuchungen, vor allem aber durch die Verwendung archivalischer Quellen, eine Beziehung zwischen den Gegenständen und ihrem Hersteller, zum Charakter und zur Biographie der Schnitzer, schaffen und dadurch einige Vorstellungen über die Hirtenkunst korrigieren können. Diese waren am Ende des vorigen Jahrhunderts entstanden und wurden seit damals mit mehr oder weniger Beharrlichkeit wiederholt. Allerdings hat sich, teilweise durch neue, bisher unbekannte archivalische Quellen, teils aufgrund von Stil- und Motivanalysen der Ornamente auf der Oberfläche der Gegenstände, die Zahl der Objekte, die einzelnen Personen — ihren Schöpfern — zugeschrieben werden können, vermehrt. Vom Ende des 18. bis zum Ende des 19. Jahrhunderts ermöglicht eine Reihe von datierten Gegenständen die Erstellung einer Chronologie; die Texte der Aufschriften informieren uns über die Hersteller und die Herstellungsorte. Die verschiedensten Gebrauchsgegenstände und Geräte, wie Mangelbretter, Rasiermesserbehälter, Spiegel, Stehspiegel, Gewürzbehälter, Langflöten,

Kästchen usw., werden so zu aussagekräftigen Dokumenten über Geschmack und Gedankenwelt einer Person, einer kleineren Gemeinschaft und einer Zeitperiode eines Gebietes. Sie übermitteln durch die Zeichen ihrer Bildersprache eine Botschaft in die Ferne.

In Kenntnis des vorliegenden, erschlossenen Materials ist es nicht übertrieben, zu sagen, daß angesichts der Vielfalt der Gegenstände, der Materialien, der Verzierungsverfahren, der Techniken, der Thematik und der Motive diese kleindimensionierten Schnitzereien des pannonischen Raumes die mannigfaltigsten der gesamten ungarischen Volkskunst sind und dadurch eine gleichartige Einheit im Großgebiet bilden.

Wenn man die allerschönsten Gegenstände betrachtet, kann man oft in der Reihe der Oberflächen-Verzierungs-techniken gleichzeitig Kerbschnitzereien, die sogenannte Spanisierung, Ritztechnik und reliefartige Schnitzereien an einem Gegenstand entdecken.

Die Serie der Stücke aus dem 18. Jahrhundert ist vor allem durch die geometrisch gestaltete „Rose“, freie Linienführung der Pflanzenornamentik, Genrebilder mit Menschen und Tieren, gelegentlich aber auch durch religiöse oder patriotische Motive gekennzeichnet. Die Forschung sieht einen Zusammenhang zwischen den Ziertechniken, den Themen und Motiven und der Entstehungszeit; es scheinen auch hier Modetendenzen zu wirken. Diese Ausstellung und die Studien des begleitenden Kataloges wollen in gewisser Weise mit der traditionellen ethnographischen, volkskünstlerischen Betrachtungsweise brechen; genauer gesagt, die hier vorgelegten Forschungsergebnisse gehen über den zu diesem Thema bisher bestehenden Konsens hinaus und sollen somit auch in Fachkreisen eine Diskussion auslösen.

László Szelestey hat seine Aufmerksamkeit vor allem auf die Schöpfer der Gegenstände konzentriert. Durch unbezweifelbare Archivangaben weist er den Zusammenhang zwischen dem Gegenstand und seinem Schöpfer nach und präzisiert bzw. korrigiert dabei die bisher idealisierte und romantische Vorstellung des „schnitzenden Hirten“. Er enthüllt damit das Schicksal jener Leute, deren Leben häufig einen eigenwilligen Verlauf genommen hatte, die oft mit dem Gesetz in Konflikt geraten waren. Durch die Geschicklichkeit ihrer Hände, durch ihre Begabung für das Schnitzen haben sie jedoch durch

se abból a föltevésből indul ki, hogy a tárgyak felületén kialakított díszítményeknek több egymástól elkülöníthető és értelmezhető szintjük van. A különböző szintek sajátos jelrendszerek alkalmazásával az információk, jelentések más-más síkját adják. Ezek körében különös figyelmet szentel azoknak az elemeknek, melyek értelmezése szerint, mint asztrálmitológiai nyomok, az egyetemes emberi műveltség, korai kultúrák korszakaiból napjainkig ivelő tér- és időtávlatába kapcsolják — olykor a tudatalatti szférán keresztül — a parasztok, pásztorok egyszerű, környezeti és használati tárgyait. Ebben az összefüggésben válhat az egyes tárgy, alkotója és használója révén a mindenkori néprajzi, népművészeti értékek dokumentumán túl, az emberiség műveltségi javainak, kultúrtörténeti emlékeinek örök életű hordozójává is.

Kiállításunk nem vállalkozhatott és nem is kíván teljes képet felvázolni az úgynevezett pásztorművészet körében. Szándékaink szerint a vitathatatlan esztétikai értékkel rendelkező tárgyak új szempontok szerinti bemutatásával és elemzésével egy többsikű műélvezet és műértelmezés — akár vitatható — lehetőségeit kívánjuk felmutatni.

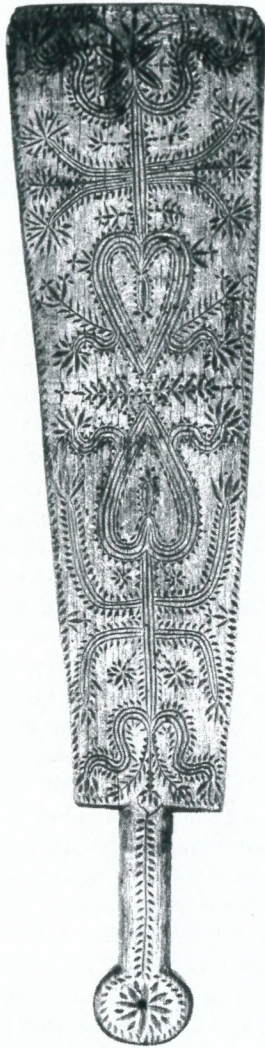
Köszönetünket fejezzük ki mindazon intézményeknek amelyek, és mindazon szakembereknek akik e törekvéseink megvalósításában készségesen és sokoldalúan segítségünkre voltak.

Dr. Gráfik Imre
néprajzkutató
a Vas megyei múzeumi szervezet igazgatója

1: Mangelbrett. Óriszentpéter, 18. Jahrhundert. Privatsammlung.

1: Mángorló. Óriszentpéter, XVIII. század. Magángyűjtemény

2: Mangelbrett. Geschnitzt von Ferenc Szép. Óriszentpéter, 1808.
Savaria Múzeum, Inv. Nr. 59.15.1

2: Mángorló. Óriszentpéter, 1808. Savaria Múzeum, 59.15.1.
Szép Ferenc munkája.

Gegenstände, die sie gelegentlich für sich selbst, meist aber für andere verfertigt hatten, ihren Namen unauslöschlich in der Geschichte der ungarischen Volkskunst verewigt. In ihren Arbeiten können sowohl individuelle Eigenarten, eigenständige Stile ebenso festgestellt werden, als auch gemeinsame Züge. Aufgrund der Forschung scheint es allerdings so, daß es, verallgemeinernd gesagt, doch zulässig ist, von volkstümlicher, bäuerlicher Schnitzkunst zu sprechen, die schon eigenartige Zusammenhänge aufweist — worauf auch eine frühere analytische Interpretation bzw. der Titel einer Publikation hinweist: „Bauern — Hirten — Betjaren“.

Gábor Pap jedoch hat sich diesen Gegenständen unter einem anderen Aspekt genähert, ihn beschäftigt nicht der Schöpfer, sondern der Inhalt, die Aussage der Werke. Seine Analyse geht von der Voraussetzung aus, daß die Ornamente auf den Gegenständen mehrere, von einander trennbare und erklärbare Bedeutungsebenen aufweisen. Diese verschiedenen „Schichten“ ergeben durch die Anwendung von eigenartigen Zeichensystemen jeweils ein eigenes Niveau der Information und der Bedeutung. Er widmete seine Aufmerksamkeit besonders jenen Elementen, die seiner Ansicht nach — als astralmythologische Spuren — die einfachen Gebrauchs- und Ziergegenstände der Bauern und Hirten aus früheren Kulturepochen mit denen der Gegenwart verbinden.

In diesem Zusammenhang betrachtet, kann ein Gegenstand durch seinen Erzeuger und durch seinen Verbraucher, über den jeweiligen volkskulturellen und volkskünstlerischen Wert hinausgehend, zum ewigen Träger des kulturellen und kulturhistorischen Andenkens der Menschheit werden.

Unsere Ausstellung kann nicht und will auch nicht eine vollständige Darstellung der sog. Hirtenkunst bieten. Allerdings will sie durch Schilderung und Analyse dieser ästhetischen Gegenstände unter neuen Gesichtspunkten einen erhöhten Kunstgenuß und ein besseres Verständnis ermöglichen.

Wir bedanken uns bei allen jenen Institutionen und Fachleuten, die uns bei der Verwirklichung unserer Absichten bereitwillig und vielseitig geholfen haben.

Dr. Imre Gráfik — Volkskundler
Direktor der Museumsorganisation im Komitat Vas

KISMARTONBAN/ SOPRONBAN KISZÜLT

A pásztorkodás hagyományai a Kárpát-medencében — és így a Dunántúlon is — a nagyon távoli múltba nyulnak vissza. Az állattartás hosszú évszázadokon át elsőbbséget élvezett a földműveléssel szemben.

Az állatorzók életmódjukban és szokásaikban is mások voltak, mint a parasztemberek. Eltérő törvények szerint éltek, külön társadalmi réteget alkottak. Ám nemcsak a földművelőktől, egymástól is távolságot tartottak: a juhász például a kanásztól, de a gulyástól, a csikóstól is. S ez fordítva is igaz volt.

A Balatontól északra a birkák őrzői álltak a rangsor elején, délen, különösen Somogyban és Baranyában viszont a kanászokat tartották a legrátartibbnak. Utóbbi területeken szám szerint is ők voltak fölényben.

A kanászok ősszel a Zselicség és a Bakony rengetegeibe, kiterjedt tölgyeseibe, bükköseibe hajtották makkoltatni a disznókat, a külterjes, rideg tartású szalontai és bakonyi sertéseket. Ezek a félvad, gyakran a vaddisznókkal is kereszteződött állatok — akárcsak őrzőik — mindent kibirtak. A kondások a nem ritkán ezer állatot is számláló hatalmas csordákkal ősszel bevették magukat az erdőbe, s ha nem volt tartósabb havazás, tavaszig kint éltek a természetben.

Később a bakonyi és szalontai sertést felváltotta a Balkánról eredő mangalica, míg a birkáknál a rackát a merinójuh, amelyet elsősorban finom gyapjáért tenyésztettek.

A pásztorok természetesen nemcsak őrizték, legeltették a

rájuk bízott állatokat, hanem gyógyították is azokat. Nem egy közülük — egyes molnárokhoz vagy vadászokhoz hasonlóan — tudós, csodálatos képességekkel is rendelkező ember volt. Ilyenek azonban csak gulyások, csikósok és kanászok lehetnek. Tudós juhászt a pásztorok társadalma nem ismert.

A pásztort nemcsak a tereléshez használt és az ünnepi alkalmakra készült eszközei, mind például a juhászkapó vagy a kanászbalta, hanem diszes öltözete is megkülönböztette a gazdálkodó parasztembertől. A mind formájában és méretében időről-időre változó, alakuló kalapokról, a diszesen kivarrt szűrőkről, prémes dolmányokról, a sokráncú bőgatyáról és egyéb viseleti darabokról bármikor felismerhető volt egy-egy pásztoreMBER társadalmi hovatartozása. De a ruházat nemcsak azt árulta el, hogy viselője kanász, netán csikós volt, hanem azt is, melyik területen élt, tevékenykedett. Más volt a „módi“ a Rába-közben s más a Kemensalján.

A szűrőknek, dolmányoknak, más cifra holminknak nagy becsük és értékük volt a pásztorok körében. Különösen a múlt század első felében. „Rangjelző“ szerepük mellett legtöbbször összes vagyonukat is e néhány ruhadarab jelentette. A korabeli büntetőperek kihallgatóinak állandóan ismétlődő kérdése volt: milyen értékeid vannak? Az erre adott válasz rendszerint így hangzott: a rajtam levő ruházatomon kívül semmi.

Nem véletlen, hogy kisebb-nagyobb tolvajlásaik az élelem mellett elsősorban a különféle ruhaneműekre irányultak, miként ezt a felvett kárlajstromok meggyőzően bizonyítják.

Ha netán e néhány ruhadarabnál több volt a pasztor értéke, vagyona, többnyire ez is elfért egy ládában. A juhász- vagy kanászlegény — mivel gyakran váltogatta szolgálati helyét — ennyivel rendszerint be is érte. A néhány sajátjának tekintett, megszolgált vagy éppen szerzett állatot, birkát, disznót — ha egyáltalán rendelkezett ilyen jószágokkal — a rábizott négy-lábuakkal együtt tartotta, őrizte.

Többnyire csak a házasságban élő pásztornak volt — akkori szóhasználattal élve — szegényemberhez illő bútora. Így fogalmazott az a faragóként ismert dukai kanász, Szép Ferkó is, akinek — elfogatását követően — minden vagyonát és jószágát összeirták. Az 1829-ben felvett lista mindössze 12 tételből állt.

Bár a legtöbb pásztor irni-olvasni sem tudott, nem egy közülük mestere volt a fa és a szaru megmunkálásának,

GEFERTIGT IN EISENSTADT UND SOPRON

Die Traditionen des Hirtentums im Karpatenbecken — und damit auch in Transdanubien — reichen weit in die Vergangenheit zurück. Der Viehhaltung wurde hier durch viele Jahrhunderte der Vorzug gegenüber dem Ackerbau gegeben. Die Hirten unterschieden sich in ihrer Lebensweise und ihren Sitten von den Bauern. Sie lebten nach anderen Regeln und bildeten eine eigene gesellschaftliche Schicht. Aber nicht nur von den Ackerbauern, auch von einander haben sie Abstand gehalten: der Schafhirt vom Schweinehirten, aber auch vom Rinderhirten und vom Pferdehirten; dies galt auch jeweils umgekehrt.

Nördlich vom Plattensee standen die Schafhirten an der Spitze der Rangordnung der Hirten, im Süden, besonders in Somogy und Baranya dagegen galten die Schweinehirten als am meisten eingebildet. In diesen Gebieten waren sie in der Überzahl.

Die Schweinehirten trieben im Herbst die extensiv — das ganze Jahr hindurch im Freien — gehaltenen Schweine der Salontaer- und der Bakonyer-Rasse in die ausgedehnten Eichen- und Buchenwälder von Zselicség und Bakony. Diese halbwilden, oft mit Wildschweinen gekreuzten Tiere, aber auch ihre Hüter, konnten nahezu alles aushalten. Häufig sind die Schweinehirten mit ihren riesigen Herden, die oft aus bis zu tausend Tieren bestanden, in die Wälder gezogen und sind — falls kein dauerhafter Schnee lag — bis in den Frühling dort geblieben.

Später lösten die vom Balkan stammenden Mangaliza-Schweine die Bakonyer- und auch Salontaer-Schweine ebenso ab, wie das Merinoschaf, das seiner feinen Wolle wegen gezüchtet worden war, das Zackelschaf.

Die Hirten haben die ihnen anvertrauten Tiere nicht nur gehütet und gefüttert, sondern auch medizinisch betreut. Nicht wenige von ihnen verfügten, wie häufig auch Müller und Jäger, über nahezu wunderbare Fähigkeiten. Solche konnten aber nur Rinder-, Pferde- oder Schweinehirten sein. Einen gelehrten Schäfer kannte die Gesellschaft der Hirten nicht.

Die Hirten unterschieden sich nicht nur durch die zum Treiben der Tiere und bei festlichen Anlässen verwendeten Werkzeuge, wie etwa Schäferhaken oder die Schweineaxt von den Landwirtschaft betreibenden Bauern, sondern auch durch die verzierte Kleidung. Die gesellschaftliche Zugehörigkeit eines Hirten konnte man an der im Laufe der Zeit sich gelegentlich verändernden Form und Größe der Hüte, an dekorativ bestickten Mänteln („Szür“), an Dolmanen aus Pelz, an weiten, in viele Falten gelegten Hosen und anderen Trachtenstücken erkennen. Die Kleidung verriet aber nicht nur, welcher Gruppe der Hirten (Schweine- oder Pferdehirten etc.) ihr Träger angehörte, sondern auch, in welchem Gebiet er lebte und arbeitete. So war etwa die Mode in der Raabau anders als in Kemenesalja.

Die Mäntel, Dolmane und sonstigen verzierten Gegenstände waren vor allem in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts unter den Hirten sehr geschätzt. Diese wenigen Kleidungsstücke kennzeichneten nicht nur die Tätigkeit und gesellschaftliche Stellung des Trägers, sondern waren meist auch dessen einzige Habe. Eine der Fragen, die straffällig gewordenen Hirten im Verhör immer auch gestellt wurden, war die nach dem Besitz, und die Antwort darauf lautete gewöhnlich: „Außer der Kleidung, die ich trage, nichts.“

Es ist daher nicht weiter verwunderlich, daß außer Lebensmittel immer wieder auch Kleidungsstücke gestohlen wurden, wie auch die angelegten Schadenslisten eindeutig beweisen.

Hatte ein Hirte gelegentlich mehr Wertgegenstände und Vermögen als die paar Kleidungsstücke, so gingen doch alle gemeinsam in eine einzige Truhe hinein. Damit haben sich die Schäfer und Schweinehirten, die ja häufig ihren Dienstort wechselten, gewöhnlich auch begnügt. Hatte der Hirte, was

„cifrázásának“. Mívesen kialakított tárgyak sokasága, mángorlók, tükrösök, borotvatokok, faragott botok és egyéb darabok kerültek ki a kezük alól a pásztorművészet, e viszonylag későn kialakult népművészeti ág mintegy száz éven át tartó virágzása során. A faragópásztorok munkálkodása nyomán jelentős, gazdag tárgyejtemések őrökítődtek ránk s kerültek muzeumokba és magángyűjteményekbe.

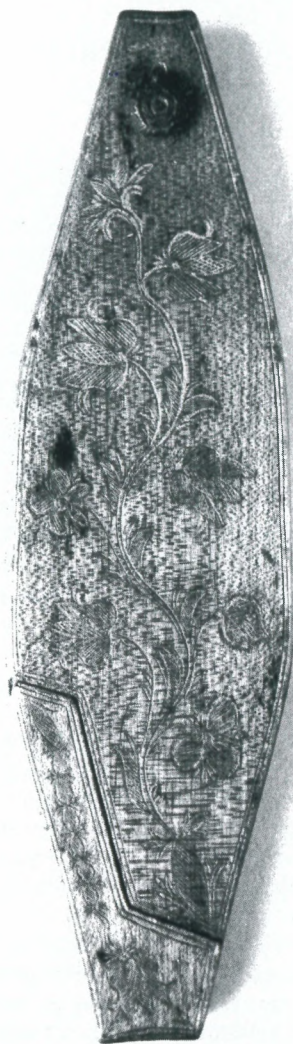
Magyarországon a pásztorkodás, az állattartás eltérő voltából adódóan három, egymástól jól elkülöníthető pasztorművészeti stílus alakult ki: az alföldi, a felföldi és a dunántúli.

Utóbbi területen — vidékenként eltérő, más-más módon — a múlt század első évtizedeiben készült faragványokon követhető nyomon egy új, önálló faragóstílus tárhódítása. A korai próbálkozások még a múlt század első évtizedéből származnak. 1804-ből egy faragott bot, aminek azonban csak a kiterített rajzát ismerjük. A góri születésű juhásznak, Janzsó Györgynek 1807-ből, a dukai kanásznak, Szép Ferencnek 1808-ból maradt ránk egy-egy mángorlója.

Ez a két utóbbi tárgy még a XVIII. századi faragványokra jellemző farkasfogazással és véséssel formálódott. Csak Janzsó Györgynek egy 1816-ban, a felirata szerint feleségének, Major Julinak faragott újabb mángorlóján jelenik meg egy másik technikai eljárás, a spanyolozás, a faragott felületek véseteinek különböző színű viasszal való kitöltése. A Vas és Sopron vármegyei pásztorfaragók szinte a századfordulóg hűek maradnak ehhez a faragóeljáráshoz. Csak e népművészeti ág hanyatlásának időszakában, századunk elején jelennek meg a domború faragással készült tárgyak. Somogyban és Baranyában viszont ezt megelőzően, az 1870-es évektől a spanyolozás mellett a karclozás is megjelenik.

A Dunántul nyugati részén főként a juhászok, míg délen inkább a nagy multú kanászság képviselői jeleskednek a faragott tárgyak kialakításában. Utóbbiak közül az első ismert alkotó, a Vázsnokon született Pánta Ferkó kanász, akinek legkorábbi ismert munkája, egy borotvatok 1816-ból való.

A faragók többsége — így az említett Janzsó György, Szép Ferenc és Pánta Ferenc is — a börtönben készítik faragványait. Idővel olyannyira a börtönviselt faragókhöz kötődnek a mivesebb megfogalmazású alkotások, hogy az ilyen tárgyakat — mintegy a pásztorfaragványokon belüli külön kategóriaként — a népnyelv még századunkban is rab- vagy rabi

3: Rasiermesserbehälter, geschnitzt von Ferkó Pánta, Somogyárd, Sörnyepusztá, 1819. Privatsammlung

3: Borotvatok. Somogyárd, Sörnyepusztá, 1819. Magángyűjtemény. Pánta Ferkó munkája.

gelegentlich vorkam, einige Tiere (Schafe, Schweine), die er — verdient oder auf andere Weise erworben — als sein Eigentum betrachtete, hielt er sie zusammen mit den anderen, ihm anvertrauten Tieren. Meistens hatten nur die verheirateten Hirten Möbel, „wie sie für einen armen Menschen passend waren“. So hat es jener Schweinehirt, bekannt als der Schnitzer Ferkó Szép, ausgedrückt, als nach seiner Verhaftung eine Aufstellung seines Vermögens einschließlich seiner Tiere angelegt wurde. Diese Liste aus dem Jahr 1829 umfaßt insgesamt 12 Gegenstände.

Zwar konnten die meisten Hirten weder schreiben noch lesen, und auch kein einziger unter ihnen war ausgebildeter Meister der Holz- und Hornbearbeitung. Dennoch schufen sie während der nur ungefähr 100 Jahre dauernden Blütezeit dieses relativ spät entstandenen Zweiges der Volkskunst mit ihren Händen eine große Menge von meisterhaft geformten Gegenständen wie Mangelbretter, Spiegel- und Rasiermesserbehälter, geschnitzte Stöcke usw.

Der Nachlaß der schnitzenden Hirten ist uns als ein umfangreicher Bestand von Gegenständen erhalten geblieben und gelangte als bedeutendes kulturelles Erbe in Museen und Privatsammlungen.

In Ungarn entwickelten sich, durch die Unterschiede des Hirtenwesens und der Tierhaltung bedingt, drei sich von einander stark unterscheidende Stile: der der Tiefebene, der des Oberlandes des Plattensees und der Transdanubiens. In letzterem Gebiet kann man — je nach Landschaft unterschieden — anhand der in den ersten Jahrzehnten des vorigen Jahrhunderts angefertigten Holzschnitzereien die Spuren der Verbreitung eines eigenständigen Stils verfolgen. Die frühen Versuche stammen noch aus dem ersten Jahrzehnt des 19. Jahrhunderts: aus dem Jahr 1804 ein geschnitzter Stock, den wir aber nur von einer Zeichnung („Abwicklung“) kennen, aus dem Jahr 1807 ein Mangelbrett des aus Górá stammenden Hirten György Janszó sowie aus dem Jahre 1808 ein Mangelbrett eines aus Duka stammenden Schweinehirten.

Diese beiden Gegenstände wurden noch mit den für das 18. Jahrhundert charakteristischen „Wolfszähnen“ und Gravierungen gearbeitet. Erst 1816 erscheint auf einem — laut Inschrift von György Janszó für seine Frau Juli Major geschnitzten — Mangelbrett eine neue Technik: die „Spanisierung“, bei welcher die gravierten Linien mit unterschiedlich

gefärbtem Wachs ausgefüllt werden. Die Hirtenschnitzer aus den Komitaten Vas und Sopron blieben dieser Technik beinahe bis zur Jahrhundertwende treu. Erst in der Zeit des Niederganges der Volkskunst, Anfang dieses Jahrhunderts, erscheinen die erhabenen geschnitzten Gegenstände. In den Komitaten Somogy und Baranya hingegen tauchen bereits schon früher, etwa seit den 1870er Jahren, neben der spanischen Art auch schon Ritzungen auf.

Am westlichen Rand Transdanubiens zeichneten sich hauptsächlich die Schafhirten, im Süden dagegen eher die Schweinehirten mit ihrer großen Vergangenheit bei der Gestaltung geschnitzter Gegenstände aus. Aus dem Kreis der Schweinehirten ist der erste namentlich bekannte Gestalter Ferkó Pánta, aus Vázsnok gebürtig, dessen erste zuschreibbare Arbeit ein Rasiermesserbehälter aus dem Jahre 1816 war.

Die meisten Schnitzer — so auch der bereits erwähnte György Janszó — fertigten ihre Erzeugnisse im Gefängnis an. Später sind vor allem die anspruchsvolleren Stücke so sehr mit den aus den Gefängnissen entlassenen Schnitzern verbunden, daß diese Gegenstände innerhalb der Hirtenschnitzereien eine besondere Kategorie bildeten — umgangssprachlich wurden sie noch in unserem Jahrhundert als „Gefangenenarbeiten“ bezeichnet. Die Hirten mit den geschickten Händen haben im Gefängnis von einander gelernt; sie haben sich, gegen einander wetteifernd, die für die Holzbearbeitung notwendigen Griffe und Verzierungstechniken für die Oberfläche der Gegenstände selbst angeeignet. Dieser Tatsache ist ganz gewiß die stilistische Einheit der Hirtenkunst zu verdanken, bzw. weicht sie deshalb in ihrer Ausführung und in ihrem Charakter so eigenartig von den Schnitzereien der Zunftmeister ab. Die neben den Gefängnissen befindlichen Gebäude mit den Werkstätten für die Häftlinge („Raspelhäuser“) hatten schon beinahe ideale Bedingungen und Möglichkeiten für die hier tätigen Gefangenen geschaffen. In ihnen standen nämlich den Gefangenen neben dem geeigneten Holzmaterial auch die für die Herstellung und Bearbeitung der Gegenstände erforderlichen Werkzeuge zur Verfügung. Denn in diesen „Raspelhäusern“ wurden die Insassen des Kerkers auch mit der Anfertigung von Holzwerkzeugen und -geräten beschäftigt. Wir können also mit einiger Berechtigung annehmen, daß die in den 1830er Jahren vermehrt erscheinenden Kunstschnitzereien — durch Spanisierung verzierte Mangelbretter, Spiegel-

munkaként emlegette. Az ügyesebb kezű pásztorok a börtönökben egymástól tanulva, egymással versengve sajátítják el a famegmunkálás fortélyait, a tárgyak felületének „cifrázását”. Minden bizonnyal ennek is köszönhető a pásztorművészet stílárú egysége, a paraszti, illetve a céhes mesterek faragásaitól olyannyira elütő sajátos megfogalmazása, karaktere.

A börtönök mellett felépülő dologházak pedig már szinte ideális körülményeket, lehetőségeket teremtettek az itt munkálkodó rabok számára. Az ilyen helyeken ugyanis a megfelelő faanyag mellett a tárgyak kialakításához, megmunkálásához szükséges eszközök is az elítéltek rendelkezésére álltak. A dologházakban tudniillik különböző faeszközök, szerszámok készítésével is foglalkoztak a tömlöcök lakói.

Joggal feltételezhetjük tehát, hogy az 1830-as években megszorodó mives faragványok, a spanyolozással kialakított mángorlók, tükrösök, borotvatokok nem kis része ezekből a munkaházakból került ki. Részletgazdag kivitelezésük mellett erre enged következtetni a sokasodó figurális ábrázolások nem egy rokon vonása, megoldása is. Irott dokumentumok is bizonyítják például, hogy a Vas megyei Káldon született Jáger, igazi nevén Horváth József az 1836-ban átadott szombathelyi dologházban munkálkodott. A több mint hat évet raboskodó fiatal juhászlegény itt készítette tükröseit, valamint a barátjának, Császár Mihálynak és feleségének faragott mángorlóját, életművének legértetesebb darabját is.

A dunántuli pásztorművészet talán legtöbbet publikált alkotásán a betyárrá előlépett juhász látható. Előtte az életéért esdekelve egy pandur térdepel. Az arasznyi kis tükörtartót a betyárokkal cimboráló jeles faragó, Király Zsiga készítette 1840-ben. A 29 éves juhászbojtár éppen a dunántuli betyárság fénykorának két legismertebb alakjával, Sobri Jóskával és Milfait Ferkóval cimborált. Két Rába-közi akciójukban, a kisfaludi molnárnak, valamint a földszigeti számadógulyásnak a kirablásában személyesen is részt vett. Az előbbi rablást Sobri, az utóbbit a társvezér, Milfait Ferkó irányította. Ők ketten, hol együtt, hol külön-külön portyáztak legényeikkel, rettegésben tartván a fél Dunántúlt.

A főként szökött katonákból és a törvénnyel összeütközésbe kerülő pásztorokból toborzódó betyárcsapatok már az ő

4: Detail eines Mangelbrettes, geschnitzt von József Jáger. (Horváth).
Egyházashetye. 1840 Savaria Múzeum, Inv.Nr.: 59.33.1

4: Mángorló részlete. Egyházashetye, 1840. Savaria Múzeum, 59.33.1.
Jáger (Horváth) József munkája.

und Rasiermesserbehälter usw. — zum überwiegenden Teil gerade aus diesen „Raspelhäusern“ stammen. Neben ihrer detailreichen Ausführung weisen manche verwandte Züge und Lösungen der zahlreicher werdenden figuralen Darstellungen darauf hin. Geschriebene Dokumente beweisen auch, daß z.B. der in Kald (Komitat Vas) geborene Jäger, mit richtigem Namen József Horváth, im „Raspelhaus“ von Szombathely (1836 übergeben) tätig war. Der junge Hirte, der mehr als 6 Jahre im Gefängnis verbracht hatte, hat hier seine Spiegelbehälter und das Mangelbrett für seinen Freund und dessen Frau — die wertvollsten Stücke seines Lebenswerkes — geschnitzt.

Auf dem am häufigsten publizierten Werk der Hirtenkunst aus Transdanubien sieht man den zum Betjaren gewordenen Hirten. Ihn bittet, vor ihm kniend, ein Pandur um sein Leben (Abb. VI). Diesen nur eine Spanne breiten Spiegelbehälter hat der bekannte, mit den Betjaren befreundete Schnitzer Zsiga Király 1840 angefertigt. Der neunundzwanzig Jahre alte Hirte war mit den zwei in der Glanzzeit des transdanubischen Betjarenwesens berühmtesten Gestalten, Jóska Sobri und Ferkó Milfait, befreundet gewesen. An zwei ihrer Aktionen in der Raab-Gegend — der Beraubung des Müllers aus Kisfalud, sowie der des Schäfermeisters aus Földsziget — hatte er sogar selbst teilgenommen. Ersteren Raub hatte Sobri, letzteren der Anführer Ferkó Milfait mit seinen Kumpanen ausgeführt. Diese beiden sind gelegentlich zusammen, manchmal aber auch jeder für sich mit ihren Spießgesellen umhergestreift und haben halb Transdanubien in Angst und Schrecken versetzt.

Die meistens aus desertierten Soldaten und aus mit dem Gesetz in Konflikt geratenen Hirten rekrutierten Betjarenbanden waren jedoch bereits schon früher bekannt gewesen. Und zwar nicht nur diesseits der Donau, sondern auch in der Tiefebene, wo das Gelände für sie vielleicht sogar noch günstiger war: auf Pferden umherziehend, konnten sie die vorher ausgesuchten Opfer in den Einzelhöfen leichter überfallen und — falls es notwendig war — ihren Verfolgern rasch entkommen.

Die Betjaren waren bereits um 1800 zu den „Helden“ der zeitgenössischen Schundromane geworden. Es war nur eine Frage der Zeit, bis ihre Namen und Taten auch in Liedern verewigt wurden. Diese Volkshelden wurden auf verschiedenen Gegenständen für den festlichen Gebrauch dargestellt,

am häufigsten auf Werken der transdanubischen Hirten-schnitzer. All das muß man berücksichtigen, um zu begreifen, daß die auf eine freie Lebensweise beharrenden und auch vor kleineren oder größeren Diebstählen und Raubüberfällen nicht zurückschreckenden Hirten sich schon von jeher zu den aus ihren Reihen stammenden Strolchen oder „Armengesellen“ — wie sie vom Volk so treffend genannt wurden — hingezogen gefühlt haben.

Manche von ihnen standen gelegentlich sogar — als Verwandte oder als Freunde — als Hehler in eigenartigen Geschäftsverbindungen mit den Betjaren.

Aufgrund des erhalten gebliebenen Materials kann man annehmen, daß die ersten bewaffneten Gestalten auf den geschnitzten Gegenständen der Bauern Transdanubiens in den 30er Jahren des 19. Jahrhunderts dargestellt wurden. Das Mangelbrett, das die älteste bekannte derartige Darstellung aufweist, gehört jedoch nicht zu den Gegenständen aus Transdanubien. Ihr Erzeuger hat, seinem deutlich anderen Stil nach zu schließen, die Schnitzkunst wahrscheinlich in der Tiefebene erlernt. Von dort ist er nach Transdanubien, genauer gesagt, ins Oberland des Plattensees gegangen, wo dieses sowie einige seiner 1835 angefertigten Stücke entstanden sind. (Dieses Mangelbrett ist uns jedoch nur von einer Beschreibung bekannt, es selbst ist bereits zugrunde gegangen). Die geschnitzten Figuren sind auch „geliehen“. Die Beschriftung informiert uns darüber, wen der Schnitzer der „Verewigung“ für würdig gehalten hat: die drei 1816 in der Puszta in Fegyverneki (Komitat Heves) aufgehängten Betjaren Betskereki, Palatinszki sowie ihren Anführer Marci Zöld. Die Darstellung der in diesem Gebiet doch eher weniger bekannten Personen ist auch deshalb auf dem für Transdanubien gedachten Gegenstand etwas verwunderlich, da sich ja diese Gegend — das Oberland des Plattensees — mit dem mit dem Nimbus eines Helden umgebenen einheimischen Betjaren Józska Sobri brüstete.

Sobri hieß ursprünglich József Pap. Er ist als ein Täter aus verletztem Gerechtigkeitsgefühl damals zum günstigsten Zeitpunkt aufgetaucht, denn diese von Krisen bedrohte Zeit hat das Auftreten eines Volkshelden durchaus gefördert. Für diese Rolle war der gut aussehende, schneidige Bursche geradezu prädestiniert.

fellépésük előtt is ismertek voltak. S nemcsak a Dunán innen, hanem az Alföldön is, ahol talán még kedvezőbb volt számukra a terület: lóháton járva a nagy pusztaságban könnyebben rajtaüthettek a kiszemelt áldozaton, az egyedül álló tanyán. Ha pedig úgy adódott, könnyen eltűnhettek üldözőik elől.

A betyárok az 1800-as évektől a korabeli ponyvák „hőseivé” is előléptek. Már csak idő kérdése, hogy nevüket a nép dalba foglalja, tetteiket megénekelje. E népi hősök az ünnepi alkalmakra szánt különféle tárgyakon, leginkább a dunántúli faragópásztorok munkáin is megjelennek. Mindez érthető is, ha tudjuk, hogy a szabadabb élethez ragaszkodó, a kisebb-nagyobb tolvajlásoktól sem riadó juhászok és más állatőrzők mindig is vonzódtak a nem ritkán éppen körükből kikerült járkálókhoz, szegénylegényekhez — ahogyan őket a nép körében oly találóan nevezték. Egyikük-másikuk emellett rokoni, baráti, alkalmanként — mint orgazda! — sajátos üzleti kapcsolatban is állt a betyárokkal.

A ránk maradt emléktárgy tanúsága szerint az első fegyveres alakok a dunántúli pásztorok által faragott tárgyakon az 1830-as években jelennek meg. A legkorábbinak tartott ábrázolást megőrző mángorló azonban valójában nem sorolható a dunántúli tárgyi anyag közé: a dekomponáltabb kompozíció, az eltérő karakterű faragóstílus alapján a készítője nagy valószínűséggel az Alföldön sajátította el a faragó tudományt. Onnan jött a Dunántulra, pontosabban a Balaton-felvidékre, ahonnan ez a darab, valamint 1835-ben faragott párja előkerült. /Ezt a datált mángorlót egyébként csak a tárgy leírása alapján ismerjük, maga a faragvány elpusztult./ „Kölcsönöztek” a faragás figurái is. A felirat ugyanis egyértelművé teszi, kiket érdemesített „megörökítésre” az alkotó: az 1816-ban Fegyverneki pusztán, Heves megyében felakasztott három betyárt, Betskerekit, Palatinszkit, valamint vezérüket, Zöld Marcit. Az idegen alakok „szerepeltetése” azért is meglepő e dunántúlinak vélt tárgyon, mert az említett terület, jelesül a Balaton-felvidék ekkor már híres, dicsfényvel övezett betyárral, Sobri Jóskával büszkélkedhet.

Sobri eredetileg Pap József névre hallgatott. Mint afféle igazságtevő, éppen a legjobbkor tűnt fel. E válságokkal terhes kor kedvezett egy népi hős színre lépésének. Erre a szerepre a jóképű, nyalka legény volt a legalkalmasabb.

Egy körözőlevél szerint a híres betyárvezér „... magas, sudár termetű, válban, csipőben széles, fehér kisasszonyos, különben barna képű, fekete, nyírott haju, kifelé álló, kis fekete bajuszu, fekete szemű” legény volt. Egy somogyi számadójuhász a nála embereivel együtt megfordult Sobrit hasonlóképpen írta le, kiegészítve még azzal, hogy ő volt mind közül a legszebb, ruházata pedig a legcifrább.

Ezek a számkivetett, mostoha sorsu legények rendkívül sokat adtak a megjelenésükre, ruházatukra. A korabeli leírásokból kitűnik, hogy bárhol, bármikor megjelentek, mindig nagy feltűnést keltettek a pásztorokéhoz hasonló, ám azokénál jóval cifrább, színesebb viseletükkel. A velük találkozó, kapcsolatba kerülő emberek hetek multával is pontosan leírták diszes ruházatukat.

Egy szűkebb körben szinte diktálták a divatot. A pásztorok aztán a maguk módján követni is próbálták a „módit”, s ha másképp nem ment, hát loptak, raboltak, hogy az olyannyira áhitott szűrt, dolmányt, kalapot és egyéb holmit magukra ölthessék.

Nemcsak Sobrit, hanem társvezérét, Milfait Ferkót is szemrevaló, jóvágásu legényként említik a korabeli dokumentumok. S miként pajtása, ő is kitűnt cifra viseletével társai közül. Mielőtt 1836. december 24-én Veszprémben felakasztották volna, egy Bucher Ferenc nevű szentképfestő lerajzolta, megörökítette még a híres betyárt. Képét, alakját, diszes szűrben, kalapban, puskával, fokossal, ábrázolva, országszerete árulták a vásárokon litográfia formájában. Mángorlókon, tükrösökön vagy borotvatokokon azonban nem lelni föl a képmását. Csak a mézesbábosok körében volt népszerű, akik a Milfait Ferkó feliratú figurákat szerte az országban árulták. A faragópásztorok kezéből kikerült tárgyakon viszont rendre egy daliás legény, Sobri Jóska cifraszűrös alakja tűnik fel. Ezekben az években ő a betyár, a betyárkodás megtettesítője — ő az igazi!

Ha a járkáló legények így összefonódtak a pásztorok egyikével-másikával, joggal vetődik fel a kérdés, próbálkoztak-e esetleg ők is a faragással. Az eddig napvilágra került adatok ezt a feltételezést megerősítik. Konkrét bizonyítékaink azonban egyelőre inkább csak betyárkodó faragók munkálkodásáról vannak. Ilyen alkotó volt a sok-sok munkáját ránkörökítő dél-vidéki kanász, Hodó, más néven Szokoli József is.

Laut eines Haftbefehls war der berühmte Betjarenführer ein „... hochgewachsener, breitschultriger und -hüftiger, blasser Junge, ganz mädchenhaft, sonst braun im Gesicht, schwarz- und kurzhaarig, mit einem nach außen gedrehten schwarzen Schnurrbart und schwarzen Augen.“ Ein Schäfermeister aus Somogy hat den mit seinen Gesellen bei ihm gewesenen Sobri ähnlich beschrieben und noch hinzugefügt, daß er unter allen der schönste war und seine Kleidung die am reichsten verzierte.

Diese verstoßenen Burschen mit ihrem widrigen Schicksal haben auf ihr Aussehen und ihre Kleidung großen Wert gelegt. Aus den zeitgenössischen Beschreibungen geht hervor, daß sie, wo und wann immer sie eben erschienen, Aufsehen erregt haben mit ihrer Tracht, ähnlich der der Hirten, jedoch viel bunter. Die Leute, die mit ihnen zusammengetroffen sind, konnten ihre verzierte Kleidung noch nach mehreren Wochen ganz genau beschreiben. In einem engeren Kreis haben sie die Mode sozusagen diktiert. Die Hirten versuchten, in ihrer eigenen Art dieser Mode zu folgen und haben, wenn es nicht anders ging, sogar gestohlen oder geraubt, um die so ersehnten Kleidungsstücke wie Mantel (Szür), Dolman, Hut und anderes anziehen zu können.

Nicht nur Sobri, auch seinen „Berufskollegen“ Ferkó Milfait hat man — laut zeitgenössischen Beschreibungen — für einen gutaussehenden Burschen gehalten. Auch er ist, wie sein Kamerad, durch seine verzierte Tracht aufgefallen. Bevor er am 24. Dezember 1836 in Veszprém gehängt worden war, hat ihn ein Ikonen-Maler, Ferenc Bucher, porträtiert. Er hat ihn mit verziertem Mantel, Hut, mit Gewehr und Fokosch dargestellt, und diese Darstellung wurde als Lithographie überall im Land verkauft. An Mangelbrettern, Spiegel- und Rasiermesserbehältern kann man seine Abbildung jedoch nicht finden. Nur unter den Lebzelttern, die Figuren mit der Aufschrift „Ferkó Milfait“ weit und breit feilgeboten haben, war er sehr beliebt. Auf den Gegenständen, die unter den Händen von Hirtenschnitzern entstanden, erscheint hingegen regelmäßig die Gestalt des stolzen Jünglings Józsa Sobri im verzierten Mantel. In jenen Jahren war er *der* Betjar, die Verkörperung des Betjarentums schlechthin. Wenn die umherziehenden Burschen so mit dem einen oder anderen Hirten zusammenkamen, stellt sich wohl mit Recht die Frage, ob sie

sich nicht auch an Holzschnitzereien versucht haben. Die bisher bekannten Angaben scheinen diese Annahme zu bestätigen, doch liegen konkrete Beweise bisher nur für die Tätigkeit von Betjaren als Schnitzer vor. Einer davon war der aus dem Süden stammende Schweinehirt Hodó, mit anderem Namen József Szokoli, von dem eine größere Zahl von Arbeiten überliefert ist.

Aber über nennenswerte Schnitzereien von Betjaren ist bisher nichts bekannt. Zwar hat ein Inventarbuch des ehemaligen Darnay Museums eine Eintragung bewahrt, wonach Ferkó Milfait vor seinem Tod einen Rasiermesserbehälter für den Veszprémer Gefängniswärter angefertigt hat, doch ist der von einem berühmten Sammler erworbene Gegenstand in den letzten Tagen des 2. Weltkriegs vernichtet worden, wie auch fast das ganze Material des Keszthelyer Museums.

Bei seiner Verhaftung hatte Adám Gráfi, einer der Männer aus Milfaits Bande, einen „verzierten Hirten-Holzspiegel“ in seinem Beutel, ebenso sein Kamerad Gyuri Holits. Aber bei letzterem hat man zusätzlich auch noch ein Stück Siegelack sowie einen Druck mit Aufschrift aus Siegelack gefunden. Gyuri Holits, der früher ein Schäferbursche gewesen war, — und der mit seinen Kameraden aufgehängt worden ist — hat mit ziemlicher Sicherheit auch Holzschnitzarbeiten angefertigt.

Zsiga Király, der mit den Betjaren enge Beziehungen gehabt hatte, war 1835 das erste Mal ins Gefängnis gekommen. Damals war er zu einem halben Jahr Haft verurteilt worden. Wahrscheinlich hatte er sich in diesen wenigen Monaten noch nicht mit Schnitzerei beschäftigt, sondern erst später, als er fast 6 Jahre im Soproner Gefängnis verbracht hatte.

Die stärksten Anregungen hatte er bestimmt von seinem Sträflingsfreund János Török (Németh) erhalten. Die beiden Hirten haben als Gefangene mehr als 3 Jahre in Sopron verbracht. Zwar übernahm Zsiga Király die Lösungen und Motive der Kompositionen seines Kameraden, aber er war dennoch ein eigenständig Schaffender, der alles auf sehr persönliche Weise umformte und umgestaltete. Auch mit seiner Handfertigkeit konnte niemand in seiner Umgebung wetteifern. Seine Oberflächen sind gleichzeitig großzügig geformt und detailreich gestaltet; auch in der Formgebung seiner figuralen Darstellungen blieb er unerreicht. Zsiga

Igazi, nevet szerzett betyár faragványáról azonban nem tudunk. A hajdani Darnay Múzeum egyik leltárkönyve megőrzött ugyan egy bejegyzést, miszerint Milfait Ferkó a halála előtt a veszprémi börtöntartónak még faragott egy borotvatokot. A kiváló gyűjtő által fellelt tárgy azonban a második világháború utolsó napjaiban megsemmisült a sümegi, illetve a keszthelyi múzeum csaknem teljes anyagával együtt.

Milfait egyik emberének, Gráfi Ádámnak az elfogatásakor egy „cifra Pásztor fa tükör“ is volt a tarisznyájában. Társának, Holits Gyurinak ugyszintén. De nála még egy spanyolviasz darabot, valamint „spanyol viasz fábrikai feliratu nyomtatvány“-t is találtak. A cimborájával együtt felakasztott Holits Gyuri — aki korábban juhászlegény volt — minden bizonnyal faragványokat is készített.

A betyárokkal kapcsolatot tartó jeles faragó, Király Zsiga első alkalommal 1835-ben került börtönbe. Ekkor fél évre ítélték. Valószínű, hogy e néhány hónap alatt nem is próbálkozik még a faragással. Csak később, amikor majdnem hat évet tölt a soproni fogházban.

A faragott tárgyak készítéséhez a legfőbb ösztönzést minden bizonnyal egyik barátjától és egyben rabtársától, Török /Németh/Jánostól kapta. A két juhász több mint három évet raboskodik együtt Sopronban.

Király Zsiga átveszi társának kompzációs megoldásait és motívumait, ám — szuverén alkotó lévén — mindent átír, átalakít. Kézügyességével pedig senki sem tud környezetében versenyezni. Szinte bármit képes megoldani részletgazdag, ugyanakkor nagyvonalúan kialakított felületei megformálásánál. Utólérhetetlen a figurális ábrázolások kialakításában is.

Király Zsiga 1836. decemberétől 1842. augusztusáig raboskodik a soproni fegyházban. Társa, Török /Németh/János 1841. februárjában szabadul. Időközben azonban újabb faragó is megjelenik az elítélt juhászok körében, Jóna Józsi, akit a szombathelyi és a soproni fogházban egyaránt jól ismernek. Tizenöt éves kora óta gyakran él rabkenyéren. Miként sok faragótársa, ő is többnyire csak a börtönben farag. Az első munkája még 1832-ből való, az utolsó 1847-ből. Úgy tűnik, hogy az általa készült borotvatokokon jelennek meg a dunántúli pásztorművészetben az első figurális ábrázolások: ünnepélyes megjelenésű, büszke tartású, sikszerűen megkomponált cifraszürös juhászok. De az ő életművében lehető fel a

5: Rasiermesserbehälter, geschmitten von János Török (Németh).
Komitat Vas, 1840. Privatsammlung.

5: Borotvatok. Vas megye, 1840. Magángyűjtemény.
Török (Németh) János munkája.

6: Vorder- und Rückseite eines Spiegels, geschnitzt von Józsi Jóna.
Doba, 1847. Néprajzi Múzeum Budapest, Inv.Nr.: 121.721.

6: Tükrös elő- és hátlapja. Doba, 1847. Néprajzi Múzeum, 121.721. Jóna
Józsi munkája.

Király war von Dezember 1836 bis August 1842 im Gefängnis von Sopron; sein Kamerad János Török (Németh) wurde im Februar 1841 freigelassen. In der Zwischenzeit erscheint auch ein weiterer Schnitzer unter den verurteilten Hirten, Józsi Jóna, den man sowohl im Gefängnis von Szombathely als auch in dem von Sopron gekannt hat. Seit seinem 15. Lebensjahr lebte er häufig als Häftling. Wie so viele seiner Schnitzer-Genossen schnitzte er nur im Gefängnis; alle seine Werke sind Sträflingsarbeiten. Die erste stammt aus dem Jahr 1832, die letzte aus 1843. Es hat den Anschein, als würden auf seinen Rasiermesserbehältern die ersten Figuren der Hirtenkunst aus Transdanubien auftauchen: festlich wirkende Hirten in verziertem Mantel mit stolzer Haltung. In seinem Lebenswerk ist auch erstmals eine Frau — und zwar frontal — dargestellt. Seine Figuren sind jedoch sehr oberflächlich und etwas unbeholfen ausgeführt, ausgenommen seine frühen, in der ersten Hälfte der 30er Jahre gefertigten Werke. Von János Török (Németh) ist eine einzige Szene mit menschlichen Gestalten bekannt, und zwar auf einem Mangelbrett aus dem Jahr 1839. Es ist offensichtlich, daß er der am wenigsten gereifte Künstler von diesen dreien war. Es ist daher bestimmt kein Zufall, daß er später keine Darstellungen von Figuren mehr versucht hat. Auf seinen Schnitzereien dominiert hingegen die Pflanzenornamentik.

Die führende Persönlichkeit des Schnitzerkreises im Gefängnis wurde Zsiga Király, der Zusammenfasser und Neuerer in einer Person war. Seine Werke rufen das Andenken der großen Kulturen des Altertums in Erinnerung. Laut der Aussage der Bildinschriften vereinen sich bei ihm sinnbildliche Darstellung und begriffliche Mitteilung. Da besitzt jedes Motiv, jede Farbe eine über sich selbst hinausreichende Bedeutung. Seine figürlichen Darstellungen sind nicht bloß leere Abbildung der Realität: die Figuren bestehen sowohl für sich selbst, als auch in ihrer Gesamtheit und in ihren Details aus bedeutungstragenden, symbolischen Elementen. Deshalb kann man sie enger oder weiter deuten. Doch muß man eines anmerken: die Botschaft des Schnitzers ist, seinem „bildlichen Programm“ entsprechend, an eine ihm persönlich bekannte einzelne Person oder auch an eine größere Gemeinschaft gerichtet. Die Wichtigkeit einer derartigen, auf einen eher kleinen Kreis bezogenen Zeichengebung ist deshalb zu betonen, weil die persönlichen Botschaften — trotz ihrer reichen

legkorábbról ismert nőalak is, frontális, szembenézõ megfogalmazásban. Emberábrázolásai azonban kissé elnagyoltak, darabosak, kivételt képeznek ez alól a korai, még a harmincas évek elsõ felében készült alkotásai.

Török /Németh/ Jánosnak mindössze egyetlen alakos jelene ismert, egy 1839-ben faragott mángorlón. Láthatóan õ a legkevésbé kiforrott alkotó hármuk közül. Bizonyára nem véletlen, hogy figurális ábrázolással késõbb nem is próbálkozott. Faragványain mindvégig a növényi „ornamentika” dominál.

A börtönben „alakult” faragókör vezéralakja Király Zsiga volt. Összegzõ és ujitó egy személyben. Mûvei az ókori magaskulturák emlékeit idézik, a képirás szabályainak megfelelõen az érzékletes megjelenítés nála is a fogalmi közlés szándékával társul. Itt minden motívumnak, minden színnek önmagán túlmutató jelentése van.

Alakos ábrázolásai nem kiüresedett életképek: figurái önmagukban, egészükben és részleteikben is jelentést hordozó elemekbõl strukturálódnak. Ily módon értelmezésük is bármikor tágítható, illetve szûkíthetõ. Ám egyként fontos — a faragó eredendõ „képi programjának” megfelelõen — a személyhez szóló üzenet és a tágabb közösségnek, pontosabban annak is címzett mondandó. E rövidre zárt „jeladás” fontossága azért is hangsúlyozandó, mert éppen ennek megszakadásával váltak idõvel a személyre szabott üzenetek — a gazdag variációs lehetőség ellenére — sematikussá, kiüresedetté, merevedtek a beszédes jelek gépiesen ismételt, sablonos formákká. Ennek a szériamunkát eredményezõ alkotói gyakorlatnak az elsõ nyomaival már a mult század második felében is találkozhatunk, uralkodóvá azonban a városi „piacot” felfedezõ XX. századi faragványkészítõk tették.

Király Zsiga nemcsak a környezetében élt, raboskodott alkotókra gyakorolt nagy hatást, hanem az õt követõ, a mult század második felében munkálkodókra is. S minden bizonnyal az általa készült remekmivû daraboknak is köszönhetõ, hogy az a kollektív formakincs, amibõl maga is meríthetett, még évtizedeken át meghatározó jelleggel érvényesült a Balaton-felvidék s méginkább a Nyugat-Dunántul faragóinak munkáin. E területek faragópásztorai hosszu évtizedeken át hûek maradtak a hagyományos formákhoz, a kialakult sé mákhoz. Természetesen az öröklött formainventárium elemeit idõközben sok-sok egyéni ötlettel, leleménnyel gazdagították.

7: Mangelbrett, geschnitzt von Zsiga Király. Nagycenk, 1841. Soproni Múzeum, Inv.Nr.: 75.17.1.

7: Mángorló. Nagycenk, 1841. Soproni Múzeum, 75.17.1 Király Zsiga munkája.

Variationsmöglichkeiten — schematisch und leer und die Symbole zu automatisch wiederholten Schablonen wurden, deren ursprüngliche Bedeutung verlorengegangen ist, sobald sie nicht mehr für persönlich bekannte Adressaten bestimmt waren. Den ersten Anzeichen dieser schöpferischen Praxis, die in eine Serienproduktion mündet, sind wir schon in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts begegnet; doch wurde sie erst im 20. Jahrhundert zur herrschenden Form bei den Schnitzern, die für einen städtischen „Markt“ gearbeitet haben.

Zsiga Király hatte nicht nur auf die in seiner Umgebung oder im Gefängnis lebenden Menschen, sondern vor allem auf seine Nachfolger, die in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts lebten, einen starken Einfluß. Und ganz bestimmt ist es gerade den von ihm gefertigten Kunstwerken zu verdanken, daß jener kollektive Formenschatz, aus dem auch er schöpfen konnte, noch Jahrzehnte später seinen bestimmenden Einfluß auf die Arbeiten der Schnitzer des Plattensee-Oberlandes und Transdanubiens geltend machen konnte. Die Hirtenschnitzer dieser Region blieben nämlich den traditionellen Formen und Motiven jahrzehntelang treu. Natürlich bereicherten sie die ererbten Formelemente auch mit eigenen Ideen und Erfindungen. So wurden etwa auch neben den Mangelbrettern, Spiegelbehältern usw. noch andere Gegenstände wie Spiegelständer als neue Träger der „Botschaftsvermittlung“ herangezogen.

Neben der Tätigkeit einzelner einflußreicher Schnitzer-Persönlichkeiten stellt man fest, daß in den 60er und 70er Jahren des 19. Jahrhunderts sich einige Schnitzerkreise bildeten.

Auch diesmal war der Wirkungskreis wieder das Gefängnis, genauer gesagt sogar zwei Gefängnisse. Zu dieser Zeit stand nämlich neben dem Arrest in Sopron ein als Filialgefängnis fungierendes Gefängnis der Familie Esterházy in Eisenstadt für die Unterbringung von Häftlingen, so auch für Hirtenschnitzer, zur Verfügung. Nach Eisenstadt gelangten die Gefangenen meist nach der Urteilsverkündung, nach kürzerem oder längerem Aufenthalt in Sopron. Bis jetzt haben wir jedoch noch wenige konkrete Angaben, wer diese waren, da leider in den Soproner Archiven die Prozeßakten aus diesen Jahren fehlen. Nur die knappen, zur Orientierung kaum ausreichenden Urteile sind erhalten geblieben. Doch hat zu unserem Glück ein großer Teil der Schöpfer — mit stolzem

Selbstbewußtsein — seine Arbeiten oder Teile davon „signiert“. Nicht selten haben sie auch den Ort und den Zeitpunkt der Herstellung in die Gegenstände eingekerbt („spanisiert“). Dank der reichen Fülle der angebrachten Informationen zählt das hinterlassene Material der Schnitzer aus Sopron — Eisenstadt zu dem am besten dokumentierten unter dem, das erhalten geblieben ist. Infolge dieser eher ungewöhnlichen Praxis der Erzeuger ist es allerdings doch möglich, festzustellen, wer wann in das Gefängnis von Sopron gelangt ist bzw. auch, wer von da dann nach Eisenstadt gekommen ist.

Die Verwendung einer an „i“ reichen Sprache, die Häufigkeit der Aufschrift „KISZÜLT“ statt „készült“ beweist, daß ein Teil der Schöpfer aus dem wiesenreichen, für seine Viehhaltung berühmten Kemenesalja stammte, wo die Hirtenschnitzerei schon von jeher eine große Tradition hatte. Doch daß die Mitglieder des Schnitzerkreises trotzdem nicht die Eigenarten des dortigen lokalen Stils beibehielten, beweist, daß die Schöpfer ihre Kunst in der Werkstatt des Gefängnisses gelernt haben. Aus dieser Gruppe kennen wir nur von István Torma (Karácsony) und András Baranyai Szüts je eine Arbeit aus der Zeit vor ihrem Aufenthalt in den Gefängnissen von Sopron und Eisenstadt, und zwar aus den Jahren 1856 bzw. 1857. Beide Gegenstände sind frühe, unsicher geformte Versuche. Ganz deutlich besteht daher auch kaum ein Zusammenhang zwischen diesen und den später angefertigten Stücken, zu den stilistischen Bestrebungen, die offensichtlich von Kompositionen des Zsiga Király beeinflusst wurden.

Heute wissen wir nachweislich, wie der ausgezeichnete Schnitzer Zsiga Király noch nach zwei Jahrzehnten seinen Einfluß auf in Sopron und Eisenstadt tätige Künstler ausübte. In den letzten Jahren konnte aufgeklärt werden, wo sich der Hirte nach seiner Entlassung am 1. August 1842, in der Hoffnung, sich von seiner Vergangenheit befreien zu können, versteckt gehalten hat. Nach den Angaben der Archivalien und der standesamtlichen Eintragungen fand er, nachdem er das Soproner Gefängnis verlassen hatte, wie auch mehrere seiner Kameraden, Zuflucht im Oberland des Plattensees, und zwar zuerst in Dörögd (Taljándörögd), danach in Rendek (Csabrendek), anschließend in Sárosd (Szentimrefalva). Dort fristete er erst als Hirt, später als Bauer sein Leben. In Torna

A nagyhatású faragómester tevékenységét követően egy új, immár nagyobb létszámú faragókör kialakulását, létét az 1860-as, 70-es években rögzítheti a kutatás. A színhely ezuttal is a börtön, pontosabban a börtönök. Ekkor ugyanis már a soproni áristom mellett az Eszterházyak volt kismartoni fogháza is helyt ad — afféle fiókbörtönként — a rabságba vetett faragópásztoroknak. Ide általában az ítélethirdetést követően, rövidebb-hosszabb soproni tartózkodás után kerültek a raboskodók. Hogy kik, arra vonatkozóan egyelőre kevés konkrét adattal rendelkezünk. Sajnos, a Soproni Levéltár periratai ezekből az évekből hiányoznak. Csak a számszavú, az eligazodást alig szolgáló fenyítőtörvényszéki mutatók maradtak fenn. Ám szerencsénkre az alkotók nagy része — büszke alkotói öndtudattal — „szignálta“ munkáit vagy azok egy részét. Nem egyszer pedig a készítés helyét és idejét is jelölték a tárgyra vésett/spanyolozott/feliratok formájában. /Az információkban gazdag feliratozásnak köszönhetően a dunántúli pásztorművészet legjobban „adatolt“ emlékműanyagát örökölték ránk a soproni-kismartoni faragókör tagjai! / E sajátos alkotói gyakorlat nyomán az is követhető, ki mikor került a soproni börtönbe, illetve innen Kismartonba, a mai Eisentadt-ba.

Az „i“-zű nyelv használata, a KISZÜLT-felirat gyakorisága azt bizonyítja, hogy az alkotók egy része a legelőkből gazdag, az állattartásáról nevezetes Kemenesaljáról származott, ahol a pásztorfaragásnak természetszerűleg mindig is nagy hagyományai voltak. Ám hogy mégsem az ottani lokális stílus sajátosságait érvényesítik e faragókör tagjai a munkálkodásuk során, az bizonyára azzal is magyarázható, hogy az alkotók itt, a „börtönműhelyben“ tanulták, sajátították el a faragás tudományát. Közülük csak Torma (Karácsony) István és Baranyai Szűts Andrásnak ismerjük a soproni /kismartoni/ raboskodását megelőző évekből való egy-egy munkáját, 1856-ból, illetve 1858-ból. Mindkét tárgy borotvák s mindkét faragvány korai, bizonytalan megformálású próbálkozás. Igazából egyik sem kapcsolódik a faragók később készült tárgyaihoz, a Király Zsiga kompozíciói által inspirált stílári törekvésekhez.

Ma már többé-kevésbe az is tudható, hogy a kitűnő faragó, Király Zsiga miként gyakorolhatott hatást két évtized távollából is a Sopronban, illetve Kismartonban tevékenykedő alkotókra. Az elmúlt években derült fény arra, hogy a

börtönviselt juhász 1842. augusztus 1. után — a multjától szabadulni akarván — hol húzta meg magát. A levéltári dokumentumok és az anyakönyvi adatok tanúsága szerint a soproni fegyházat elhagyván, miként több hasonszőrű társa, ő is a Balaton-felvidéken talál menedéket. Előbb Dörögdon /Tajándörögdon/, majd Rendeken /Csabrendeken/, végül pedig Sárosdon, a mai Szentimrefalván. Kezdetben juhászként, később pedig gazdálkodóként tengeti életét.

A Sárosdhoz közeli Tornán /Apácatornán/ született Torma, igazi nevén Karácsony István, aki fiatal korában Sümeg környékén is pásztorkodott, minden bizonnyal itt, a Balaton-felvidéken kerül kapcsolatba a jeles faragóval. Sopronban, majd Kismartonban raboskodván aztán magától értetődően építi be kompozícióiba Király Zsiga jellegzetes motívumait. Torma /Karácsony/ István — a dunántúli pásztorművészet egyedülálló remekéeként — 1889-ben, már e sajátos népművészeti ág hanyatlásának időszakában készíti főművét, egy rendkívül gazdag kialakítású, megfogalmazású ládikót. A spanyolozott és karcolt virágkompozíciókkal, a lóhere-motívumokkal, a körbe íródott számjegyekkel s más átvett /átírt/ formai elemekkel megformált darabot akár a fél évszázaddal korábban alkotó faragóelőd munkássága előtti főhajtásként is értékelhetjük. Egy évtizedeken át virágzó, remekművek sorát létrehozó tevékenység, alkotói gyakorlat egyik utolsó, a hajdani fénykort idéző fellobbanásaként ...

Az 1862-ben börtönbe került faragópásztor munkáinak java részét hosszantartó soproni /kismartoni/ raboskodása során faragta, mindvégig hű maradván Király Zsiga stílári törekvéseihez.

Jóval áttételesebben jelentkezik ez a hatás a faragókör másik kiváló képviselőjének, a kapuvári Baranyai Szűts Andrásnak a munkásságában. Nála már az átvett motívumok sokkal szerveesebben épülnek be a kompozícióiba s ötvöződnek saját formai ötleteivel, megoldásaival. Faragványainak felületei is finomabban, részletgazdagabban megmunkáltak, mint börtöntársáé. A kitűnően illeszkedő figurális és ornamentális elemek tökéletes összhangba kerülnek a tárgyak formai megjelenésével, kiérlelt arányrendjével, miként ezt az 1865/66-ban Török Vendelnek, Király Zsiga hajdani alkotótársá, Török /Németh/ János fiának készült remek állótűkör is bizonyítja. A Sopronban elkezdett, majd Kismartonban befe-

bei Sarosd (Apácatorna) ist Torma unter seinem richtigen Namen István Szalai geboren, er war in seiner Jugend als Hirt auch in der Umgebung von Sümeg tätig. Ganz sicher kam er im Oberland des Plattensees mit dem hervorragenden Schnitzer in Verbindung. Nach seiner Verhaftung baute er daher wie selbstverständlich in Sopron und Eisenstadt die charakteristischen Motive Zsiga Királys in seine Arbeiten ein. István Torma (Karácsony) verfertigte 1889 als einzigartiges Meisterwerk der Hirtenkunst Transdanubiens — in der Periode des Niederganges dieser eigenartigen Volkskunst — ein besonders reich ausgearbeitetes und verziertes Kästchen. Das Kunstwerk — mit Spanisierung und eingekerbten Blumen-Kompositionen, mit Kleemotiven, rundum angebrachten Zahlen und anderen aus der Tradition übernommenen formalen Elementen gestaltet — könnte man als eine letzte Zusammenfassung des Wirkens der Vorgänger und eine Verbeugung vor dem Meister, der fast ein halbes Jahrhundert vorher tätig war und eine Anzahl von Kunstwerken geschaffen hatte, werten; aber auch als ein letztes Aufflackern einer schöpferischen Tätigkeit, die die Erinnerung der einstigen Glanzzeit noch einmal ins Gedächtnis ruft, als eine letzte Blüte, bezeichnen (Abb. X und XI).

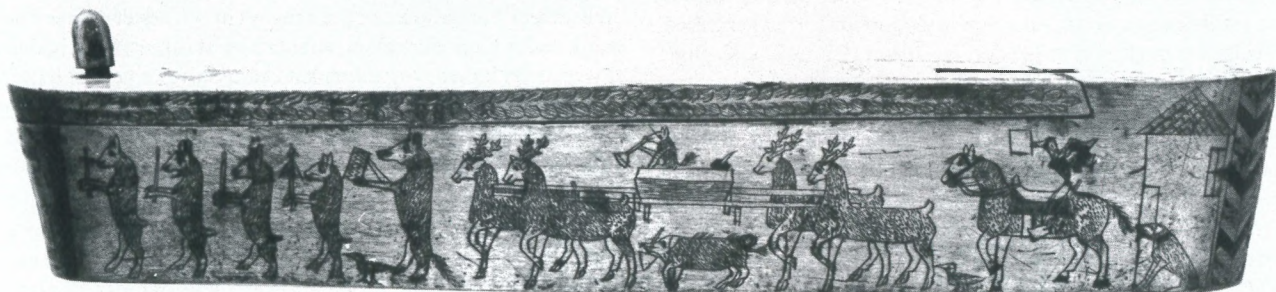
Der Hirt, der 1862 ins Gefängnis gekommen war, hat den größten Teil seiner Werke während seiner langen Aufenthalte in Sopron und Eisenstadt geschnitzt, dabei ist er bis zum Schluß den stilistischen Bestrebungen von Zsiga Király treu geblieben. Vielleicht noch überragender ist dieser Einfluß auf einen weiteren hervorragenden Vertreter des Schnitzerkreises, wie etwa auf den Arbeiten des András Baranyai Szűts aus Kapuvár, zu erkennen. Er baut allerdings die übernommenen Motive viel organischer in seine Kompositionen ein und mischt sie mit eigenen Ideen und formalen Lösungen. Die Oberflächen seiner Arbeiten sind auch feiner und detailreicher bearbeitet als die seines Gefängnisgenossen. Die figuralen und ornamentalen Elemente stehen in völliger Harmonie mit der Form der Gegenstände und mit deren reifen Proportionen, wie das auch der prächtige Stehspiegel aus dem Jahr 1865/66, gefertigt für Vendel Török, den Sohn von János Török (Németh), der gemeinsam mit Zsiga Király als Schnitzer tätig gewesen war, beweist. An der Rückseite des Schnitzwerkes — in Sopron begonnen, in Eisenstadt beendet — kann man eine perfekt gelöste, unter den Gegenständen jener Gegend sehr seltene,

ja einzigartige Darstellung, die Gestalt eines gut proportionierten, berittenen Betjaren, sehen (Abb. XII. und XIII.).

Die Datumsangaben an den von diesen zwei Häftlingen angefertigten Gegenständen deuten darauf hin, daß beide bis 1869 inhaftiert gewesen waren. Gleichzeitig mit ihrer Haftentlassung ist die frühe Tätigkeitsperiode dieses Schnitzerkreises abgeschlossen. Die Bestrebungen der zwei erwähnten Schöpfer und der am Ende der 60er und Anfang der 70er Jahre in den Vordergrund tretenden Generation verbindet der Hirten-schnitzer aus Kemenesalja, Mihály Németh II. An seinem Hauptwerk, einem 1869 in Eisenstadt geschnitzten Stehspiegel, sind alle jene Motive und Szenen zu finden, die wir auch schon auf den Schnitzereien der frühen und späteren Epoche vorgefunden haben. So zum Beispiel übernimmt er die „Madonna-Gestalt“ und die „Mahlszene“ und bewahrt sie so für seine Nachfolger. Ebenso ist er der erste, der den „Guten Hirten“ (pastor bonus) und das „Begräbnis des Jägers“ und „Tod des Hirschen“ dargestellt hat (Umschlag und Abb. XIV.).

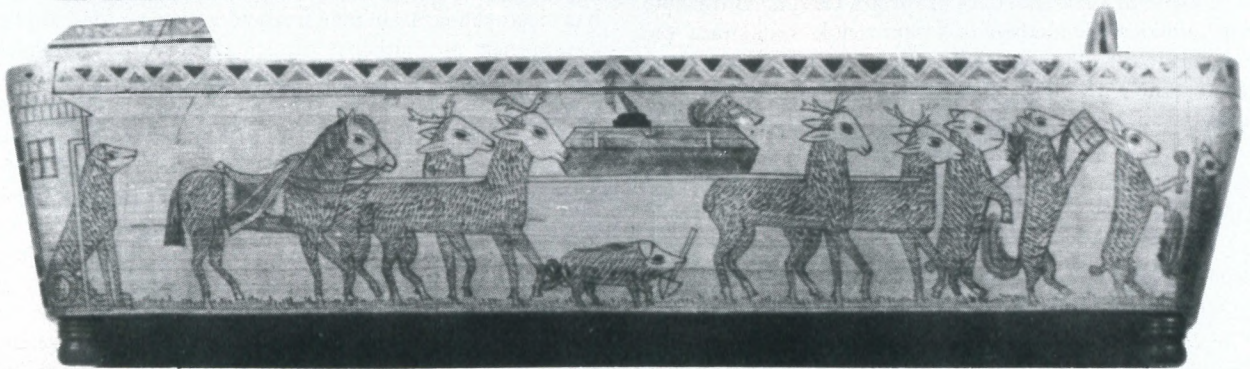
Allerdings war sein Streben nach Neuerungen nicht von einer allzugroßen Sicherheit der technischen Ausführung begleitet, und es gelang ihm auch nicht, eine harmonische stilistische Einheit zu schaffen. All das mindert jedoch nicht die Bedeutung seiner Rolle als Neuerer. Die nur oberflächlichen, gelegentlich nicht ganz ausgeführten Lösungen an seinem Stehspiegel entstanden außerdem nicht in erster Linie aus mangelnder Kunstfertigkeit, sondern es ist offensichtlich, daß er wegen der bald bevorstehenden Entlassung keine Zeit hatte, alle Details auszuführen. Damit ist auch zu erklären, warum die Komposition nicht in allen ihren Teilen gelungen ist. Das fällt vor allem an der unvollendeten Rückseite des Gegenstandes auf.

Nach der Aussage des erhaltenen Materials scheint es Mihály Németh II. gewesen zu sein, der anregte, die Schnitzwerke aus Sopron und Eisenstadt zu beschriften, wodurch der Ort und der Zeitpunkt ihrer Anfertigung sowie der Name des Schnitzers auf eigenartige Weise festgehalten wurden. Die beiden 1869 nachweisbaren Schnitzer István Németh und Jozsef Kováts sowie der ab 1872 tätige József Huszár treten in seine Fußstapfen. Es ist zweifellos so, daß die von Mihály Németh II. „eingeführten“ Motive und Szenen bei ihnen in jedem Fall eine eigene Auslegung und Bedeutung bekommen haben, und

8: Drei Seiten eines Rasiermesserbehälters, geschnitzt von József Kováts. Fundort unbekannt, 1869. Néprajzi Múzeum Budapest. Inv.Nr.: 88.883.

8: Borotvatok három oldala. Lelőhelye ismeretlen, 1869. Néprajzi Múzeum, 88.883. Kováts József munkája.

9: Drei Seiten eines Rasiermesserbehälters, geschnitzt von István Udvardi (Reproduktion). Komitat Veszprém, 1886. Privatsammlung.

9: Borotvatok három oldala. Veszprém megye, 1886. Magángyűjtemény. Udvardi István munkája. (Reprodukció).

jezett faragvány hátlapján egy kitűnően megoldott, a maga nemében rendkívül ritka — s a terület emlékanyagát illetően társtalan — ábrázolást, egy lovas betyár jól proporcionált alakját láthatjuk.

A két faragó tárgyainak datálásai arra engednek következtetni, hogy mindketten 1868-ig raboskodtak. Kiszabadulásukkal egyúttal a faragókör munkálkodásának korai időszaka is lezárul. A két említett alkotó és az 1860-as évek végén, a 70-es évek elején „szinrelépő” generáció törekvéseit kapcsolja össze a Kemenesaljáról való juhász, Németh Mihály II. munkássága. Főművén, az 1869-ben Kismartonban faragott állótükrén mindazok a motívumok, jelenetek megtalálhatók, mint amikkel a korai, illetve a késői időszak faragványain találkozhatunk. Így például továbbörökíti a „Madonna-alak” és a „lakoma-jelenet” megfogalmazását. Ugyanakkor ő a „jó pásztor” alakjának, valamint a „vadász temetése” és a „szarvas halála” jeleneteknek az első megfogalmazója is. Összegző és egyben utkereső munkássága kétségtelenül nem párosul a technikai kivitelezés biztonságával, a stílárius egység harmónikus megteremtésének képességével. Mindez azonban mit sem von le újíto, kezdeményező szerepének jelentőségéből. Állótükrének elnagyolt, itt-ott kidolgozatlanabb megoldásai egyébként sem a mivesség hiányából fakadnak elsőrendűen. Nyilvánvaló — talán a közelgő kiszabadulás miatt — nem volt ideje kiérlelni a részleteket és bizonyára ezzel magyarázható, hogy minden elemükben a kompozíciók kialakítása sem sikerülhetett. Különösen e tárgy hátlapjának befejezetlensége szembetűnő.

Az emlékanyag tanúsága szerint Németh Mihály II. kezdeményezte a soproni, kismartoni faragványok feliratozásának a készítés helyét, idejét, valamint a faragó nevét is „rögzitő” sajátos módját.

Az 1869-ben „fellépő” Németh István és Kováts József, valamint az 1872-től munkálkodni kezdő Huszár József szemmel láthatóan az ő nyomdokain halad tovább. Kétségtelen azonban, hogy a Németh Mihály II. által „meghonosított” motívumok, jelenetek náluk minden esetben egyéni értelmezést, jelentést kapnak. S az is tény, hogy az örökséget a maguk módján mindhárman gazdagítják is.

Mindemellett érdekes megfigyelni, hogy egy-egy alkotópáros, így Németh István és Kováts József, illetve Huszár József és

Vincze Sándor mennyire hasonló módon alakítja az egyes jeleneteket, miként figurális ábrázolásai rokon volta is nyilvánvaló.

Az említett alkotók rabként készült munkái — néhány kivételtől eltekintve — borotvatokok; a tárgyak mindegyikén az akkortájt „divatos” témának, a „vadász temetésének” egy-egy sajátos megfogalmazásával. Viszont a tragikus sorsu juhásznak, az 53 éves korában öngyilkosságot elkövető Vincze Sándornak egyetlen ilyen „témájú” faragványát sem ismerjük. Miként borotvatokjáról sem tudunk. Két, egyazon évben, 1874-ben készült fűszertartója Nickről került elő.

Alakjainak kialakítása, valamint feliratozása, a kis és nagy betűk váltogatása, írásának karaktere, számjegyei mind-mind Huszár József megfogalmazásaival rokoníthatók. Virágainak stilizáltságából, sajátos megformálásából viszont arra következtethetünk, hogy ismerhette Torma/Karácsony/István vagy annak munkáit is.

A „vadász temetése” képtípus utolsó változatát egy fiatal kőnyi juhászlegény, Udvardi István fogalmazta meg 1886-ban. Három borotvatokot is készített ekkor, s mivel mindhárom faragványt felirattal látta el, készítésük sorrendje is megállapítható. A legkorábbi augusztus 30-án, a következő szeptember 31-én, végül az általunk ismert utolsó darabot október 10-én faragta/fejezte be?/.

Bár megfogalmazásain már érezhető a zsáneresedés, ábrázolássorai nem pillanatképek. Éppen ezért nem is kódolhatók vissza a népművészettől idegen megközelítési móddal. A legkiérleltebb, október 10-én készült/befejezett/borotvatok fedelén az emberélet fordulóit követhetjük nyomon a már természethűbb, ám mindvégig a népművészet tradicionális jelentérendszerében „mozgó” kialakításban. A tárgy fedelének bal oldalán a „beszélő kutya” elmondja, virágnyelven elbeszéli a jobbról induló kompozíció jeleneteit. Jól látható, hogy nem egy életkép őt szereplője, és egy nőalakja áll előttünk, hanem — első olvasatként — a hangsúlyozottan megkülönböztetett vadász, a kőrszakállas legény életének három fontos mozzanata jelenítődik meg; a legényavatástól a kézfogóig, a kezdet és a vég elvontabb megfogalmazásu, de ugyancsak kiemelt jelölői közé ékelve. Ezt értelmezi, magyarázza a borotvatok két oldalára felfűzött, egymásra rimelő ábrásor, a vadász temetése és a vadkan-áldozat jeleneteivel.

tatsächlich haben sie alle drei sein Erbe auf ihre eigene Art bereichert.

Daneben ist es aber auch interessant festzustellen wie István Németh und József Kováts bzw. József Huszár und Sándor Vincze auf ähnliche Art die einzelnen Szenen formten. Auch ihre Art der Darstellung der Figuren ist offensichtlich verwandt.

Die Arbeiten, die von den genannten Männern in der Haft gefertigt wurden, schildern — mit wenigen Ausnahmen — das damals „modische“ Thema „Das Begräbnis des Jägers“ in jeweils eigener Fassung. Doch von dem Schafhirten Sándor Vincze, der in seinem 53. Lebensjahr Selbstmord verübt hat, kennen wir kein einziges Werk mit diesem Thema; auch kennen wir von ihm keine Rasiermesserbehälter. Die von ihm angefertigten zwei Gewürzbehälter — beide aus dem Jahr 1874 — stammen aus Nick.

Die Gestaltung seiner Figuren, die Aufschrift, die Verwendung großer und kleiner Buchstaben, der Charakter der Schrift, die Zahlen, all das ist mit dem Wirken József Huszárs in Beziehung zu bringen. Aus der Stilisierung der Blumen, ihrer eigenartigen Form, kann jedoch darauf geschlossen werden, daß er auch István Torma (Karácsony) oder zumindest dessen Arbeiten gekannt haben muß.

Die letzte Variation des Bildmotivs „Begräbnis des Jägers“ hat ein junger Schafhirte, István Udvardi, 1886 gefertigt. Weil er seine drei Schnitzarbeiten mit Aufschrift versehen hat, ist auch die Reihenfolge ihrer Anfertigung feststellbar. Das erste uns bekannte Stück hat er am 30. August, die anderen am 31. September und am 10. Oktober geschnitzt (oder beendet?). Zwar ist an seinen Werken bereits eine Genrebildung zu ahnen, seine Darstellungen sind jedoch keine Momentaufnahmen, sondern Szenen-Folgen. Deswegen kann man sie nicht durch eine Annäherung, die der Volkskunst nicht entspricht, erklären. Am Deckel eines Rasiermesserbehälters (des reifsten Stückes), angefertigt (beendet?) am 10. Oktober, können wir die Wendepunkte des menschlichen Lebens in einer bereits naturgetreuen, aber sich noch immer im traditionellen Bedeutungssystem der Volkskunst bewegenden Ausführung dargestellt, erkennen. Auf der linken Seite des Deckels erzählt der „redende Hund“ in Blumensprache die Szenen der rechts beginnenden Komposition. Es ist offensichtlich, daß nicht

10: Mangelbrett, geschnitzt von Mihály Németh I. Zalakoppány, 1841. Göcseji Múzeum, Inv.Nr.: 52.56.1.

10: Mángorló. Zalakoppány, 1841. Göcseji Múzeum, 52.56.1. Németh Mihály I. munkája.

Elgondolkodtató magának a tárgyának a formája is. A kialakításával — de még a nyitó-záró szerkezetével is — feltűnően, szinte kiabálóan a halálra való utalást, a tárgyformálás koporsót idéző szándékát hangsúlyozza. Miként a benne őrzött, az élet kioltására is alkalmas s egyben a „nagy kaszásra“ szintegy asszociáló eszköz, a borotva is.

Amíg tehát a tükrös, elsősorban ennek kerek változata, a Napnak, az életnek, a világosságnak, a borotvatok a Holdnak, a halálnak, a sötétségnek az erőt is képes volt felidézni használója kezében — afféle mindig kéznél levő meditációs tárgyként!

Nem véletlen tehát, hogy a „vadász temetése“ című alatt ismert jelenetek — Németh Mihály II. állótükrének kivételével, ám ott is hangsúlyozottan a tárgy alsó részén megjelenítve — minden esetben borotvatokokon tűnnek fel. Ha tehát a

„téma“ átvétel is — miként a szakirodalom kimutatja — s egy XVIII. századi francia állatposz továbbgyűrűzésekként jutott el a mult század második felében a dunántúli, kistalpai faragópásztorokhoz, részleges érvényét meghaladva, itt egy mindennapos használatra szánt tárgyon, az ehhez társult, rögzült adekvát tartalmak, mondandók élményszerű felismerését, tudatosodását tette lehetővé.

Mindezt egy későn szárbaszökkent népművészeti ág hanyatló korszakában . . .

Az értelmezni próbált tárgyak szemrevételezése — talán mondanunk sem kell — számtalan tanulsággal szolgál. Ezek felismerése és hasznosítása, a rövid távra szánt és eleve részérvényű művészeti törekvések korában különösen fontos, sokáig aligha megkerülhető.

Szelestey László

11: Vorderseite eines Spiegels, geschnitzt von Vendel Balázs. Komitat Somogy. Néprajzi Múzeum Budapest, Inv.Nr.: 51.04.8.

11: Tükrös előlapja. Somogy megye. Néprajzi Múzeum, 51.04.8. Balázs Vendel munkája.

fünf Männer und eine Frau vor uns stehen, sondern — schon auf den ersten Blick erkennbar — der besonders hervorgehobene Jäger, der Bursche mit dem Vollbart, in drei wichtigen Momenten seines Lebens: Von der Aufnahme in die Burschenschaft bis zur Verlobung, zwischen den abstrakt dargestellten, aber ebenfalls hervorgehobenen Symbolen des Anfangs und des Endes. Daß sie das bedeuten sollen, erklärt die an den beiden Seiten des Rasiermesserbehälters angebrachte Bildreihe mit den Szenen der Beerdigung des Jägers und dem Wildschwein-Opfer.

Auch die ganze Form des Gegenstandes stimmt nachdenklich: In dieser Lösung weist er klar auf den Tod hin, als Gegenstand selbst auf den Sarg (auch mit seinem Verschlusmechanismus), so wie auch der in ihm befindliche Gegenstand, das Rasiermesser, das Auslöschten des Lebens, den „Sensenmann“ assoziiert.

Wenn also der Spiegel, vor allem in seiner runden Form, die Sonne, das Leben und die Helligkeit symbolisiert, ist der Rasiermesserbehälter das Symbol des Mondes, des Todes und der Finsternis, und konnte auch deren Kräfte in den Händen des Benützers hervorrufen, als ein ständig bei der Hand befindlicher Meditationsgegenstand.

Es dürfte also kein Zufall sein, daß die Szenen des „Begräbnis des Jägers“ außer auf dem Stehspiegel von Mihály Németh — doch auch dort nur auf dem unteren Teil des Gegenstandes! — in allen anderen Fällen ausschließlich auf Rasiermesserbehältern dargestellt wurden. Zwar ist es ein übernommenes Thema — wie das die Fachliteratur andeutet — und ist als tradiertes französisches Tierepos in der zweiten Hälfte des vergangenen Jahrhunderts auch den Hirtenschnitzern der kleinen Tiefebene und Transdanubiens bekannt geworden; hier ist es jedoch auf einem alltäglichen Gebrauchsgegenstand — über seine partielle Gültigkeit hinausgehend — imstande, durch das dem Inhalt hinzugefügte, adäquate Erlebnis Erkenntnisse zu vermitteln und bewußt zu machen.

All das in einer dekadenten Epoche eines spät entstandenen Bereiches der Volkskunst!

Die Betrachtung der Gegenstände, die wir zu interpretieren versuchten, vermitteln — doch das braucht man wohl nicht besonders zu betonen — zahlreiche Lehren. Deren Erkenntnisse und Anwendung sind auch in der Zeit der kurzlebigen und schon von vornherein nur zum Teil gültigen künstlerischen Bestrebungen besonders wichtig und auf lange Sicht kaum zu umgehen.

László Szelestey

12: Rückseite eines Spiegels, geschnitzt von Vendel Balázs. Komitat Somogy. Néprajzi Múzeum Budapest, Inv.Nr.: 51.04.8.

12: Tükrös hátlapja. Somogy megye. Néprajzi Múzeum, 51.04.8. Balázs Vendel munkája.

BIOGRÁFIAI ADATOK

Balázs Vendel (Berény, ma: Iharosberény, 1838. szept. 21. — ?): római katolikus. A tükrösöket és sötartókat készítő somogyi pásztor már szinte sorozatszerűen, feliratokkal is értelmezve faragja kompozícióit, így a Savanyu Jóska elfogását vagy a Sági Mariska „cimet“ viselő darabjait. A somogyi pásztorművészet egyik meghatározó, iskolát teremtő egyénisége.

Csápli János (? — Bejc, ma: Bejcgertyános, 1805. márc. 14.): evangélikus. Az 56 éves korában meghalt molnármeister — miként ezt 1780-ban készült mángorlója is bizonyítja — faragással is foglalkozott. A kevés, név szerint is ismert faragómolnárök egyike.

Csizmadia Sándor: Kilétéről semmit sem tudunk. Alakjai, motívumai és stílusa alapján egyértelműen a Cseren élt Jónás Vendel köréhez tartozó faragó. Architektúrális ábrázolásai arra engednek következtetni, hogy az illavai fegyházban raboskodott 1891-ben, amikor egyetlen ránk maradt tükröketét faragta. Rendkívül aprólékos műgonddal kialakított felületei, méltóságteljes alakjai, burjánzó növényi indái harmónikus egységbe olvadnak és jól megférnek a pásztorfaragásokon szokatlan elemekkel, a sikszerűen megjelenített épületekkel.

Huszár József: Egyik borotvatokjának felirata szerint Szanyban, Sopron megyében élt. A név ottani gyakorisága miatt többet nem sikerült megtudni kilétéről. Két ránk maradt borotvatokja 1872-ben, soproni fogsága idején, egyetlen ismert tükröse jóval később, 1887-ben készült.

Jáger, igazi nevén *Horváth József* (Káld, 1817. jun. 28. — ?): r. k. Két alkalommal is raboskodott a szombathelyi fegyházban. A büntetőperi iratok azt bizonyítják, hogy második, csaknem 6 évig tartó fogsága során az 1836-ban felépült dologházban is foglalkoztatták. Az ügyeskezdő juhász legmivesebb darabjait itt faragta. Figurális ábrázolásai tanúsítják, hogy a Sopron megyei és a zalai faragók munkásságát egyaránt jól ismerte.

Janzsó György (Gór, 1779. jan. 12. — ?): r. k. A hányatott sorsú, a törvénnyel gyakran összeütközésbe került Vas megyei juhász a dunántuli pásztorművészet egyik úttörő egyénisége. Három alkalommal is együtt raboskodott e népművészeti ág korai korszakának másik jeles képviselőjével Szép Ferencsel. Az alsó, fegyházban „alakult“ faragókör kialakulása — 1807-től 1808-ig — kettőjük nevéhez, tevékenységéhez kötődik. Egyetlen spanyolozással készült darabját — felirata szerint — feleségének, Major Julinak faragta a szombathelyi börtönben 1816-ban.

Jóna József (Lak, ma: Répcelak, 1805. okt. 23. — Pápóc, 1891. szept. 1.): r. k. Juhásként szolgált Vas és Sopron megyében. A szombathelyi, a soproni, valamint a veszprémi börtönt is megjárt pásztor az 1830-as évek végén kialakult soproni faragóiskola egyik leginvenciózusabb egyénisége, aki elsősorban az alakos ábrázolások megfogalmazásában jeleskedett. Spanyolozott borotvatokjai, tükrösei jórészt börtönben készült, un. „rabi-munkák.“

Jónás Vendel (Vönöck, 1834. szept. 21. — ?): r. k. A dunántuli spanyolozott faragásoknak — Király Zsiga mellett — legkiemelkedőbb mestere. Szinte utolérhetetlen a gazdag növényi formációk közé „ültetett“, mind megformálásukban, mind méretezésükben változatos figurák arány- és léptékrendjének megteremtésében, a részletek proporcionáltságának tökéletes biztonságú kialakításában. Mivel azonban ő sohasem ült börtönben — ahol a tágabb körből „verbuvalódott“ faragótársak megismerhették volna munkáit —, tevékenységének hatása jóval szűkebb körű volt, mint nagyhírű, iskolát teremtő elődjéé, Király Zsigáé. Ugyanakkor — feltételezhetően — nem is volt termékeny alkotó. Mindössze két faragványáról tudunk. Hatása inkább csak közvetlen környezetében, a Vas megyei Cseren élt juhászok körében érezhető.

BIOGRAPHISCHE DATEN

Vendel Balázs (Berény, heute: Iharosberény, 21. September 1838 — ?): römisch katholisch. Der Hirt von Somogy, der Spiegel und Salzfläschchen fertigte, versieht seine geschnitzten Kompositionen mit Aufschriften, so tragen seine Stücke den „Titel“: „Fangen des Jóska Savanyu“ oder „Mariska Sági“. Er ist eine der bestimmenden, Schule machenden Persönlichkeiten der Hirtenkunst von Somogy.

János Böröndi (Kenyeri, 27. April 1825 — Kemeneshögyész, Bagolyvárpuszta, 5. Mai 1886): römisch katholischer Hirt, hat in den Komitaten Vas und Sopron gelebt. Mehrere Male war er im Gefängnis in Szombathely, trotzdem fühlt er sich mehr mit dem Kreis der ersten Soproner Schnitzer, Zsiga Király und József Jóna, verbunden.

János Csápli (? — Bejc, heute: Bejcgertyános, 14. März 1805): evangelisch. Der im Alter von 56 Jahren gestorbene Müllermeister hat sich — wie es auch sein Mangelbrett, gefertigt 1780, beweist — mit dem Schnitzen befaßt. Er ist einer der wenigen auch dem Namen nach bekannten schnitzenden Müller.

István Györkös (Pálfa, heute, Kemenespálfa, 22. Februar 1801 — Gencs, heute: Magyargencs, 1. November 1878): evangelisch. Der Hirt aus dem Komitat Vas ist ein früher Vertreter der „Spanisierung“, der Wachseinlagetechnik in der Hirtenkunst von Transdanubien. Seine Rasierbehälter sind aus der zweiten Hälfte der 1820-er Jahre bekannt.

Sándor Csizmadia: von seiner Herkunft wissen wir gar nichts. Anhand seiner Gestalten, Motive, seines Stils gehört er eindeutig zu dem Kreis von Vendel Jónás in Cser. Seine architektonischen Darstellungen lassen darauf schließen, daß er im Zuchthaus von Illava gefangen war, als er seinen einzigen überlieferten Spiegelrahmen geschnitzt hat. Seine ins kleinste Detail gehenden, mit künstlerischer Sorgfalt geformten Oberflächen, majestätischen Gestalten und wuchernden pflanzlichen Ranken bilden eine Einheit, und passen gut zu den auf Hirtenschnitzereien ungewohnten Elementen, zu den flächenartig dargestellten Gebäuden.

József Huszár: hat laut Aufschrift auf einem seiner Rasierbehälter in Szany, Komitat Sopron, gelebt. Wegen der Häufigkeit dieses Namens dort, konnte man über ihn nicht mehr in Erfahrung bringen. Zwei seiner überlieferten Rasiermesserbehälter sind 1872 während seiner Gefangenschaft in Sopron gefertigt worden, sein einzig bekannter Spiegelhalter ist viel später, 1887, entstanden.

Jáger, mit richtigem Namen *József Horváth* (Káld, 28. Juni 1817 — ?): römisch katholisch. Er war zweimal im Zuchthaus von Szombathely eingesperrt. Die Dokumente des Strafverfahrens beweisen, daß er während seiner zweiten, fast 6 Jahre dauernden Gefangenschaft auch im Arbeitshaus beschäftigt wurde. Der geschickte Hirt hat seine wertvollsten Stücke hier geschnitzt. Seine figuralen Darstellungen beweisen, daß er die Arbeiten der Schnitzer aus den Komitaten Sopron und Zala gleich gut gekannt hat.

György Janzsó (Gór, 12. Januar 1779 — ?): römisch katholisch. Der Hirt aus dem Komitat Vas, den sein an Schicksalsschlägen reiches Leben oft mit dem Gesetz in Konflikt geraten ließ, ist ein Bahnbrecher der Hirtenkunst von Transdanubien. Mit Ferenc Szép, dem anderen hervorragenden Vertreter der frühen Epoche dieser Volkskunst war er dreimal zusammen im Gefängnis. Die Bildung des ersten im Zuchthaus „gegründeten“ Schnitzerkreises — von 1807 bis 1808 — verbindet sich mit seinem Namen, mit seiner Tätigkeit. Sein einziges mit Spanisierung entstandenes Stück hat er — laut Aufschrift — seiner Frau Juli Major im Gefängnis von Szombathely 1816 geschnitzt.

Kálmán János: Kilétéről semmit sem tudunk. Nevét egy ismert Király Zsiga kompozíciót, jelenetet felelevenítő — fél évszázaddal később, 1890-ben —, újrafogalmazó borotvatokjáról ismerjük.

Torma, valójában *Karácsony István* (Torna, 1829. febr. 7. — Zalagalsa, 1910, ápr. 12.): r. k. A Veszprémben, majd 1862-től Sopronban, illetve Kismartonban is raboskodó pásztor munkálkodására a legdöntőbb és munkásságában mindvégig érezhető hatást a jeles faragóelőd, Király Zsiga gyakorolta. Minden bizonnyal jól ismerte is a szülőfalujához, Tornához közel megtelepedett faragómestert. Baranyai Szüts András, valamint Németh Mihály II. mellett ő a soproni-kismartoni faragókör harmadik legmarkánsabb egyénisége. S vitathatatlanul ő a legtermékenyebb alkotó is ebben a körben. A börtönévek alatt egyre-másra kerülnek ki a keze alól borotvatokjai, állótükreik, fűszertartói, mángorlói. 1889-ben ő készítette e későn kialakult népművészeti ág unikális darabját, egy spanyolozott ládikót.

Király Zsiga (Kisfalud, ma: Mihályi, 1811. dec. 28 — ?) ev. Valójában Takács Zsigmond, aki csak később veszi fel az anyja, Király Kata nevét. A Rába-közben élt juhászlegény már fiatalon kapcsolatba kerül az akkori idők legismertebb betyárjaival, Sobri Jóskával és annak társvezérével, Milfait Ferkóval. Mindkét Rába-közi akciójukban tevékenyen részt is vállal. Ezért is kerül börtönbe első alkalommal 1835-ben, majd egy évvel később, 1836-ban. Második alkalommal csaknem 6 évet raboskodik. Ekkor kezd faragni s hamarosan ő lesz a rab juhászokból „szerveződt” faragóiskola vezérégyénisége. 1842-ben szabadul a börtönből. A Balaton-felvidéken próbálja meghuzni magát: előbb Dörögdön (Taliándörögd) majd Rendeken (Csabrendek), végül Sárosdon (ma: Szentimrefalva), ahol idővel a juhászokodással is felhagy és gazdálkodni kezd. 1857-ben megnősül, elveszi a farádi Horváth Annát, akitől két gyermeke születik. Közben azonban újból börtönbe kerül. Előbb Zalaegerszegen, majd 1878-ban Szombathelyen raboskodik, vizsgálati fogságban. Alkotásait, általunk ismert 5 mángorlóját, 2 tükrösét, valamint 1 tükrös dobozát — kivétel nélkül — rabként készíti. Faragványain a képirás legnemesebb hagyományait élteti tovább, sok-sok egyéni leleménnyel, megoldással gazdagítva. Három mángorlóját — alkotói öntudatának megnyilvánulásaként — „szignálja” is.

13: *Standspiegel*, geschnitzt von István Torma (Karácsony). Komitat Zala, 1890. Néprajzi Múzeum Budapest, Inv.Nr.: 65.182.1.

13: *Állótükör*. Zala megye, 1890. Néprajzi Múzeum, 65.182.1. Torma (Karácsony) István munkája.

József Jóna (Lak, heute Répcelak, 23. Oktober 1805 — Pápóc, 1. September 1891): römisch katholisch. Er hat in den Komitaten Vas und Sopron als Schafhirt gedient. Der Hirt, der in den Gefängnissen von Szombathely, Sopron, bzw. auch in Veszprém gefangen war, ist eine der erfinderischsten Persönlichkeiten der am Ende der 1830-er Jahre gegründeten Schnitzerschule von Sopron, der sich in erster Linie durch die Anfertigung von Darstellungen von Gestalten ausgezeichnet hat. Seine spanisierten Rasierbehälter und Spiegel sind ohne Ausnahme im Gefängnis entstandene, sogenannte „Häftlingsarbeiten“.

Vendel Jónás (Vönöck, 21. September 1834 — ?): römisch katholisch. Neben Zsiga Király ist er der hervorragendste Meister der spanisierten Schnitzereien von Transdanubien. Er ist fast unerreichbar in der Erschaffung des Verhältnis- und Maßstabsystems der sowohl in Formung als in Bemessung abwechslungsreichen Figuren, die er unter vielfältige Pflanzen „gesetzt“ hat, und auch in der vollständigen Sicherheit bei der Gestaltung der Proportionen von Details. Da er aber nie im Gefängnis gesessen hat — wo aus weiteren Kreisen rekrutierende Schnitzerkameraden seine Arbeiten kennengelernt hätten — war die Wirkung seiner Tätigkeit viel enger bemessen als die seines Schule machenden Vorgängers Zsiga Király. Zugleich war er — wie angenommen wird — kein so fruchtbarer Schöpfer. Wie kennen lediglich zwei Schitzereien von ihm. Seine Wirkung ist eher nur in seiner unmittelbaren Umgebung, bei den Hirten von Cser, Komitat Vas, zu spüren.

János Kálmán: wir wissen von seiner Identität nichts. Wir kennen seinen Namen von einem Rasierbehälter, den man ein halbes Jahrhundert später, 1890, zum Andenken an eine Zsiga Király-Szene angefertigt hat.

Torma, in Wirklichkeit *István Karácsony* (Torna, 7. Februar 1829 — Zalagalsa, 12. April 1910): römisch katholisch. Die entscheidendste und in seiner Tätigkeit bis zuletzt spürbare Wirkung hat auf das Schaffen des in Veszprém, dann ab 1862 in Sopron, bzw. auch in Eisenstadt gefangen gehaltenen Hirten der ausgezeichnete Schnitzervorgänger Zsiga Király ausgeübt. Er hat den in der Nähe seines Geburtsortes Torna angesiedelten Schnitzermeister sicherlich gut gekannt. Neben András Baranyai Szüts, bzw. Mahály Németh II. ist er die

dritte markante Persönlichkeit des Sopron-Eisenstädter Schnitzerkreises. Unbestreitbar ist er auch der fruchtbarste Schöpfer in diesem Kreis. Während seiner Gefängnisjahre schuf er einen Rasierbehälter, Standspiegel, Gewürzbehälter und ein Mangelbrett nach dem anderen. 1889 hat er das einzigartige Stück dieser spät entstandenen Volkskunst-Richtung, das spanisierte Kästchen, gefertigt.

Zsiga Király (Kisfalud, heute: Mihályi, 28. Dezember 1811 — ?): evangelisch. In Wirklichkeit Zsigmond Takács, der erst später den Namen seiner Mutter Kata Király annimmt. Der in dem Raab-Gebiet lebende Schafhirt gerät schon in seiner Jugend mit den bekanntesten Betyaren der damaligen Zeit, Jóska Sobri und seinem Gehilfen Ferkó Milfait, in Verbindung. Er nimmt an deren beiden Aktionen im Raab-Gebiet aktiv teil. Deshalb kommt er ins Gefängnis: zuerst 1835, dann ein Jahr später 1836. Zu dieser Zeit fängt er an zu schnitzen, und bald wird er die leitende Persönlichkeit der sich aus gefangenen Schafhirten „organisierenden“ Schnitzerschule. Er wird 1842 aus dem Gefängnis entlassen. Er versucht sich auf dem Plattensee-Oberland niederzulassen: zuerst in Dörögt (Taliándörögd), dann in Rendek (Csabrendek), zuletzt in Sárosd (heute: Szentimrefalva), wo er nicht mehr als Hirte tätig ist, sondern anfängt, Landwirtschaft zu betreiben. Er heiratet 1857 Anna Horváth aus Farád, die ihm zwei Kinder zur Welt bringt. Inzwischen kommt er aber wieder ins Gefängnis. Zuerst in Zalaegerszeg, dann 1878 in Szombathely ist er in Untersuchungshaft. Seine überlieferten Werke, 5 Mangelbretter, 2 Spiegel, bzw. 1 Spiegelkästchen entstehen — ohne Ausnahme — im Gefängnis. An seinen Schnitzereien leben die edelsten Traditionen der Bilderschrift weiter, bereichert mit zahlreichen eigenen Erfindungen und Lösungen. Drei seiner Mangelbretter hat er auch — als Ausdruck des schöpferischen Selbstbewußtseins — „signiert“.

József Kósa (Padár, 19. März 1805 — ?): römisch katholisch. Als Schafhirt von Zala kommt er als Hehler oft auch mit den Betyaren von Transdanubien in Verbindung. Sicherlich kannte er auch Sobri und seine Kameraden gut. Die hagere Gestalt, verziert gekleidet, erscheint fast an jedem seiner Stücke. Vor der Justiz fliehend, wandert er durch weite Gebiete, er kommt bis zum westlichen Teil vom Komitat Vas, aber auch noch nach Somogy. Seinen gleichgesinnten Kameraden, die ihn

Kósa József (Padár, 1805. márc. 19. — ?): r. k. Mint zalai juhász, orgazdaként többször is kapcsolatba került a Dunántult járó betyárokkal. Minden bizonnyal jól ismerte Sobrit és társait is. A legendás betyárvezér megnyúlt, cifraszűrös alakja majd minden darabján feltűnik. Az igazságszolgáltatás elől menekülve nagy területeket jár be, eljut Vas megye nyugati részére, de még Somogyba is. Az őt befogadó hasonszőrű társainak egy-egy faragott tárggyal fizet. Így kerülhettek elő három megyéből is az általa készült faragványok. Legkiforrottabb darabjai a zalaegerszegi börtönben születtek, 1843-ban. A keze alól kikerült mángorlók, tükrösök és borotvatokok többsége alakos ábrázolású munka.

Kovács János (Nick, 1851. nov. 22. — Mersevát, máj. 11.): r. k. Előbb juhászként szolgál, majd gazdálkodik. Alakos ábrázolásai bizonyítják, hogy leginkább a Cser kivételes képességű faragópásztora, Jónás Vendel hatott rá. Mint gazdálkodó ember, jól felszerelt műhelyében bútorokat és különféle használati eszközöket, szerszámokat is készít. Két állótükre maradt ránk.

Kovács József: A név gyakorisága miatt ma még nem tudjuk megbízhatóan azonosítani kilétét. (A soproni levéltár idevonatkozó iratai 1945-ben megsemmisültek!) A soproni-kismartoni faragóiskola tagjaként 1869-ben és 1870-ben készíti faragványainak javát. Ezek közül három „szignált” borotvatokjáról, valamint egy később, 1881-ben faragott tükröséről tudunk.

Németh István: Mindössze egyetlen munkája került napvilágra, egy 1869-ben Sopronban kialakított borotvatok. Neve innen ismert.

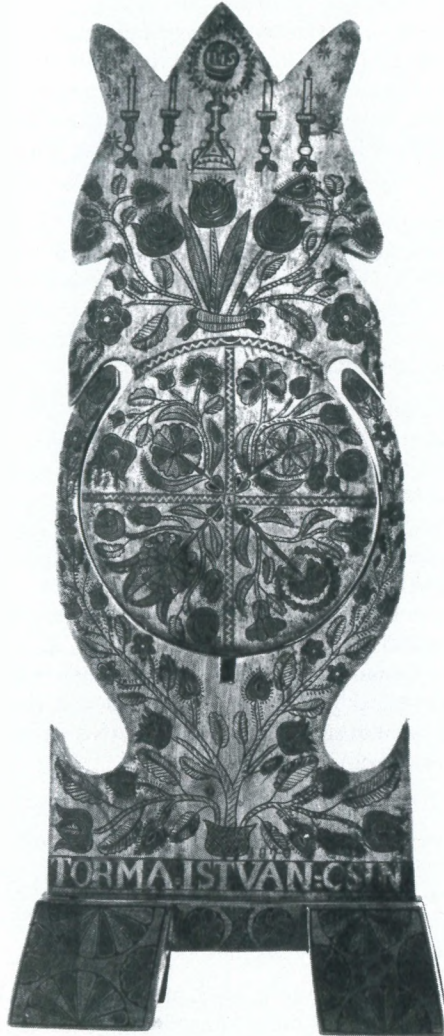
Németh János: (Fertőszentmiklós, 1825. jan. 22. — Ikervár, 1919. máj. 2.): r. k. A Batthyányiak ihászaként szolgált. Öreg korában az ikervári kastély portása és a Batthyány Gyula által hozott tigrisek gondozója lett. Sajátos, a dunántuli pásztorművészet szemléletétől, stílusjegyeitől eltérő megfogalmazású tükrösöket készített. A domborúan faragott felületek egyik legkorábbi meghonosítója volt.

Török, eredetileg *Németh János* (Dénesfa, 1811. ápr. 12. — Győr, 1886. jul. 31.): r. k. A több alkalommal is elítélt, a soproni és a szombathelyi börtönt egyként jól ismerő juhász Király Zsiga tanítómestere s egyben barátja és rabtársa is volt.

14: Vorderseite eines Standspiegels, geschnitzt von István Torma (Karácsony). Nagylósz, 1863. Néprajzi Múzeum Budapest, Inv.Nr.: 114.970.

14: Állótükör előlapja. Nagylósz, 1863. Néprajzi Múzeum, 114. 970. Torma (Karácsony) István munkája.

beherbergen, „zählt“ er mit je einem geschnitzten Gegenstand. So konnte man seine Schnitzereien in drei Komitaten auffinden. Seine am meisten ausgereiften Stücke sind 1843 im Gefängnis von Zalaegerszeg entstanden. Seine Mangelbretter, Spiegel und Rasierbehälter sind meist mit Darstellungen von Gestalten geschmückt.

János Kovács (Nick, 22. November 1851 — Mersevát, 11. Mai—?): römisch katholisch. Erst dient er als Schafhirt, dann beschäftigt er sich mit der Landwirtschaft. Seine Gestaltdarstellungen beweisen, daß die größte Wirkung auf ihn Vendel Jónás, der Schafhirt von Cser mit außergewöhnlichen Fähigkeiten, gehabt hat. Als Landwirt fertigt er in seiner gut ausgerüsteten Werkstatt auch Möbel und verschiedene Gebrauchsgegenstände und Werkzeuge an. Zwei seiner Standspiegel sind überliefert.

József Kovács: wegen der Häufigkeit dieses Namens können wir heute seine Identität noch nicht feststellen. (Die diesbezüglichen Dokumente des Archivs von Sopron sind 1945 vernichtet worden!). Als Mitglied der Schnitzerschule von Sopron-Eisenstadt fertigt er die Mehrzahl seiner Schnitzereien 1869 und 1870. Wir kennen daraus drei „signierte“ Rasierbehälter und einen später, 1881, geschnitzten Spiegel.

István Németh: lediglich eine einzige Arbeit ist von ihm bekannt geworden, ein 1869 in Sopron entstandener Rasierbehälter. Dadurch ist sein Name bekannt.

János Németh (Fertőszentmiklós, 22. Januar 1825 — Ikervár, 2. Mai 1919): römisch katholisch. Er hat der Familie Battyány als Schäfer gedient. In seinem Alter war er Portier des Schlosses in Ikervár und Pfleger der von Gyula Battyány mitgebrachten Tiger. Er hat eigenwillige, von der Anschauung und den stilistischen Merkmalen der Hirtenkunst von Transdanubien abweichende Spiegel gefertigt. Er hat die nach oben gewölbten Oberflächen als erster angewendet.

Török, ursprünglich *János Németh* (Dénesfa, 12. April 1811 — Győró, 31. Juli 1886): römisch katholisch. Der mehrmals verurteilte Schafhirte, der die Gefängnisse von Sopron und Szombathely gleich gut kannte, war der Lehrmeister und zugleich Freund und Mitgefangene von Zsiga Király. Der erfindungsreiche, aber weniger geschickte Schöpfer hat lediglich einmal — soweit sein Lebenswerk bisher bekannt ist —

15: Rückseite eines Standspiegels, geschnitzt von István Torma (Karácsony). Nagylósz, 1863. Néprajzi Múzeum Budapest, Inv.Nr.: 114.970.

15: Állótükör hátlapja. Nagylósz, 1863. Néprajzi Múzeum, 114. 970. Torma (Karácsony) István munkája.

Az invenciózus, ám kevésbé ügyeskező alkotó — életművének fellelt darabjai alapján — mindössze egy alkalommal próbálkozott a figurális ábrázolással. Ezt követően fel is hagy az ilyen jellegű kísérletezéssel. Hét munkáját sikerült eddig fellelni.

Németh Mihály I. (Csertalagos, 1811. okt. 25. — ?): r. k. Bár munkássága egyértelműen a dunántúli pásztorművészetbe sorolódik, ő nem pásztoként, hanem kocsiként szolgált — a zalatárnoki táblabírónál, Deák Antalnál. Társai, barátai azonban többnyire a pástorok közül kerültek ki. A káldi juhászlegénnyel, Jáger (Horváth) Józseffel való kapcsolatát a korabeli dokumentumok — periratok — is bizonyítják, de alakos ábrázolásaik hasonlósága, valamint a minkettőjük munkáira jellemző „szálkázott” felületek alkalmazása is ezt igazolja. Sobri jól megkomponált lovas alakja két faragványán is feltűnik. Egyik borotvatokjára pedig — a pásztorművészet egyedülálló ábrázolásaként — egy köszörüs kitűnően proporcionált figurája is rákerült. Legkiérleltebb faragványait ő is a börtönben, a zalaegerszegi fegyházban készítette. Gazdag, változatos életműve sajátos színpoltot képvisel a dunántúli pásztorművészet emléktárában.

Németh Mihály II.: A név gyakorisága miatt kiléte egyelőre nem ismert. Tárgyainak felirata alapján az „i”-zö nyelvjárás használta, így nagy valószínűséggel a Kemenesalján élt. Munkássága hidat ver a soproni-kismartoni kör korai és késői időszakában megszületett munkák között. Összegzi a kezdeményezők — Torma (Karácsony) István és Baranyai Szűts András — törekvéseit, megoldásait s megfogalmazza mindazt, amit majd az ő munkálkodása nyomán később „fellépett” (börtönbe került) alkotók teljesítenek ki. A soproni-kismartoni faragóiskola emléktárájának ismeretében úgy tűnik, hogy ő az un. vadász temetése, a szarvas halála, valamint a jó pástor címszó alatt összefoglalható jelenetek, „témák” első megformálójá. Főművén az 1869-ben Kismartonban készült állótükrén szinte minden ott látható, ami a Sopronban, illetve Kismartonban munkálkodó faragók tárgyain megtalálható. Az említett faragványán kívül még három borotvatokja került elő.

Pánta Ferenc (Vázsnok, 1787. aug. 8. — ?): r. k. A Dunántul déli részén egy évtizeddel később alakul ki a pásztorművészet

helyi stílusváltozata. Az itteni emléktárá legkorábbi darabjait a pécsi és kaposvári börtönt egyaránt gyakran „látogató” kanász, Pánta Ferkó készíti. Tükrösein, borotvatokjain a korabeli céhes mesterek, nevezetesen a fémmegmunkálók és a művészi bőr könyvkötések készítőinek a hatása is jól érződik. Fellelt munkáit kivétel nélkül spanyolozással, egyszínű piros viaszberakással alakította ki.

Szép Ferenc (Duka, 1788. szept. 12. — ?): r. k. A Gécén, majd Dukán szolgált kanász a dunántúli pásztorművészet egyik megteremtője. Három alkalommal is együtt raboskodott Janzsó Györggyel. Innen ered, hogy motívumaik, megoldásaik szinte teljesen azonosak. Miként társától, tőle is csak mángorlók maradtak ránk.

Baranyai Szűts András (Kapuvár, 1839. okt. 29. — ?): r. k. 1862-ben került börtönbe, de már előtte is faragott. Egy fellelt borotvatokján az 1858-as évszám olvasható. Akárcsak rabtársa, Torma (Karácsony) István, ő is sok szállal kötődik Király Zsiga munkásságához. Nála azonban ez a hatás jóval áttételesebben jelentkezik. A jeles elődtől átvett motívumokat átírja és sok egyéni leleménnyel, megoldással ötvözi. Finoman, aprólékosan kidolgozott felületei biztos kezű alkotóra vallanak. Egyik állótükrét, az 1865-ben Sopronban elkezdett, majd 1866-ban Kismartonban befejezett munkáját rabtársának, Török Vendelnek faragta. A megajándékozott a hajdani soproni faragókör egyik tagjának, Török (Németh) Jánosnak, Király Zsiga barátjának a fia volt.

Udvardi István (Gyömöre, 1862. szept. 19. — ?): r. k. Munkássága csak az általa is megfogalmazott „témával”, az un. vadász temetése című jelenettel kötődik a soproni-kismartoni faragókör tevékenységéhez. Munkáit, három egymást követő hónapban készítette 1886-ban. Sem korábbról, sem későbből nem tudunk más munkáiról.

Vincze Sándor (Szentivánfa, 1843. máj. 14. — Nick, 1896. jul. 27.): r. k. A tragikus sorsu, öngyilkosként meghalt juhász ugyan Szombathelyen és Sopronban is raboskodott, munkásságával azonban egyértelműen a soproni-kismartoni körhöz tartozó alkotó. Két 1874-ben faragott fűszertartójának alakos ábrázolásai leginkább Huszár József, míg növényi motívumai elsősorban Torma (Karácsony) István hasonló megfogalmazásaival rokoníthatók.

figurale Darstellungen versucht. Danach unterläßt er solche Versuche. Von ihm sind sieben Arbeiten bekannt geworden.

Szapora, mit dem richtigen Namen József Németh (Szentgyörgy, heute: Repceszentgyörgy, 1. April 1826 — Alsóság, heute: Celldömölk, 30. September 1916): römisch katholisch. Der Schafhirt aus dem Komitat Vas war dreimal im Gefängnis von Szombathely, einmal im Gefängnis von Sopron inhaftiert. Trotzdem kann man sein Schaffen nicht mit der Tätigkeit der Hirtenschnitzer in den Komitaten Sopron und Vas in Verbindung bringen. Seine Gegenstände sind aufgrund ihrer figuralen Darstellungen und anderer Motive am ehesten mit den Arbeiten der Schnitzer von Zala, bzw. vom Plattensee-Oberland, verwandt.

Mihály Németh I (Csertalagos, 25. Oktober 1811 — ?): römisch katholisch. Obwohl seine Tätigkeit eindeutig zur Hirtenkunst von Transdanubien gehört, hat er nicht als Schafhirt, sondern als Kutscher beim Tafelrichter von Zala-tárnok, Antal Déak gedient. Seine Kameraden und Freunde waren aber meist Schafhirten. Seine Verbindung zum Schafhirten von Káld, József Jáger (Horváth) beweisen auch die damaligen Dokumente — Gerichtspapiere — aber darauf weisen auch die Ähnlichkeit der figurlichen Darstellungen, bzw. die „grätenartigen“ Oberflächen, die bei den Arbeiten von beiden typisch sind, hin. Die gut komponierte Reitergestalt von Sobri erscheint auf zwei von seinen Schnitzereien. Auf einem Rasierbehälter von ihm finden wir — als einzige solche Darstellung in der Hirtenkunst — eine ausgezeichnet proportionierte Figur eines Schleifers.

Mihály Németh II.: Wegen der Häufigkeit des Namens ist seine Identität bis jetzt nicht bekannt. Die Aufschriften auf seinen Gegenständen zeigen, daß er den Dialekt mit Häufung von „i“ benutzt hat; so lebte er mit großer Wahrscheinlichkeit auf dem Gebiet von Kemenesalja. Seine Tätigkeit bildet einen Übergang zwischen den Arbeiten der frühen und späten Epoche des Ödenburger-Eisenstädter Kreises. Er faßt die Bestrebungen und Lösungen der Initiatoren — István Torma (Karácsony) und András Baranyai Szüts — zusammen, und stellt all das dar, was die später „aufretenden“ (ins Gefängnis geratenen) Schöpfer vervollkommen. In Kenntnis des überlieferten Materials der Ödenburg-Eisenstädter Schnitzerschule scheint er der erste Verfasser der Themen „Begräbnis“, bzw. „Guter

Hirt“ zu sein. Auf seinem Hauptwerk, dem 1869 in Eisenstadt gefertigten Standspiegel, findet man fast alles, was auf den Gegenständen der in Ödeburg, bzw. Eisenstadt wirkenden Schnitzer erscheint. Außer der erwähnten Schnitzerarbeit sind von ihm noch drei Rasierbehälter bekannt geworden.

Ferenc Pánta (Vázsnok, 8. August 1787 — ?): römisch katholisch. Die lokale Stilvariante der Hirtenkunst formt sich erst ein Jahrzehnt später. Die frühesten Stücke des hiesigen Andenkenmaterials fertigt Ferkó Pánta, der das Gefängnis von Pécs und Kaposvár gleich oft „besucht“. Auf seinen Spiegeln und Rasierbehältern ist auch der Einfluß der damaligen Handwerksmeister, namentlich Metallverarbeiter und Hersteller von künstlerischen Lederbuchbänden, zu spüren. Seine überlieferten Arbeiten sind ohne Ausnahme mit Spanisierung, mit einfarbig roter Wachseinlage, gefertigt.

Ferenc Szép (Duka, 12. September 1788 — ?): römisch katholisch. Der erst in Gërce, dann in Duka dienende Schweinehirt ist einer der Begründer der Hirtenkunst von Transdanubien. Er saß mit György Janzsó dreimal zusammen im Gefängnis. Aus diesem Grund sind ihre Motive und Lösungen fast ganz identisch. Wie auch von seinem Kameraden, sind von ihm auch nur Mangelbretter überliefert.

András Baranyai Szüts (Kapunár, 29. Oktober 1839 — ?): römisch katholisch. Er kam 1862 ins Gefängnis, hat aber auch schon vorher geschnitzt. Auf einem seiner überlieferten Rasierbehältern ist die Jahreszahl 1858 zu lesen. Genauso wie sein Mitgefänger, István Torma (Karácsony), ist er auch mit vielen Fäden mit der Tätigkeit von Zsiga Király verbunden. Bei ihm erscheint aber diese Wirkung viel überragender. Die von dem edlen Vorgänger übernommenen Motive verändert er, und verschmilzt sie mit vielen eigenen Ideen und Lösungen. Seine bis ins kleinste Detail fein und sorgfältig ausgearbeiteten Oberflächen zeugen von der sicheren Hand des Schöpfers. Einen seiner Standspiegel, den er 1865 in Ödenburg begonnen und 1866 in Eisenstadt beendet hat, schnitzte er für seinen Mitgefängenen Vendel Török. Der Beschenkte war der Sohn vom Mitglied des ehemaligen Schnitzerkreises von Ödenburg, János Török (Németh), dem Freund von Zsiga Király.

Zsuppán József (Nagykutas, ? — ?): r. k. A paraszti faragások egyik név szerint is ismert képviselője. Feleségének és lányainak készült archaikus megfogalmazású mángorlói régről

ismert, beszédes jelek, motívumok komponálódnak egybe, helyhez és időhöz nem köthető megfogalmazásban. Három mángorlóját ismerjük.

16: Gewürzbehälter, geschnitzt von István Torma (Karácsony). Jánosháza, 1864. Néprajzi Múzeum Budapest, Inv.Nr.: 101.338.

16: Fűszertartó. Jánosháza, 1864. Néprajzi Múzeum, 101.338. Torma (Karácsony) István munkája.

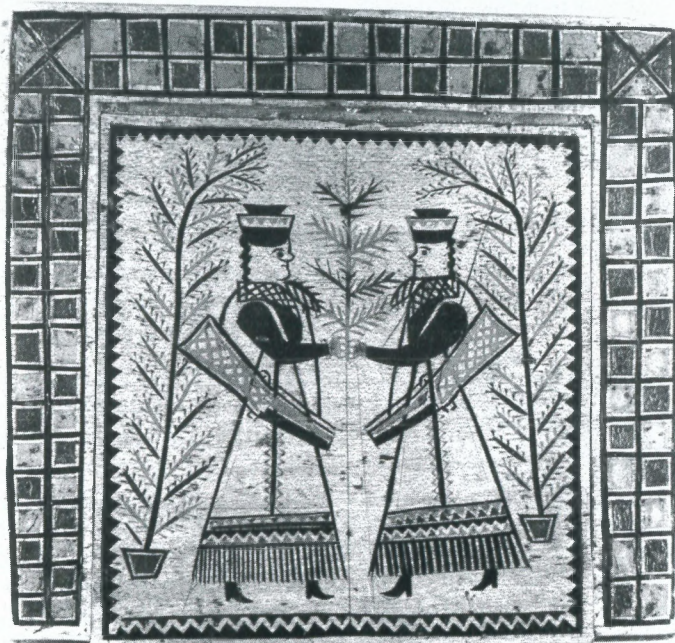

István Udvardi (Gyömöre, 19. September 1862 — ?): römisch katholisch. Sein Wirken verknüpft sich nur mit dem von ihm verfaßten „Thema“, mit der sogenannten Szene „Begräbnis des Jägers“, mit der Tätigkeit des Ödenburg-Eisenstädter Schnitzerkreises. Seine Arbeiten, die in drei aufeinanderfolgenden Monaten geschnitzten Rasierbehälter, hat er in Kony als herrschaftlicher Schäfer 1886 gefertigt. Wir kennen weder aus früheren noch aus späteren Zeiten andere Arbeiten von ihm.

Sándor Vincze (Szentivánfa, 14. Mai 1843 — Nick, 27. Juli 1896): römisch katholisch. Der durch Selbstmord gestorbene Schäfer mit dem tragischen Schicksal hat zwar auch in Szombathely und Sopron im Gefängnis gesessen, gehört

jedoch mit seiner Tätigkeit eindeutig zum Ödenburg-Eisenstädter Kreis. Die Figurendarstellungen an zwei seiner geschnitzten Gewürzbehälter aus 1874 sind mit ähnlichen Konzeptionen von József Huszár, seine Pflanzen-Motive in erster Linie mit denen von István Torma (Karácsony) in Verbindung zu bringen.

József Zsuppán (Nagykutas, ? — ?): römisch katholisch. Einer der Vertreter der Bauernschnitzer, der auch namentlich bekannt ist. Auf seinen für seine Frau und seine Töchter gefertigten archaisch gehaltenen Mangelbrettern fließen von früher bekannte, aussagekräftige Zeichen (Symbole) und Motive ineinander, in einer Art, die sich weder an einen Ort noch an eine Zeit fixieren läßt. Wir kennen von ihm drei Mangelbretter.

17: Spiegel, geschnitzt von Mihály Németh I. Murarátka. Néprajzi Múzeum Budapest, Inv.Nr.: 134.296

17: Tükrös. Murarátka. Néprajzi Múzeum, 134.296. Németh Mihály I. munkája.

ASZTRÁLMITOSZI NYOMOK A DUNÁNTÚLI MAGYAR PÁSZTORMŰVÉSZETBEN

A dunántúli pásztorművészet emlékeit mintegy két évtizeden keresztül intenzíven vizsgálva-elemelve, a róluk leolvasható üzeneteknek három jelentésszintjét tudtuk biztonsággal rekonstruálni, amelyeket az „életképi“, a „téridő-“, illetve a „képirási“ jelzőkkel láttunk el (*Pap* 1991/1.).

Jelen írásunkban a középső „téridő“-jelentésszinten megközelíthető információkat kíséreljük meg előhívni az elemzésünk tárgyául kiszemelt képjel-együttesekből. Ezek öt faragópásztor hat tárgyán lelhetők fel, készülési idejüket tekintve pedig kerek fél évszázadot (1840-től 1890-ig) fognak át — a dunántúli pásztorművészet legtermékenyebbnek mondható öt évtizedét.

Lássuk először az elemzendő művek „személyi adatait“ — jórészt *Szelestey László* kutatási eredményei alapján. Az analógiákként kezelt műveket rendre az általuk megvilágosítandó alap-példák mellé sorakoztatjuk, amelyekből összesen három egységet — egy szorosan összetartozó, egyetlen mestertől származó tükörpárt, egy állótükröset és egy ládikót — veszünk közelebről szemügyre az alábbiakban.

1. Tárgycsoport

a) *Király Zsiga*: Tükörös (VI. és VII.)

Méretei (továbbiakban: M): 12 x 10,5 cm. Felirata (F): 1840 (oldalt). Lelőhelye (L): Magyargencs (Veszprém m). Technikája (T): spanyolozás (piros, fekete, sárga). Őrzési helye (Ó): Néprajzi Múzeum, Bp. Ltsz.: 114.969. Megjegyzés: két fedele van. Az egyik tükör hiányzik. Minden oldala diszített. Oldalain egy-egy lyuk(?)

b) *Király Zsiga*: Tükörös (VIII.)

M.: 10,5 x 11,9 cm. F.: 1842, L.: Lesvár pusztá /Tét/ T.: spanyolozás (piros, fekete, sárga). Ó.: Néprajzi Múzeum, Bp. Ltsz.: 51.31.270.

c) *Jáger (Horváth) József*: Tükörös (III. és IV.)

M.: 11,4 x 10,8 x 1,6 cm. F.: —. L.: Vas m. T.: spanyolozás (piros, fekete). Anyaga (A): hársfa. Ó.: Savaria Múzeum, Szombathely. Ltsz.: 59.303.1.1-2. Megjegyzés: két kihúzható fedele van.

d) *Kálmán János*: Borotvatok (XV.)

Hossza: 26,6 cm. Szélessége: 6,5 cm. Magassága: 2,8 cm. F.: 1890 KÁLMÁN JÁNOS CSINÁLTA BURJÁN PÁLNOK. L.: Rábapatona, Győr-Sopron m. T.: karcolt, spanyolozott (piros, fekete, zöld, sárga). Ó.: Néprajzi Múzeum, Bp. Ltsz.: 61.140.23. Megjegyzés: két rekeszes, a Baumgartner gyűjteményből, 1961. A fedelén a rögzítő gomb hiányzik.

2. Tárgycsoport

Németh Mihály: II.: Állótükörös (Cimlap és XIV.)

Magassága: 36,6 cm. Hossza: 6,3 cm. Szélessége: 6,5 cm. F.: EMLIKKÜL NIMET JÁNOS BOLTER ANA 1869 KISMARTONBAN KISZÜT ÁPR. L.: Kismarton. T.: karcolt, spanyolozott (piros, fekete). Ó.: Néprajzi Múzeum, Bp. Ltsz.: 113391.

3. Tárgycsoport

Torma (Karácsony) István: Ládikó (X. és XI.)

Magassága: 21,3 cm (láb nélkül: 18,9 cm). Hossza: 42,3 cm. Szélessége: 26 cm. F.: „BM“, „1889“. L.: Vas m. (?) T.: karcolt, spanyolozott, (piros, zöld, fekete). Ó.: Magángyűjtemény, Szombathely.

Az 1. Tárgycsoport a / és b / jelzet alatt leirt darabjait a magyar néprajzi szakirodalom egyöntetűen *Király Zsigának*, a XIX. századi dunántúli pásztorművészet legrangosabb mesterének tulajdonítja (*Szelestey* 1987 — további irodalommal). Közülük az a) jelzetűnek az egyik lapján látható ábrát asztrálmitoszi keretek között e sorok írója próbálta első ízben értelmezni (*Pap* 1987. 17-19.o.). A dunántúli pásztorművészet egyéb emlékeit ugyancsak mi szembesítettük először a nevezett keretrendszerrel (*Pap* 1990 — lásd a Név- és tárgymutatót!). Ugyanakkor, ugyanott felhívtuk a figyelmet a kétféle („mediterrán“, illetve „keleti“) zodiákus eltérő szerepjátszási lehetőségeire is a magyar népművészet különféle műfajágazataiban; továbbá ismertettük a „normális“ és a „misztikus“ zodiákus egymáshoz-rendelődésének szabályait, s

ASTRALMYTHISCHE SPUREN IN DER UNGARISCHEN HIRTENKUNST TRANSDANUBIENS

Wir haben die Überlieferungen der Hirtenkunst Transdanubiens etwa zwei Jahrzehnte lang untersucht und analysiert und konnten mit Sicherheit drei Bedeutungsstufen der erkannten Botschaften rekonstruieren, die wir mit den Attributen „genrebildlich“, „raumzeitlich“ bzw. „bildschriftlich“ versehen haben.¹ In diesem Aufsatz versuchen wir, die auf der „raumzeitlichen“ Bedeutungsstufe zugänglichen Informationen sind auf sechs Gegenständen herauszulesen. Diese Informationen sind auf sechs von fünf Hirtenschnitzern zu finden, die Zeit ihrer Entstehung umfaßt ein halbes Jahrhundert — (den Zeitraum von 1840-1890) — die fünf produktivsten Jahrzehnte der Hirtenkunst Transdanubiens.

Sehen wir zuerst die „persönlichen Daten“ der zu analysierenden Werke, vorwiegend anhand der Forschungsergebnisse von *László Szelestey*, an. Die einzelnen Werke ordnen wir den durch sie zu erläuternden Grundbeispielen zu, von denen wir drei Einheiten — ein von einem einzigen Meister stammendes, zusammengehörendes Spiegel-Paar, einen Stand-Spiegel und ein Kästchen — nachfolgend näher untersuchen.

1. Gegenstandsgruppe:

a) *Zsiga Király*: Spiegel

Fundort (F.): Magyarencs (Komitat Veszprém). Maße (M.): 12 x 10,5 cm. Technik (T.): mit spanischem Wachs eingelegt (rot, schwarz, gelb). Aufschrift (A): „1840“ (an der Seite). Aufbewahrungsort (AO.): Néprajzi Múzeum (Ethnographisches Museum), Budapest, Inv.Nr.: 114.96.9.

Anmerkung: Hat zwei Deckel. Ein Spiegelglas fehlt. Alle Seiten verziert. An den Seiten je ein Loch (?) (Abb. VI. und VII.).

b) *Zsiga Király*: Spiegel

F.: Lesvar-Puszta (Tét). (M.: 10,5 x 11,5 cm. A: 1842. T.: mit spanischem Wachs eingelegt (rot, schwarz, gelb). A.: „1842“. AO.: Néprajzi Múzeum, Budapest, Inv.Nr.: 51.31.270 (Abb. VIII.).

c) József Jáger (Horváth): Spiegel

F.: Komitat Vas. M.: 11,4 x 10,8 x 1,6 cm. T.: Mit spanischem Wachs eingelegt (rot, schwarz, gelb). Material (Mat.): Lindenholz. AO.: Savaria Múzeum, Szombathely (Steinamanger), Inv. Nr.: 59-303.1.1-2

Anmerkung: Hat zwei ausziehbare Deckel (Abb. III. und IV.).

d) *János Kálmán*: Rasiermesser-Behälter

F: Rábapatona (Komitat Győr-Sopron). M.: 26,6 x 6,5 x 2,8 cm. T.: geritzt, mit spanischem Wachs eingelegt (rot, schwarz, gelb). A.: 1890 KÁLMÁN JÁNOS CSINÁLTA BURJÁN PÁLNOK (1890 gefertigt von János Kálmán für Pál Burján). AO.: Néprajzi Múzeum Budapest, Inv.Nr.: 61.140.23.

Anmerkung: Zwei Fächer; aus der Baumgartner-Sammlung, 1961. Vom Deckel fehlt der Befestigungsgriff (Abb. XV.).

2. Gegenstandsgruppe:

Mihály Németh: Standspiegel

F.: Eisenstadt. M.: 6,3 x 6,5 x 36,6 cm. T.: Geritzt, mit spanischem Wachs eingelegt (rot, schwarz). A.: EMLIKKÜL NIMET JÁNOS BOLTER ANA 1869 KISMARTONBAN KISZÖT ÁPR. (Zum Andenken für János Nimet Ana Bolter 1869 in Eisenstadt gefertigt April). AO.: Néprajzi Múzeum Budapest, Inv. Nr.: 113 391 (Umschlag und Abb. XIV.).

¹ *Pap* 1991/1

az előbbinek a szellemiséggel, az utóbbinak a lelkeséggel való szoros összefüggését a magyar népi műveltség háromrétegűnek (szellemiség-lelkeség-testiség) mutató ember-, illetve világ-képében. Mindezeket túl a „mediterrán“ zodiákus ún. dekanátus-beosztásának, a „keleti“ állatövet tovább tagoló „Hold-ház“-rendszernek, valamint a hagyományos „bolygó-uralkodó“ viszonyoknak az ismerete szükséges ahhoz, hogy a siker reményében vághassunk neki a fentebb megnevezett népművészeti alkotások második, azaz „térítő“-jelentésszintjüket megcélzó — elemzésének. (A legfontosabb említett adatokat, illetve összefüggéseket a mellékelt táblázat tartalmazza).

Elemzésünket érdemes az 1840-es dátumú *magyargencsi* tükrösön elkezdni. Ennek egyik lapjáról fent hivatkozott 1987-es tanulmányunkban így irtunk (i. m. 18-19. o.):

A képmező két jól elkülönülő részre tagolódik a bal oldali a betyáré, a jobb oldali a pandúr. Király Zsiga további tükrös-ábráinak tanúvallomása szerint (összesen három ilyen ismerünk tőle, az egyik éppen ennek a tükrösnek a túlsó oldalát disziti) a bal oldal itt a Nap-tulajdonságokkal jellemzett szellemi szféra, a jobb oldal a Hold-tulajdonságokat tükröző lelkeség megnyilatkozási terepe. Ez a mi esetünkben azt jelenti, hogy ha a szellemiség oldalán sikerült felismernünk a pisztolyt emelő alakban a Skorpió-tulajdonságok kifejeződését, akkor a túloldalon definíciószerűen csakis a neki hangulati-érzelmi sikon megfelelő Kos-tulajdonságok megtestesülését kereshetjük a térdre kényszerített pandúr alakjában — már amennyiben helytáll a feltételezésünk a jelzett összefüggés meglétét, pontosabban itt-létét illetően.

Lássuk hát közelebbről, a bolygótulajdonságok játékerén visszaigazolódik-e ez a feltételezésünk? A Nap oldalán (bal oldalt), a Skorpió állatövi jegyében a Mars bolygóistenség *uralkodik*. Ez azt jelenti, hogy itt valamiféle harcias karakterű jelenet kell, hogy szerepeljen. *Száműzve* a Vénusz-tulajdonságok lesznek, hiszen ezeknek az otthona a szemközti Bika-jegy — ne várjuk hát, hogy akár szerelem, akár a harmóniára törekvés bármilyen más formája érvényesülni tud majd ebben a jelenetben.

Érdekesebb kérdés, hogy miért nem fejlődik ki végülis a cselekmény, ha már egyszer eljutott a kulminációs pontjára? (Egykorú betyáranekdóta elmeséli, hogy a különböző neveken jegyzett betyár csak megszégyenítette, de nem ölte meg a pandúr, a

térdrevettetés után ki-ki ment tovább a maga útján!) Nos, a hagyományos (szűkített, exoterikus) bolygó-„viselkedési“ táblázat éppen a Skorpió állatövi mezejében nem jelez *erőbenléte*t, így drasztikus végkifejletről ebben a térítő-egységben definíciószerűen nem lehet szó. Ha viszont azt nézzük meg, „ki“ lehet ugyanitt *erővesztésben*, erre már pozitív választ adhatunk, hiszen a szemközti Bika-jegynek megvan a maga erőben levő bolygóistensége, mégpedig a Hold „személyében“. Ő lesz hát itt, a Skorpióban, erővesztésben. Vagyis a veszteség, a megaláztatás a Hold részére tevődik át — amint az jól látható ábránk jobb (azaz Hold-) oldalán. (Feltétlenül meg kell jegyeznünk itt, hogy ez a sajátságos „erőnléti“ viszony, amikor a szemközti jegyek egyikében csak erőbenléte, a másikában csakis erővesztés tapasztalható, egyedi az évkörön belül. Ez azt jelenti, hogy egészen egyszerűen *nincs mivel összetéveszteni* az ilyentajta szituációkat, más szóval az azonosításuk helyességét — ezúttal is, mint minden más, hasonló esetben — elsősorban éppen a zodiákusi oppozíciós kapcsolatnak ez a jellegzetes egyedisége, mással összetéveszthetlensége szavatolja!)

Nézzük most, mi történik a túloldalon, a lelkeség mezején. Itt, a Kos állatövi jegyében — láttuk már, ez a Skorpióhoz rendelt „lelki“ jegy — megint csak Mars az *úr*, a hadi állapot tehát (bolygótulajdonságok szemszögéből nézve) mindkét részlől kellőképpen megalapozottnak mondható. *Száműzöttként* itt is Vénuszt kell jegyzékbe vennünk, minthogy az ő másik otthona éppen a Kossal szemközti Mérleg-jegyben van.

Ami viszont az erőnléti viszonyokat illeti, ezúttal jóval mozgalmasabb a kép, mint a bal oldalon. A Kosban ugyanis éppen a Nap van *erőben*, márpedig ahol a Nap „erősödik“, ott a Hold-tulajdonságok a szó szoros értelmében alávettettek. A térdelő figura azonban legfeljebb huszár-uniformisával utalhat Hold-tulajdonságokra, szerepe — pandúrról, azaz *megfogó, lekötő* szerepkörű hatósági közegekről van itt szó! — kifejezetten *szaturnuszi* jellegű, és ez erősödik meg a *térdelés* hangsúlyozott tartásában is. (A test mikro-zodiákusan belül a térd a Bak mezeje, azaz a szaturnuszi tulajdonságok fő székhelye!) Nos, a Kos térítő-egysége valóban a Szaturnusz bolygóistenség *erővesztésének* szintere, lévén, hogy ő a szemközti Mérlegben „erősödik“.

„A kép ezzel teljes“ — jelenthettük ki 1987-ben, hiszen ekkor terjedelmi okokból még csak ezt az oldalát tettük vizsgálat

3. Gegenstandsgruppe:

István Torma: Kleines Tulpen-Kästchen (Briefkästchen?)
F: Komitat Vas (?). M.: 42,3 x 26,0 x 21,3 cm (ohne Füße).
T.: Geritzt, mit spanischem Wachs eingelegt (rot, grün, schwarz). A.: „MB“, „1889“. AO.: Privatsammlung, Szombathely (Steinamanger) (Abb. X. und XI.).

Die Stücke a) und b) der 1. Gegenstandsgruppe werden von der volkskundlichen Fachliteratur einstimmig *Zsiga Király*, dem künstlerisch hochstehendsten Meister der Hirtenkunst in Transdanubien im 19. Jahrhundert zugeschrieben.¹

Die Abbildung auf der einen Seite des Stückes a) hat als erster der Autor dieser Zeilen astralmythisch zu deuten versucht.² Andere Überlieferungen der Hirtenkunst Transdanubiens wurden ebenfalls zum ersten Mal von uns dem genannten Rahmensystem gegenübergestellt.³ Gleichzeitig haben wir dort auch auf die abweichenden Möglichkeiten des Rollenspiels zweier unterschiedlicher, des „mediterranen“ bzw. des „östlichen“ Zodiakus in den verschiedenen Kunstarten aufmerksam gemacht; weiterhin haben wir die Regel beschrieben, wie sich der „normale“ und der „mythische“ Zodiakus einander zuordnen und wie der erstere mit der Geistigkeit, der letztere mit der Mentalität in dem dreischichtigen (Geistigkeit — Mentalität — Körperlichkeit) Menschen- bzw. Weltbild der ungarischen Volkskultur eng zusammenhängt. Darüberhinaus sind zur erfolgreichen Analyse der „raumzeitlichen“ Bedeutungsstufe oben genannter Werke der Volkskunst Kenntnisse der Dekanatus-Einteilung des „mediterranen“ Zodiakus, des „Mond-Haus“-Systems, das den „östlichen“ Tierkreis weiter aufteilt, bzw. der traditionellen Herrschaftsverhältnisse unter den Planeten, notwendig. (Die wichtigsten genannten Angaben bzw. Zusammenhänge enthält die beige-fügte Tabelle).

Es erscheint sinnvoll, unsere Analyse mit dem Spiegel von *Magyargencs* aus dem Jahr 1840 zu beginnen. Über die eine Seite dieses Kunstwerkes haben wir in der zitierten Abhandlung aus dem Jahr 1987 wie folgt geschrieben:⁴

Die Bildfläche läßt sich in zwei Teile trennen, auf der linken Seite ist der Betjar, auf der rechten der Pandur. Nach der Kenntnis weiterer Darstellungen auf Spiegeln von *Zsiga Király* (wir kennen insgesamt drei von ihm, eine schmückt die Rückseite dieses Spiegels!) ist hier die linke Seite die mit den

Sonnen-Eigenschaften gekennzeichnete geistige Sphäre, die rechte hingegen das Äußerungsfeld der die Mond-Eigenschaften widerspiegelnden Mentalität. In unserem Fall bedeutet dies, daß — wenn wir auf der Seite der Geistigkeit in der Figur, welche die Pistole hebt, den Ausdruck von Skorpion-Eigenschaften erkennen — wir auf der entgegengesetzten Seite definitionsgemäß ausschließlich die Verkörperung des stimmungsmäßig-emotional entsprechenden Widders, dargestellt in dem auf die Knie gezwungenen Pandur, suchen müssen — wenn unsere Annahme hier zutreffen soll.

Schauen wir nun genauer, ob sich unsere Annahme bezüglich der Planeteneigenschaften bestätigt: Auf der Seite der Sonne (links), im Zeichen des Tierkreises Skorpion, *herrscht* die Gottheit des Planeten Mars. Dies bedeutet, daß hier irgendeine Szene mit kämpferischem Charakter erscheinen muß. *Verbannt* werden die Venus-Eigenschaften, da diese im Stier-Zeichen gegenüber zuhause sind — erwarten wir also nicht, daß in dieser Szene die Liebe oder eine andere Form des Strebens nach Harmonie zur Geltung kommt.

Eine interessantere Frage ist die, warum sich die Handlung letztlich nicht entfaltet, wenn sie einmal auf ihrem Kulminationspunkt angelangt ist? (Eine zeitgenössische Betjarenanekdote erzählt, daß der — je nach Erzähler anders genannte — Betjar den Panduren nur beschämt, aber nicht getötet hat: Nachdem er ihn auf die Knie gezwungen hatte, ging jeder seinen Weg weiter!). Nun zeigt die traditionelle (vereinfachte, exoterische) Tabelle des Verhaltens der Planeten gerade im Feld des Tierkreises des Skorpion keinen *Kraftzustand*, daher kann in dieser Raum-Zeit-Einheit definitionsgemäß nicht von einem drastischen Ausgang die Rede sein. Wenn wir betrachten, „wer“ gleichzeitig Kraftverlust zu verzeichnen hat, so können wir eine positive Antwort geben, da das Stierzeichen gegenüber in der „Person“ des Mondes seine eigene Gottheit im Kraftzustand hat. Er wird also hier im Skorpion an Kraft verlieren. Der Verlust, die Demütigung, geht also auf den Mond über — wie das auch auf der Darstellung rechts

¹ *Szelestey 1987* — mit Literaturangaben

² *Pap 1987*, S. 17-19

³ *Pap 1990* — (siehe Namen- und Sachregister)

⁴ *Pap 1987*, S. 18-19

tárgyává a magyargencsi tükrosnek. Most azonban sor kerülhet a túloldal elemzésére is.

Az ábra két — jobb, illetve bal — fele között várhatólag itt is ugyanaz a kapcsolat mutatkozik majd, mint amilyennel az előzőkben megismerkedtünk. Erre utal nagyjából azonos alapterületük, egymást kiegészítve-ellensúlyozó kettősségük, leginkább pedig az a sajátosságuk, hogy a szembenézeti bal fél, a „betyár“ helyén megjelenő pásztorral, viszonylag állandóbb, változatlanabb a túloldali megfelelőjéhez képest, míg a jobb félen nagyobb fokú változatosságot tapasztalunk: a térdelő pandúr helyén most gyökeres-ágas-leveles-makkos tölgyfát látunk, tövében ülő kutyával és tovaballagó birkával. Itt kell megjegyeznünk: a „rendezői“ *bal*, illetve *jobb* megjelenések voltaképpen félrevezetőek a népművészet hasonló típusú ábrázolások emlékeivel szembenítve. A kétféle irányjelölés ezeknél a képeknél, akárcsak a szöveges népművészeti alkotások: mesék, balladák, népdalok esetében, eredetileg mindig a kép valóságos vagy virtuális *belső* függőleges tengelyétől elindulva értendő. Ha ehhez viszonyítunk, akkor 180°-kal megfordul a képlet: a szembenézeti „bal“ — jobbnak fog számítani, és viszont. Így válik érthetővé, hogy a *jobb* (mármint a „belülről számított“ jobb!) a népi műveltségben a Nap — és vele összefüggésben a teremtő minőség, a jóság, a szeretet, a kegyelem — oldala, míg a *bal* a Holdé, a befogadó minősége, a rosszaságé (*bajé*), a gyűlölködése. a bosszúvágyé (vö.: *Bosnyák* 1974., *Molnár V. J.* é. n.). Más szóval: a jobb oldal a *férfié*, a bal oldal a *nőé*, s míg az előbbire az állandóság, az állhatatosság, addig az utóbbira éppenséggel a változékonyság jellemző definíciószerűen. Így azután a *nő* oldalán a *növény* is megjelenhet, de ha történetesen férfit látnánk ugyanitt, akkor azt is mindenképpen a nagyfokú mozgékony-ság (például: könnyü lovas, „huszár“), a pusztító vagy visszafogó erők képviselője (pandúr, csábító-áruló szerető) fogja jellemezni. Ilyen körülmények között magától értetődőnek tűnik, hogy a Nap oldalán az éves „napjárás“ ütemezésében hónapról-hónapra szabályszerűen kiváltódó „normális“ zodiákusi sajátságok képviselőivel találkozunk, míg a Hold felén a nekik rendre megfelelő sötét, ködös, „misztikus“ jegy-karakterek fognak érvényre jutni, ember-, állat- és/vagy növény-alakzatokban konkretizálódni. Nos, éppen ezzel a páros-képlettel találkozunk Király Zsiga magyargencsi tükrosnek általunk most vizsgált lapján.

18: Mangelbrett, geschnitzt von József Zsuppán. Felsőbagod, 1908. Privatsammlung.

18: Mángorló. Felsőbagod, 1908. Magángyűjtemény. Zsuppán József munkája.

(Mondseite) zu sehen ist. (Wir müssen hier unbedingt anmerken, daß dies ein eigentümliches Kraftzustandsverhältnis ist, in welchem das eine der gegenüberliegenden Zeichen nur Kraftzustand, das andere Kraftverlust aufzuweisen hat, innerhalb des ganzen Jahreskreises. Dies bedeutet, daß die *Möglichkeit der Verwechslung* solcher Situationen ganz einfach *nicht gegeben* ist, mit anderen Worten, es wird die Richtigkeit unserer Identifikation — in diesem Fall genauso wie in allen anderen — in erster Linie durch diese typische Einzigartigkeit der zodiakischen Oppositions-Verbindung garantiert!)

Betrachten wir nun, was auf der entgegengesetzten Seite, auf dem Feld der Geistigkeit, geschieht. Hier, im Tierkreiszeichen des Widders — wir sahen schon, dies ist das dem Skorpion zugeordnete, „psychische“ Zeichen — ist wiederum der Mars der *Herr*, der Kriegszustand ist also (aus der Sicht der Planeteneigenschaften betrachtet) als von beiden Seiten ausreichend begründet anzusehen. Hier ist als *Verbannter* wiederum die Venus zu bezeichnen, da ihre andere Heimat genau gegenüber dem Widder im Waage-Zeichen liegt.

Was aber die Kraftverhältnisse betrifft, haben wir hier ein viel bewegteres Bild als auf der linken Seite. Im Widder hat nämlich die Sonne *die Kraft*, und wo die Sonne die Kraft hat, dort werden die Mond-Eigenschaften im wahrsten Sinne des Wortes unterworfen. Die kniende Figur kann aber höchstens mit ihrer Husaren-Uniform auf Mond-Eigenschaften hinweisen, ihre Rolle — sie ist ein Pandur, also ein Vertreter der Obrigkeit mit festumrissenem Aufgabenbereich — ausdrücklich mit Saturn-Merkmalen gekennzeichnet, und dies wird auch durch die Betonung der knienden Haltung verstärkt. (Innerhalb des Mikro-Zodiakus des Körpers ist das Knie das Feld des Steinbocks, also das Zentrum der Saturn-Eigenschaften!) Nun ist die Raum-Zeit-Einheit des Widders tatsächlich der Schauplatz des Kraftverlustes der Planeten-Gottheit Saturn, da ihre „Stärke“ in der gegenüberliegenden Waage liegt. „Das Bild ist damit vollkommen“ — konnten wir 1987 konstatieren, da damals wegen des begrenzten Umfangs nur diese Seite des Spiegels von Magyargencs Gegenstand der Untersuchung war. Jetzt kann auch seine Rückseite analysiert werden.

Zwischen der rechten und der linken Seite der Abbildung wird sich wahrscheinlich auch hier die gleiche Verbindung zeigen,

die wir schon zuvor kennengelernt haben. Darauf weist die fast gleich große Fläche hin, das ergänzend-ausgeglichene Pendant, vor allem aber die Eigenheit, daß der auf der linken Hälfte an Stelle des Betjaren erscheinende Hirt verhältnismäßig beständiger, unveränderlicher ist im Vergleich mit der ihm entsprechenden Figur auf der anderen Seite, während auf der rechten Bildhälfte eine viel größere Änderung festzustellen ist: statt des knienden Pandurs sehen wir jetzt eine Eiche mit Wurzeln, Zweigen, Blättern und Eicheln, einen unter ihr sitzenden Hund und ein sich langsam entfernendes Schaf.

Hier müssen wir festhalten: diese „ordnenden“ Bezeichnungen: *links* und *rechts* sind eigentlich irreführend, wenn sie mit ähnlichen überlieferten Abbildungen der Volkskunst verglichen werden. Die beiden Positionsbezeichnungen sind bei diesen Bildern — ebenso wie bei anderen Werken der Volkskunst, wie Märchen, Balladen, Volksliedern — immer von der wirklichen oder virtuellen *inneren* Senkrecht-Achse des Bildes ausgehend zu verstehen.

Wenn wir das berücksichtigen, bedeutet das, daß wir die Seiten um 180 Grad drehen müssen: die von uns aus gesehen „linke“ Seite wird dann zur rechten, und umgekehrt. Nur so wird verständlich, daß die *rechte* (die von *innen aus gesehen* rechte) Seite in der Volkskultur die Seite der Sonne — und damit im Zusammenhang der Qualität, der Güte, der Liebe, der Gnade — ist, während die *linke* die des Mondes, also der empfangenden Qualität, der Bosheit (der Not) des Hasses, der Rache ist.¹ Mit anderen Worten: Die rechte Seite gehört dem Mann, die linke Seite der Frau, und charakterisiert den Erstgenannten definitionsgemäß die Beständigkeit und Beharrlichkeit, so letztere gerade die Wechselhaftigkeit und Wankelmütigkeit. So kann dann auf der Seite der *Frau* auch die *Pflanze* erscheinen, wenn wir aber zufällig an gleicher Stelle einen Mann sehen, so charakterisiert ihn unbedingt große Beweglichkeit (z.B. leichter Reiter, „Husar“) oder er vertritt die zerstörenden oder zurückhaltenden Kräfte (Pandur, Verführer, Verräter, Liebhaber).

Unter diesen Umständen scheint es selbstverständlich, daß wir auf der Seite der Sonne Vertreter von „normalen“ Eigenschaften des Zodiakus antreffen, die durch den Jahreszyklus des „Sonnenganges“ von Monat zu Monat regelmäßig ausgelöst

¹ Vergleiche: *Bosnyák* 1974, *V. J. Molnar* (o.J.).

De nézzük, hogyan is állunk itt a „bolygóuralmi“ viszonyokkal! Induljunk ki ezúttal abból, amit *látunk* az ábrázoláson, s csak azután mozgósítsuk a hagyományból táplálkozó *ismereteinket!* A Nap oldalán „főpásztori“ minőségében tűnik föl a megidézett jegy-tulajdonságok férfi-képviselése. *Jupiteri* karaktere félreismerhetetlen; tartásának és ruházatának pompás külsőségei, az állat-ember viszonyrendszerben egyértelműen kifejeződő korlátlan, „hieratikus“ hatalma, illetve oltalmazó szerepvállalása a „világos“ jupiteri otthonra, a Nyilas jegy-érvénytartamára utal. Ezt a feltételezésünket támogatja a jellegzetes S-kanyarú törzssel megjelenített tölgyfa is a szomszédos félen (mindamellet a férfialak közvetlen környezetében!), amely ilyen képi összefüggésben mindig Tejútunk képjelének tekinthető a magyar — meg a vele összevethető egyéb — népi műveltségben (*Baktay* 1963., 25. o. — vö.: *Pap* 1990. 60. o.). Ez a Tejút-közelség ugyancsak arra figyelmeztet, hogy a kétféle lehetséges Jupiter-otthon (Nyilas, Halak) közül ezalkalommal a — csillagképi vonatkozásában közvetlenül saját Galaxis-centrumunk felé mutató — Nyilas-territórium vehető inkább számításba, mint a kép szembenézeti bal oldalának keret-elemeit meghatározó zodiákus-egység.

Ha ez igaz, akkor a merkuri minőségnek száműzetésben kell lennie itt, s valóban: a cifraszűrös pástor fenséges nyugalma szemmel láthatólag kizár mindenfajta nyüzsgést és/vagy fecsegést (jellegzetes Merkúr-tulajdonságok!) a képmezőből. Ami az *erőben-létet*, illetve az *erővesztést* illeti, a Nyilas jegy-érvénytartamában a Sárkányfarok (leszálló Hold-csomópont), illetve a Sárkányfej (felszálló Hold-csomópont) jönne számításba a közhasználatra szánt asztrológiai receptúra értelmében. E két, bolygó-szerű „viselkedésének“ tételezett csodalény (vö.: *Hartner* 1938) ikonográfiájáról azonban a magyar népművészet vonatkozásában egyelőre igen keveset tudunk. Így célszerűbb az un. „rejtett“ erőbenlétek ide esedékes bolygó-ajánlatát figyelembe vennünk (*Pidancet* 1976). Eszerint — az egész évkörben egyedülálló módon — itt olyan bolygómínőség „erősöködik“, amely éppen — *száműzetésben van*. Azaz: a mozgékony, beszédes természetű Merkurnak játékszabályaink szerint jelen is kellene lennie (mégpedig cselekmény-motiváló szerepkörben!), meg nem is képünk „napos“ felén. Valóban: a „teremtő ige“ kepjele, a *pipa* ott van pástorunk szájában, de „néma“ marad, azaz sem a kupakja nem hangsúlyozódik megkülönböztető jelekkel, sem füst nem

kanyarog ki belőle, különféle növényi alakzatokká (vagy akár emberalakká is, például a *Pipakupak* gyerek című magyar népmesében!) tömörödve — mint tenné menetrendszerűen, ha a szemközti zodiákus-jegyben, a Merkúr egyik otthonául szolgáló Ikrekben működtetnék (vö.: *Pap* 1991/2). A „néma pipaszó“ mindenesetre az asztrológia-történet egyik legfrappánsabb képjelének tekinthető a „száműzetésben erősködés“ rendhagyó merkuri sajátosságának megidezésére.

Legalább ilyen frappáns azonban a rejtett vénuszi erővesztés érzékeltetése ábránkon. Vénusz exaltációja/erőben-léte/, mint ismeretes, a Nyilással szemközti Ikrekben — keleti megfelelője a *Patkány* — jelentkezik rejtett módon az asztrálmítoszi hagyomány szerint, míg a Kosban — Keleten: *Kutya* — a „rendezői baloldal“ felelőse, a Nap erősködik, mégpedig explicit módon, azaz kifejtetten, szembetűnő külsőségek között. Nos, képünkön éppen ez a két állat „íródik egybe“ a pástor kísérőjének figurájában: mérete és fejformája az előbbire, szerepe, nyakörve, különösen pedig cimerszerű faroktartása az utóbbira utal. A venerikus (szerelemmel, utódlással összefüggő) képességek kizárása megejtően szellemes megoldással, ugyanakkor abszolúte tárgyyszerűen azzal jelződik, hogy a (szerepe szerint nyilvánvalóan nőstény) állat — tisztesség ne essék szolván — „földhöz veri a seggit“, lehetetlenné téve ezáltal a közösülést.

Az abra túlsó — szembenézeti jobb — felén nem jelenik meg emberalak. Ennek bizonyára komoly oka van. Lássuk csak: a Nyilasnak „misztikus“ sikon az Oroszlán felel meg. Ebben a jegyben köztudomásúlag a Nap uralkodik, mellette viszont semmiképpen sem érvényesülhet — legalábbis vele azonos létfokozatban nem — a Hold-karakter. Csakis *hatásában* tapasztalhatjuk meg a jelenlétét, ezt a hatást pedig legszembetűnőbb módon a tengerekre, illetve a *növényvilágra* gyakorolja. Pástorunkhoz nyilvánvalóan az utóbbi képlet társítható szerencsésebben.

És az exaltációs-dejekciós viszonyrendszer? Nos, itt megint sajátos „rendellenességgel“ állunk szemben. Az exoterikus hagyomány-vonulat értelmében ugyanis az Oroszlán ilyen szempontból „üresnek“ számít: sem erőben, sem erővesztésben nem tartanak számon benne bolygómínőséget. (Nota bene: ezzel is indokolhattuk volna a szóban forgó képfél „elembertelenülését“ — a ki nem váltódó erőhatásnak definíciószerűen nem lehet hordozója, *alanya!*) Az ezoterikus

werden, auf der Hälfte des Mondes aber dementsprechend dunkle, vernebelte mystische Zeichen-Charaktere zur Geltung kommen, die in Menschen-, Tier- und/oder Pflanzengestalt konkretisiert werden. Nun, gerade diese Doppel-Formel finden wir auf der jetzt untersuchten Seite des Spiegels von Magyargencs.

Aber schauen wir, wie die Herrschafts-Verhältnisse der Planeten hier zum Ausdruck kommen. Nehmen wir diesmal zum Ausgangspunkt unserer Überlegungen, was wir *sehen* und fügen wir erst anschließend unsere aus der Tradition stammenden *Kenntnisse* hinzu! Auf der Seite der Sonne erscheint der männliche Vertreter der genannten Zeichen-Merkmale als „Oberhaupt“. Sein Jupiter-Charakter ist nicht zu übersehen; auf das „helle“ Jupiter-Heim, auf den Geltungsbereich der Zeichen des Schützen weisen die prunkvollen Äußerlichkeiten der Haltung und der Kleidung, die unbegrenzte „hieratische“ Macht, bzw. die Übernahme der Rolle des Beschützers hin, was sich auch im Verhältnissystem Mensch-Tier eindeutig ausdrückt. Diese unsere Annahme bestätigt auch die in charakteristischer S-Form erscheinende Eiche auf der benachbarten Seite (noch dazu in unmittelbarer Nähe der männlichen Gestalt!), die in solchem bildlichen Zusammenhang in der ungarischen Volkskultur — und in den vergleichbaren anderen Volkskulturen — immer die Milchstraße symbolisiert.¹ Diese Milchstraßen-Nähe macht ebenfalls darauf aufmerksam, daß von den zwei in Frage kommenden Jupiter-Heimen (Schütze, Fische) in diesem Fall ein bezüglich des Sternbildes unmittelbar zum eigenen Galaxis-Zentrum zeigendes Schützen-Territorium eher in Frage kommt als die Einheit des Zodiakus, die die Rahmen-Elemente der linken Seite bestimmt.

Wenn das stimmt, dann muß die Merkur-Qualität verbannt sein, und wirklich: die erhabene Ruhe des in einen „Cifra-Szür“ gekleideten Hirten schließt sichtbar jede Unruhe (oder Geschwätzigkeit — charakteristischer Merkur-Eigenschaften!) vom Feld aus.

Was den Kraftzustand, bzw. Kraftverlust angeht, würde im Sinne der für den Allgemeingebrauch bestimmten astrologischen Angaben im Geltungsbereich des Zeichens des Schützen der Drachenschwanz (absteigender Mond-Knotenpunkt) in Frage kommen. Von der Ikonographie der zwei wundersamen Wesen,² denen planetenmäßiges Verhalten zugeschrieben

wird, wissen wir bezüglich der ungarischen Volkskunst vorläufig aber noch sehr wenig.

So ist es zweckmäßiger, die diesbezüglichen Planeten-Angebote der sogenannten „versteckten“ Kraftzustände zu betrachten.³ Demnach beherrscht hier — auf im ganzen Jahreskreis einzigartige Weise — eine solche Planeten-Qualität die Kraft, die gerade *verbannt ist*. Also: Der bewegliche, gesprächige Merkur müßte — diesen Regeln entsprechend — auf der „sonnigen“ Seite des Bildes vorhanden sein (und zwar in handlungsmotivierender Rolle!) andererseits aber auch nicht. Tatsächlich ist das Symbol des *schaffenden Verbums, die Pfeife*, im Mund des Hirten, bleibt aber *stumm*, und weder wird seine Kappe durch Unterscheidungs-Zeichen hervorgehoben, noch tritt Rauch aus der Pfeife aus, um verschiedene pflanzliche Formen (oder gar Menschengestalt, wie z.B. im ungarischen Volksmärchen das „Pfeifenkappen-Kind“) anzunehmen, wie er es eigentlich tun müßte, wenn sich das Geschehen im gegenüberliegenden Zodiakus-Zeichen, in dem einen der Häuser des Merkur, in den Zwillingen, ereignen würde.⁴ Das „stumme Pfeifenrauchen“ ist auf jeden Fall eines der frappierendsten Bildzeichen der Astrologiegeschichte, um die außergewöhnliche Merkur-Eigenheit „Kraftzustand in der Verbannung“ darzustellen. Mindestens genauso frappierend ist aber die Veranschaulichung des Kraftverlustes der Venus auf dieser Abbildung. Die Exaltation (der Kraftzustand) der Venus erscheint — wie bekannt — getarnt in den Zwillingen gegenüber dem Schützen — im Osten dementsprechend der Ratte — der astralmythischen Tradition entsprechend, im Widder, dagegen — im Osten: *Hund* — die der Sonne, des „Herren der rechten Bildhälfte“ auf explizite, das heißt entfaltete Weise, von auffallenden Äußerlichkeiten begleitet. Eben diese beiden Tiere sind in der Figur des Begleiters des Hirten gemeinsam dargestellt: die Größe und die Kopfform weisen auf die Ratte, das Halsband, ganz besonders jedoch die wappenähnliche Haltung des Schwanzes auf den Hund hin. Die Verhinderung der Fähigkeiten der Venus (mit Liebe und Nachkommenschaft zusammenhängend) wird geistreich und

¹ Baktay 1963, 25; Vgl.: Pap 1990

² Vergleiche: Hartner 1938

³ Pidancet 1976

⁴ Vergleiche: Pap 1991/2

„kinálat“ szerint viszont rejtett marsi erőbenléttel kell itt számolnunk. A receptúrát már ismerjük: a *valódi* erőbenléti zodiákusi helyszínének jelzőállata, a Bak — keleti változatai: Kecske vagy *Juh!* — idézi meg az emberi szintig fel nem fejlődött, állatalakba (vissza) szorult marsi harciasságot, és ugyanez a — Tejút-fánk közvetlen szomszédságában feltűnő — jegy-képviselő rejt a „napos“ túlfélen regnáló jupiteri bolygóminőség „szégyenét“: erővesztését is.

Összegezzük most már a magyargencsi tükrös két oldalával kapcsolatos észrevételeinket! Ha a Nap szempontjából — azaz a „normális“ rend szerint — értékeljük a helyzetet, akkor a Skorpió, illetve a Nyilas képleteivel találkozunk, ezek pedig éppen azok a jegyek, amelyeknek a csillagképi megfelelői a közvetlen kozmikus környezetünkben észlelhető két leg-„nekünkvalóbb“ rendszer, a „*Napút*“ (múlt századi szakkifejezés az Ekliptika, illetve a Zodiákus jelölésére — vö.: *Pap* 1986) és a *Tejút* egyik — a Galaxisunk „mindeneket generáló“ központja felé mutató — találkahelyét jelölik ki az égbolton. (A másik ilyen találkahely — erre később még majd vissza kell utalnunk — a szemben lévő Bika-Ikrek jegypárosnál adódik). Ha viszont „misztikus“ szempontból tekintjük át a terepet, azt tapasztaljuk, hogy a jellegadó Hold-karakter rosszabbul nem is járhatott volna, mint éppen e két zodiákusi helyszínen: előbb a Kosban „*erősködő*“, majd az Oroszlánban *uralkodó*. Nap alázza meg, utóbbi egészen a tartós láthatatlanulásig (már mint az emberi testet öltés esélyeit illetően).

Most pedig lássuk Király Zsiga másik, 1842-es évszámot viselő tükrösét. Vajon a rajta lévő képjelek üzenete összhangzatosnak bizonyul-e eddigi olvasatainkkal?

Első ránézésre is szembetűnő: a két képfél viszonya pontról-pontra ugyanaz, mint az iménti esetben. Ezúttal ismét mindkét térfélen emberi alakot látunk: a „napos“ (normális) képmezőben — várakozásunknak tökéletesen megfelelő módon — a már jól ismert cifraszűrös „betyár“ — vagy „pásztor“-alak tűnik fel, míg a „holdas“ (misztikus) játéktéren — ismét csak szabályszerűen — hatalmas *virág*-csokrot magasba emelő *nőalak*, kezében *italt* (bort-vért) tartalmazó *üveg*-edénnyel. Vajon hol járhatunk most az évkörben? (És egyáltalán: elmondhatjuk-e, hogy *van* évköri vonatkozása ennek az ábrázolásnak?)

A döntéskor nem árt figyelembe venni, hogy ennek a (feltételezett) állatövi szituációnak is, mint valamennyinek az évkör-

ben, van egy — csakis itt és most megnyilatkozó — sajátossága, nevezetesen az, hogy a Nap-és a Hold-képviselő (a „betyár“ és „kedvese“) ezúttal — *egyenrangúnak* mutatkoznak. Értsd: azonos magasságúak, ha fejdíszüket leszámítva

19: Mangelbrett. Barlahida, 1840. Privatsammlung.

19: Mángorló. Barlahida, 1840. Magángyűjtemény.

gleichzeitig sachkundig dadurch angedeutet, daß das (offensichtlich weibliche) Tier — diese Ausdrucksweise möge verziehen werden — „seinen Arsch auf den Boden schlägt“ und dadurch die Paarung unmöglich macht.

Auf der anderen — von der Gegenüberseite aus gesehen rechten — Hälfte des Bildes erscheint keine Menschengestalt. Dies hat sicherlich ernsthafte Gründe. Sehen wir nur: Auf „mystischer“ Ebene entspricht dem Schützen der Löwe. In diesem Zeichen herrscht, wie allgemein bekannt sein dürfte, die Sonne; daneben kann daher auf keinen Fall der Mond-Charakter zur Geltung kommen — zumindest nicht auf derselben Lebensstufe. Seine Gegenwart können wir ausschließlich in seiner *Wirkung* erfahren, und diese zeigt sich am sichtbarsten an seiner Wirkung auf die Meere und die *Pflanzenwelt*. Unserem Hirten kann offensichtlich eher der letztere Bereich zugeordnet werden.

Und das Verhältnis Kraftzustand (Exaltation) — Kraftverlust (Dejektion) betreffend, stehen wir wieder einer „Abnormalität“ gegenüber. Im Sinne der esoterischen Tradition wird nämlich der Löwe in dieser Hinsicht als *leer* angesehen: Weder im Bezug auf Kraft noch auf Kraftverlust wird ihm Planeten-Qualität zugeschrieben. (Nota bene: Wir hätten die Tatsache, daß in der besprochenen Bildhälfte keine Menschen vorhanden sind, auch damit begründen können, daß unausgeübte Kraft keinen Träger, kein *Subjekt* haben kann!). Dem esoterischen „Angebot“ entsprechend aber müssen wir hier mit einem getarnten Kraftzustand des Mars rechnen. Die Verfahrensweise kennen wir ja bereits: Die Kampflust von Mars, die sich nicht bis zu menschlichem Niveau entwickelt, sondern in Tiergestalt (zurück-)gedrängt ist, vertritt im Zodiakus das den *wahren* Kraftzustand symbolisierende Tier, der Steinbock — in der östlichen Variante die Ziege oder das *Schaf!* — und das gleiche — in unmittelbarer Nähe des Milchstraßen-Baumes auffallende — stellvertretende Zeichen verbirgt auch die „Schande“ der auf der gegenüberliegenden „sonnigen“ Hälfte regierenden Jupiter-Qualität: ihren Kraftverlust.

Fassen wir nunmehr unsere Feststellungen, die wir im Zusammenhang mit den beiden Seiten des Spiegels von Magyargencs getroffen haben, zusammen: Wenn wir die Lage vom Standpunkt der Sonne aus — also nach dem „normalen“ System — auswerten, dann treffen wir die Symbole des Skorpions, bzw.

des Schützen an, und dies sind gerade jene Zeichen, deren Sternzeichen-Äquivalente den Treffpunkt der in unserer unmittelbaren kosmischen Umgebung wahrzunehmenden, uns am besten „liegenden“ zwei Systeme, der *Sonnenstraße* (Fachausdruck für Ekliptik, bzw. Zodiakus aus dem 19. Jahrhundert,¹) und der *Milchstraße* am Himmel bestimmen, der in Richtung des „alles erzeugenden“ Zentrums unserer Galaxis zeigt. (Der andere derartige Treffpunkt — darauf müssen wir später noch zurückkommen — befindet sich in dem gegenüberliegenden Zeichenpaar Stier — Zwillinge.)

Wenn wir jedoch die Situation aus mystischer Sicht betrachten, erkennen wir, daß es dem typischen Mond-Charakter gar nicht schlechter ergehen konnte als gerade auf diesen beiden Stellen des Zodiakus: Er wird zuerst von der im Widder *kräftig werdenden*, dann von der im Löwen *herrschenden* Sonne erniedrigt, zuletzt sogar soweit, daß er unsichtbar wird (was die Chancen, menschlichen Körper anzunehmen, betrifft).

Betrachten wir nunmehr den anderen Spiegel von Zsiga Király, den mit der Jahreszahl 1842, vor allem unter dem Gesichtspunkt, ob die Botschaft der auf ihm befindlichen Bildzeichen mit den bisher gedeuteten im Einklang steht.

Es ist bereits auf den ersten Blick offensichtlich: Das Verhältnis der beiden Bildhälften entspricht vollkommen den vorher beschriebenen. Wieder sehen wir auf beiden Bildhälften menschliche Gestalten: Auf dem „sonnigen“ (normalen) Feld des Bildes erscheint — unseren Erwartungen vollkommen entsprechend — der gut bekannte, in einen „Cifra-Szur“ gekleidete „Betjar“ — oder eine „Hirten“-Gestalt — auf dem „Mond“- (mystischen) Feld — ebenfalls erwartungsgemäß — eine *Frauen-Gestalt*, welche einen riesigen *Blumenstrauß* in die Höhe hebt und ein *Glas-Gefäß*, das mit einem *Getränk* (Wein-Blut) gefüllt ist, in der Hand hält. Es stellt sich die Frage, in welcher Jahreszeit sich die beiden befinden? (Aber auch, ob wir überhaupt sagen können, daß diese Darstellung eine Beziehung zum Jahreslauf *hat?*)

Bei der Beantwortung sollte in Betracht gezogen werden, daß auch diese (angenehmene) Tierkreis-Situation, wie alle anderen im Jahreskreis, eine — nur hier und jetzt offenbar

¹ Vergleiche *Pap* 1986

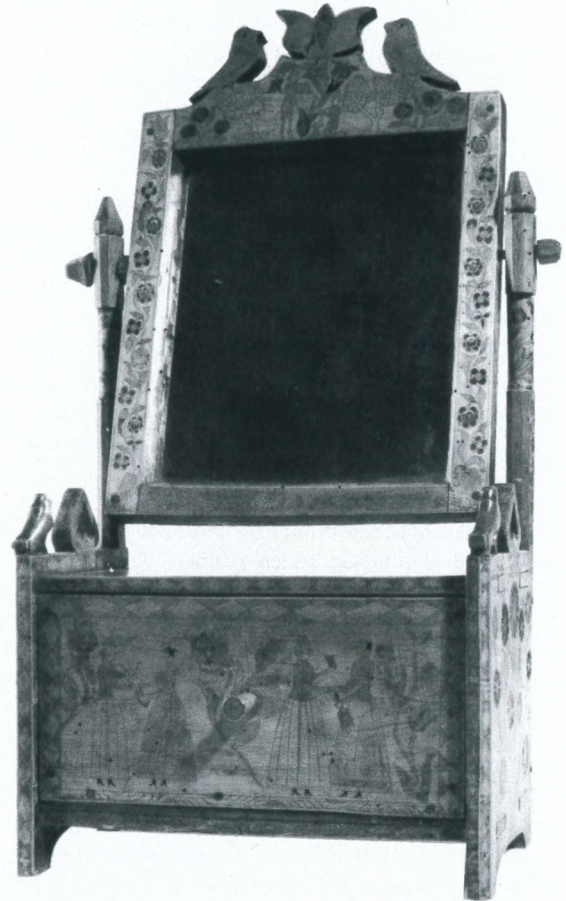
mérjük egymáshoz az emberalakokat. Ha pedig *tetteik* alapján ítélkezünk, akkor a *nő* szembetűnően föléje *nő* a férfinak — mégpedig a kezében tartott *nővényi* elem jóvoltából. Feltűnő ezen kívül, hogy míg a nőiség attribútumai (csokor, borosüveg) közül csupán egyetlen virágkehely nyúlik át az „ellenfélhez”, a többi mind megmarad a saját térfelén, addig a férfi szájából kiinduló „pipaszó” hosszú — az előző ábrához viszonyítva jóval elnyújtottabbnak tűnő — ivelőds után végülis pontosan a képmező középvonalában testesedik föl, mégpedig oly módon, hogy a pipa feje az emberalakok *nyakával* kerül egy szintbe. (Mint ismeretes: a nyak a Bika „osztályrészé” az emberi test mikro-zodiákusában).

Nem kétséges: ezúttal a „misztikus” fél került fölénybe — ez pedig az egész évkörben csakis a Bika jegy-érvénytartamában következhet be. Az itt exaltációban lévő Hold-minőség erőfölénye ugyanis itt és most nem ellensúlyozódhatik a túlfélről, hiszen — kivételesen — most ott is a Bika-sajátosságok dominálnak. Ennek megfelelően egyöntetű Vénusz-uralomról árulkodik a nőalakunk kezéből — értsd: tettei nyomán — kisarjadó, ám *mindkettőjük* feje fölé terebélyesedő (részletformáit tekintve éppenséggel a Bika állatövi jelét közelítő!) virágcsokor, de az *érzéki* élvezetek másik két kelléke, a mámorhozó *ital* és a kapcsolatteremtő, alighanem behizelgően dallamos (*ének*-?) szózat is. Hogy Mars száműzetésbe kényszerült ezalkalommal, az aligha szorul bizonyításra. A Hold-exaltációról már szóltunk (a férfi-, azaz Nap-oldalnak ebben a tekintetben csakis statiszta-szerep juthat!), kérdéses marad azonban az erővesztési szituáció jelződésekének mikéntje.

A szemközti Skorpió-jegyben — láttuk már — nem jelez bolygó-erőbenlétet az exoterikus hagyomány-vonal, így itt, a Bika-időszakban sem kell számolnunk kifejezett, szembetűnő erővesztéssel, legfeljebb bújtatottal, amolyan „rejteti”-félével. Minthogy ilyen rejtett erőbenlét a Skorpióban Szaturnusz bolygóistenség számlájára íródik — voltaképpen ez a „gyenge hatás” akadályozta meg, hogy elsüljön a magyargenci tükrös Skorpió-képmezején a „betyár” pisztoly! —, így most is őt kellene (rejtett) erővesztésként viszontlátnunk az erősen venerikus színezetű mulatás-jelenetben. Nos, leginkább éppen a visszafogó szaturnuszi erők „leveretésével” magyarázhatjuk az emberpárunk kapcsolatában megnyilatkozó *gátlástalanságot*, az érzékiség, illetve az érzelmek — elsősorban „misztikus”, azaz *kevésé ellenőrizhető* oldalról generált — *partatlan*

áradását.

Mindezek ismeretében most már azt a kérdést is megkockáztathatjuk, hogy milyen jelet szerepelhetett Király Zsiga 1842-es tükrösének elveszett túloldalán.

20: *Standspiegel*, geschnitzt von János Kovács. Mersevát, 1886. Savaria Múzeum, Inv.Nr.: 62.52.1.

20: *Állótükör*. Mersevát, 1886. Savaria Múzeum, 62.52.1. Kovács János munkája.

werdende — Eigenheit hat, nämlich die, daß die Vertreter der Sonne und des Mondes (der „Betjar“ und seine „Liebste“) sich diesmal *gleichrangig* zeigen. Sie sind nämlich — wenn wir nur ihre Körper (ohne Kopfschmuck) vergleichen — gleich groß. Wenn wir jedoch ihre *Taten* beurteilen, dann wächst die *Frau* offensichtlich *über* den Mann hinaus — und zwar infolge des *pflanzlichen* Elements in ihrer Hand. Auffallend ist außerdem, daß von den Attributen der Weiblichkeit (Strauß, Weinflasche) nur ein einziger Blumenkelch zum „Gegner“ sich hinüberraunt, während die anderen auf der eigenen Seite bleiben, der vom Mund des Mannes ausgehende „Pfeifenrauch“ jedoch nach langem — im Verhältnis zum vorhergehenden Bild viel länger erscheinendem — Herumschwingen endlich genau auf der Mittellinie des Bildfeldes emporsteigt, und zwar in der Weise, daß sich der Pfeifenkopf mit dem *Hals* der Menschen-Gestalten in einer Linie befindet. (Bekanntlich ist der Hals im Mikro-Zodiakus des menschlichen Körpers „der Anteil“ des Stieres.)

Es besteht kein Zweifel: Diesmal hat die mystische Seite die Oberhand — und dies kann im ganzen Jahreskreis während der Gültigkeit des Stierzeichens der Fall sein. Die Übermacht der Kraft der Mondqualität, die hier geradezu exaltiert, kann hier und jetzt von der anderen Seite nicht ausgeglichen werden, da auch dort derzeit die Stier-Eigenschaften dominieren.

Dementsprechend eindeutig verraten der Blumenstrauß, der aus der Hand — das heißt aus den Taten — unserer weiblichen Figur herauswächst, sich aber über *beide* Köpfe ausbreitet (und der in den einzelnen Formen sich geradezu dem Tierkreiszeichen des Stiers annähert), aber auch die beiden anderen Requisiten der Sinneslust, das berauschte Getränk und die Verbindung anknüpfende, wahrscheinlich schmeichelnd-melodische Hymne (Gesang), die Venus-Herrschaft. Daß Mars diesmal in die Verbannung gezwungen wurde, bedarf kaum eines Beweises. Über die Mond-Exaltation haben wir bereits gesprochen (der männlichen, das heißt der Sonnen-Seite kann in dieser Hinsicht nur eine Statistenrolle zukommen!), fraglich bleibt aber, wie sich die Situation des Kraftverlustes offenbart?

Wie wir schon gesehen haben, zeigt die exoterische Traditionslinie im gegenüberliegenden Skorpion-Zeichen keinen Kraft-

zustand an; daher können wir hier in der Stier-Periode auch nicht mit einem offensichtlichen Kraftverlust rechnen, höchstens mit einem verborgenen, „Versteck-ähnlichen“. Da dieser verborgene Kraftzustand im Skorpion der Planetengottheit Saturn zuzuschreiben ist — eigentlich verhinderte diese „schwache Wirkung“, daß die Pistole des „Betjaren“ auf dem Skorpion-Bildfeld des Spiegels von Magyargencs losgeht! — müssen wir ihn auch jetzt als Träger des (versteckten) Kraftverlustes in dieser stark erotischen, von der Venus beeinflussten Szene der Vergnügung betrachten. Wir können also gerade durch die Unterdrückung der zurückhaltenden Kraft des Saturns die sich in der Beziehung dieses Menschen-Paares offenbarende *Hemmungslosigkeit*, die Sinnlichkeit bzw. die in erster Linie von mystischer, also *weniger kontrollierbarer* Seite hervorgerufene *uferlose* Aufwallung der Gefühle erklären. In Kenntnis all dessen können wir jetzt auch schon die Frage riskieren, was für eine Szene wohl auf der verlorengegangenen Rückseite des Spiegels von Zsiga Király aus dem Jahr 1842 dargestellt gewesen sein könnte?

Wenn das Gegenstück von Magyargencs seine Aussage auf das Zusammentreffen der Milchstraße und der Sonnenstraße in den Einheiten von Skorpion und Schützen konzentriert, hier, auf der erhalten gebliebenen Deckplatte aus dem Jahr 1842, aber das eine Element (Stier) des zwischen Stier und Zwillingen festzusetzenden Treffens die Handlung bestimmt, dann ist sicher die Annahme berechtigt, daß auf der verlorenen (oder vernichteten) Deckplatte die Tierkreiszeichen-Gültigkeitsdauer der Zwillinge in Erscheinung getreten sein dürfte. Vor allem, wenn man berücksichtigt, daß die ungarische Volkskunst — nach übereinstimmenden Feststellungen zahlreicher Forscher — auf allen Gebieten *milchstraßenorientiert* ist.¹

Unter diesen Voraussetzungen können wir gleich versuchen, die wichtigeren Bildelemente der verlorengegangenen Platte zu rekonstruieren:

Auf der (ordenden) linken Hälfte, auf dem „Spiel“-Feld der Zwillinge, müßte sich die Anwesenheit des *Merkur* ebenso abzeichnen wie auf der dazugehörigen, „mystischen“ Hälfte, auf der die Regeln der Herrschaft der Planeten über die Tierkreiszeichen ebenfalls die Herrschaft des Merkur für das

¹ Vergleiche: *Toroczka* 1916, S. 15 — 16

Ha a magyargencsi párdarab a Tejútnak és a Napútnak a Skorpió és a Nyilas egységeiben való találkozása köré csoportosította képi mondandóját, itt pedig, az 1842-es példány megmaradt fedéllapján, a túlsó — a Bika és az Ikrék között kijelölődő — találkahely egyik eleme (a Bika) szerepel a cselekmény-keret meghatározójaként, akkor már joggal gyanakodhatunk rá, hogy a lapangó vagy megsemmisült másik fedéllemez az Ikrék állatövi jegy-érvénytartama idéződjött meg. Különösen ha azt is figyelembe vesszük, hogy a magyar népművészet, minden ágazatában, számos kutató egybehangzó megállapítása szerint, feltűnően *Tejút-orientált*. (Vö.: *Toroczka* 1916. 15-18.o.) Akár mindjárt rekonstruálhatjuk is az elveszett lap fontosabb képelemeit.

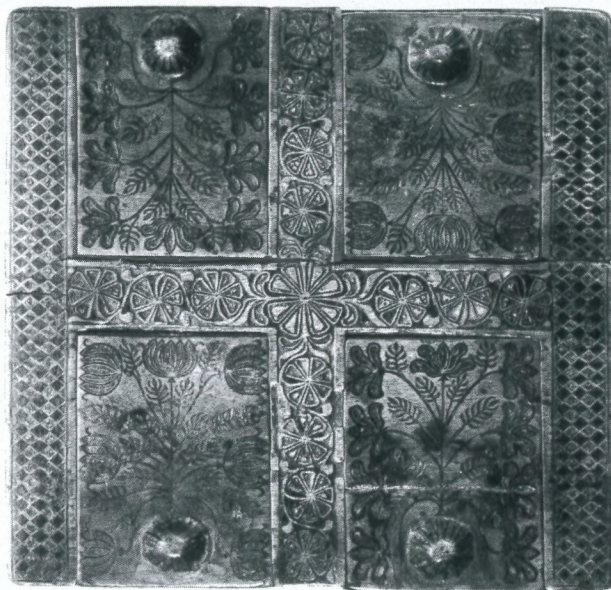
A (rendezői) bal oldalon, az Ikrék térfélen éppúgy *merkúri* otthonlétnek kellett jelződjene, mint a hozzá tartozó „misztikus“ térfélen, ahol a Szüz-jegy számára ugyancsak Merkúruralmat ír elő állatövi-bolygóuralmi menetrendünk. „Utonjárók — beszélgetnek“ — így szólhatna az asztrálmisztói hagyomány ide legilletékesebbnek tűnő szituáció-javallata, amit mindjárt át is fordíthatunk a leíró tárgyi néprajz „tolvajnyelvére“, és akkor ilyen cimleírásokat kapunk: „parolázó betyárok“, „pásztorok ajándékváltása“ stb. A két férfialak közül mindenesetre a „napos“ oldalon álló kell, hogy szertelenebbnek, „garabonciásabb“ jelleműnek mutakozzék, míg a „holdas“ félen civilizáltabb, városiasabb külsejű fiatalember megjelenése várható, akár kifejezetten nőies öltözkében is.

A bolygó-erőviszonyokat mérlegelve, igen érdekes képlet rajzolódik elénk. Az Ikrék-jegyben ismét az ominózus Sárkányfej-Sárkányfarok páros lépne színre, ezt a szereposztást azonban, a fentebb ismertetett okok miatt, ezúttal sem elemezzük bővebben. Ha viszont a „rejtett“ exaltációkat, illetve dejekciókat vesszük alapul, akkor a két összekapcsolódó jegy összesített erőviszony-rendszerét éppen a *teljes kiegyenlítettség* fogja jellemezni. A „normális“ térfélen (rejtett) Vénusz-erőbenléttel és (ugyancsak rejtett) Merkúr-erővesztéssel találkozunk, míg a „misztikus“ oldalon (kifejtett) Merkúr-exaltációval és (ugyancsak kifejtett) Vénusz-dejekcióval. Tipikus patt-helyzet — a „misztikus“ elem némi túltengésével. Titokteli csönd, a kontempláció tartalmas mozdulatlansága.

Hogy feltételezésünk nem merőben légbőlkapott, azt analóg esetekkel tudjuk igazolni. Ha nem is Király Zsiga-i fokon

kivitelezve, de lényegében ugyanezt az állatövi szituáció-kettőst látjuk viszont a fentebb, I. Tárgycsoportunk c/ tételében bemutatott tükrös-két oldalán (a Bika-képletben a férfi és nő szereplő megengedhető oldalcseréjével), és ennek változataként értékelhető a *Pénzeskútról* (Veszprém megye) származó, ma a veszprémi Laczkó Dezső Múzeumban őrzött tükrös fedél-lapjait ékesítő spanyolozott ábrapár is (*Madarassy* 1932. 15-16. sz. kép).

Jelen megközelítésünkkel természetesen csak a burkáig — az asztrálmisztói *keretek* meghatározásáig — juthattunk el a szemügyre vett népművészeti alkotásokban megfogalmazódó, mindig igen magas eszmeiségű üzenetnek. Fentebb hivatkozott írásunkban (*Pap* 1991/1) arra is felhívtuk a figyelmet, hogy a most vizsgált jelentésréteg — ott ezt a „térítő“-jelzővel

21: Gewürzbehälter, geschnitzt von János Török (Németh). Újkér, 1840. Néprajzi Múzeum Budapest, Inv.Nr.: 114.972.

21: Fűszertartó. Újkér, 1840. Néprajzi Múzeum, 114.972. Török (Németh) János munkája.

Zeichen der Jungfrau vorschreibt. „Wanderer unter sich“, so könnte der zutreffendste Vorschlag zur Beschreibung der Situation in der astralmythischen Tradition lauten. Wenn wir ihn gleich in die Sprache der beschreibenden Sachvolkskunde übertragen, erhalten wir am ehesten solche Titel: „Betjaren, die einander die *Hand schütteln*“, „Hirten beim Gedankenaustausch“ usw. Von den beiden männlichen Gestalten muß jedenfalls die auf der *Sonnen*-Seite den überschwenglicheren, exzentrischeren Charakter haben, während auf der *Mond*-Seite die Erscheinung eines jungen Mannes zu erwarten ist, der zivilisierter ist und ein städtisches Äußeres hat, ja vermutlich sogar ausgesprochen weibliche Kleidung trägt.

Wenn wir die Kraftverhältnisse der Planeten erwägen, zeichnen sich eine interessante Formel ab. Im Zeichen der Zwillinge würde wieder das ominöse Drachenkopf-Drachenschwanzpaar in Szene treten, allerdings analysieren wir diese Rollenverteilung aus den bereits oben genannten Gründen auch diesmal nicht ausführlicher. Wenn wir aber von den „versteckten“ Exaltationen bzw. Dejektionen ausgehen, dann wird das vereinte System der Kraftverhältnisse der beiden zusammenhängenden Zeichen gerade die *vollkommene Ausgeglichenheit* charakterisieren. Auf der „normalen“ Seite treffen wir einen (versteckten) Kraftzustand der Venus und einen (ebenfalls versteckten) Kraftverlust des Merkurs an, wogegen wir auf der „mystischen“ Seite (ausgedrückte) Exaltation des Merkur und (ebenfalls ausgedrückte) Dejektion der Venus finden.

Es herrscht eine typische Patt-Situation — allerdings mit einem leichten Überfluß an mystischen Elementen, eine geheimnisvolle Stille, die inhaltvolle Unbeweglichkeit der Kontemplation.

An Hand analoger Fälle können wir beweisen, daß diese Rekonstruktion nicht aus der Luft gegriffen ist. Wir sehen — wenn auch nicht auf dem hohen Niveau wie dem von Zsiga Király — im wesentlichen dasselbe Doppel der Tierkreis-Situation weiter oben, auf beiden Seiten des unter Punkt c) der Sachgruppe 1 beschriebenen Spiegels (mit erlaubtem Seitenwechsel des weiblichen und männlichen Mitspielers in der Stier-Formel); als eine Variante davon ist auch der aus *Pénzeskút* (Komitat Veszprém) stammende, heute im Laczkó Dezső Museum von Veszprém aufbewahrte Spiegel mit dem mit „spanischem“ Wachs verzierten Deckplatten-Paar¹ zu sehen.

Mit der bisherigen Annäherung sind wir natürlich nur bis zur Hülle — bis zur Festlegung des astralmythischen Rahmens — der jederzeit sehr hohe Idealität aufweisenden Botschaft der untersuchten Werke der Volkskunst angelangt. In unserem bereits erwähnten Text² haben wir die Aufmerksamkeit auch darauf gelenkt, daß die jetzt untersuchte Bedeutungsschicht — dort haben wir diese mit der Bezeichnung „raumzeitlich“ versehen — nur unter der unerläßlichen Bedingung, daß die beiden im Verhältnis zu ihr äußeren, „genrebildlichen“ bzw. „bilderschriftlichen“ Schichten vollwertig ausgeprägt, bzw. überhaupt vorhanden sind, auf längere Sicht aufrechterhalten, bzw. funktionieren kann.

Diese beiden — und zwar nur so, nämlich gemeinsam — haben eine einzigartige *Rolle als Sicherungs-Regler* ..., etwa zum Schutz des mittleren Informationsblocks, wir könnten auch sagen des Kerns des Wissens, der Erkenntnis. Dies bedeutet einerseits, daß die genrebildliche „Herbeirufung“ der Wirklichkeit zur Darstellung von einzelnen Erscheinungen nicht über eine gewisse Grenze hinaus verschoben werden kann: Denn wenn dies der Fall wäre, würde sie schrittweise den Bilderschrift-Charakter ihrer Umrisse verlieren; mit der Steigerung der veranschaulichenden Beschreibung würden früher oder später auch die Umrisse selbst verloren gehen.

Andererseits aber kann sich auch die abstrakte Zeichensprache nicht nach Lust und Laune austoben — wie zum Beispiel in der heutigen Praxis der Informationsspeicherung von Texten! — da über eine bestimmte Grenze hinaus sich ihre fühlbare Wirklichkeitshülle automatisch von ihr abtrennen würde.³

Daß diese Gefahr tatsächlich besteht, darauf macht ein später Epigone Zsiga Király, *János Kálmán*, sehr deutlich aufmerksam, und zwar mit der Paraphrase der Darstellung „ein Pandur fällt vor dem Betjaren in die Knie“ aus dem Jahre 1890 (1. Sachgruppe, d)). Die Umrisse haben hier ihren bilderschriftlichen Charakter bereits vollkommen verloren, als Folge davon wird die genrebildlichen Bedeutungsschicht alleinherrschend — die Darstellung wurde aus dem im engeren (und edleren) Sinn zu verstehenden Funktionskreis der Volkskunst vertrieben.

¹ *Madarassy* 1932, Bild 15 und 16

² *Pap* 1991/1

³ *Pap* 1990, S. 161 — 165, 227 und 239

láttuk el — tartós megmaradásának, illetve rendeltetészerű működésének elengedhetetlen feltétele a két, hozzá képest szélsőnek minősíthető réteg, az „életképi“, illetve a „képirási“ teljesértékű kifejtődése, egyáltalán: megléte.

Ezeknek — mind a kettőnek, mégpedig csakis így, együtt! — egyfajta *biztosító-szabályozó* szerepkör jut ..., mintegy a középső információs blokk, úgy is mondhatnánk, a tudás *magvának* a védelmében. Ez azt jelenti, hogy egyrészt az életképi szinten megfogalmazott valóság-idézés nem csúszhat el egy határon túl az egyedi jelenségek leképezése felé, mert ha ezt tenné, fokról-fokra elveszitené körvonalainak képirás-karakterét, sőt, az érzékletes megjelenítés további fokozódásával előbb-utóbb magukat a körvonalakat is. (Impresszionisztikus formakezelés!) Másrészt viszont az absztrakt jelbeszéd sem tobzódhat kényéyre-kedvére — mint teszi pél-

dául mai szöveges információ-tárolási gyakorlatunkban! —, hiszen egy határon túllépve automatikusan leválna róla érzékletes valóságburka. (I.m. 32.o.)

Hogy a veszély valóban fennáll, arra hatásosan figyelmeztet egy kései Király Zsiga-epigon, *Kálmán János* 1890-es „betyár előtt térdelő pandúr“-parafázisa (l. Tárgycsoport d/tétel). A körvonalak itt már teljesen elveszítették képirási karakterüket, ennek folytán az életképi jelentésréteg egyeduralgódóvá vált — az ábrázolás kisodródott a szorosabb (és nemesebb) értelemben vett népművészet funkcionálási köréből.

Ideje áttérni 2. Tárgy-„csoportunk“ részletes vizsgálatára. Ebben ugyan mindössze egyetlen műtárgyat találunk, rajta viszont — mindkét oldalán — annál több, önálló jelentésűnek is tétélezhető, összefüggéseiben is értelmezhető jelenetet.

Annyi mindjárt első ránézésre feltűnik, hogy a „képirási“

22: Gewürzbehälter, geschnitzt von Sándor Vincze. Nick, 1874. Savaria Múzeum, Inv.Nr.: 59.250.1.1-2.

22: Fűszertartó. Nick, 1874. Savaria Múzeum, 59.250.1.1-2. Vincze Sándor munkája.

Es scheint nunmehr an der Zeit, zur detaillierten Untersuchung „unserer“ 2. Sachgruppe überzugehen. In dieser finden wir zwar lediglich einen einzigen Gegenstand, auf dem aber — auf beiden Seiten — umso mehr Szenen, die sowohl jede für sich, also auch in ihren Zusammenhängen verstanden werden können und Bedeutung besitzen.

Es fällt sofort auf den ersten Blick auf, daß wir mit der „bilderschriftlichen“ Bedeutungsebene in diesem Fall kaum mehr rechnen können, da sich die Darstellungen bereits in die Richtung der verhängnisvollen Genrehaftigkeit bewegen. Dennoch lassen sich die Eigenheiten der Tierkreiszeichen von den Gruppen der Darstellung gut ablesen, ja es scheint sogar so, daß die inneren Kraftlinien der Träger der Illustrationen selbst ein in dem astralmythischen Rahmensystem gut deutbares Bewegungsdiagramm vor uns aufzeichnen. Konkret: Die gemeinsame Linienführung der unteren bzw. der oberen Schleifen („Kariko's“) erzeugt gleich auf zwei verschiedene Weisen die komplementäre Spiralenform des Krebs-Zeichens der Sommersonnenwende: Es bilden sowohl die linke untere mit der rechten oberen, als auch die rechte untere mit der linken oberen Ranke gemeinsam je eine solche Wirbel-Formation; aber dieselbe Figur bildet auch jede Ranke einzeln, wenn man sie jeweils mit dem eigenen Negativ „zusammenliest“. Gleichzeitig weist das untere Paar auf seiner Ebene aber auch auf die Stellung der Waage während der herbstlichen Tag-und-Nacht-Gleiche mit einem ganz gewöhnlichen, aber doch auf eindringliche Weise offensichtlichen Bildzeichen hin.

Dieses Zeichen-Paar (Krebs-Waage) definiert — wie an anderer Stelle ausführlich dargelegt¹ — bei jedem Auftreten, in allen Bereichen der Volkskunst, die Situation einer Erschaffung. Dieser paßt sich auch die durch den Spiegel (bzw. die unmittelbar dazugehörigen Flächenteile) verursachte Zweifelt an, die beiden neu auftretenden *wechselweise zusammenhängenden* Zeichen (dies kommt im Jahreszeichen gar nicht wieder vor), die Eigenschaftsgruppe der grundsätzlich *reflektiven* Charakter tragenden Jungfrau und der Zwillinge. Während bei ersterer (Krebs-Waage) die Momente der „erschaffenden“ Zwielfalt, der Rundheit, der Komplementarität charakteristisch waren, haben bei der Entstehung dieses „unfruchtbaren“ Paares, entsprechend dem gleichen astralmythischen Rollenspiel, die Parallelität, die Linearität (geradlinige

Entfaltung) und eine gewisse Staffellung charakterbestimmende Bedeutung.

Das dreischichtige Menschen- bzw. Weltbild — Geistigkeit — Seele — Körperlichkeit — ist an der Senkrechtachse des stehenden Spiegels beispielhaft angeordnet, während die beiden Ansichten (Vorder- und Rückseite) im Verhältnis zu einander — zumindest auf den oberen und mittleren Ebenen — wieder nur das „normal-mystische“ Verhältnissystem zeigen. Konkret: Auf der vorderen Platte — diese könnten wir sinngemäß die Seite der „Erdfahrt“ nennen — finden wir auf der Ebene der Geistigkeit ein „streitendes“ *Zwillingspaar*, darunter werden, der Seele entsprechend, Jungfrau-Eigenschaften mittels eines runden Spiegels dargestellt, unten wiederum erscheint das körperliche Äquivalent der Zwillinge, der Schütze, wie erwartet in einer außergewöhnlichen Weise vor uns: zwei sich in die Höhe reckende, rattenähnliche „Löwen“ und die mit irrationalen Wagnis zum Himmel geschwungene „Heilige Krone“, und *dazwischen*, also in der zwischen ihnen bestehenden, betonten Leere, spüren wir die Gegenwart des Schützen, die auf dieser emotionalen Ebene durch die „Löwenhaftigkeit“ noch verstärkt wird. (Hier denken wir jetzt nicht nur an die komischen Bestien, die die Krone schwingen, sondern eher an die eigentümlichen Löwen-Spurlinien der von ihren Rosetten an der Seite sich in Ranken zum Himmel schwingenden „Rosmarinzwige“.)

Drehen wir nun den Spiegel um. Auf der Seite der „Rückkehr“, in der Zwillinge-Ebene ist das mystische Zeichen-Paar, die Jungfrau, vertreten, und zwar auf einer Stufe, die ihre eigenen ursprünglichen Daseinsmöglichkeiten übersteigt, das heißt: als jungfräuliche *Mutter*. Auf der mittleren Ebene — auf der Rückseite des runden Spiegels — ist die Situation gerade umgekehrt. Hier werden die Jungfrau-Eigenschaften vom mystischen Zwillingpaar ergänzt, und zwar auf einer dem Anforderungssystem der Rückkehr mehr entsprechenden, schon abgeklärteren, gehobeneren Daseinsstufe: Wir finden statt eines Wettkampfes einen Festschmaus vor, wenn wir bei ihm eintreffen. Zuletzt empfängt uns unten eine Szene, die wir ziemlich sonderbar, vielleicht sogar bizarr nennen können: Die körperlichen Bezüge der Jungfrau werden durch ein

¹ Pap 1990, S. 161 — 165, 227, 239

jelentésszinttel ebben az esetben már nemigen számolhatunk, az ábrázolások útban vannak a végzetes zsáneresedés felé. Az állatövi jegy-sajátosságok azonban így is jól leolvashatók az ábra-együttesről, sőt, mintha magának a hordozó tárgynak a belső erővonalai is ilyenfajta, asztrálmitoszi keretrendszerben jól értelmezhető mozgásdiagramokat rajzolnának elénk. Konkrétan: az alsó, illetve a felső kanyarulatok („karikók”) együttes vonalrajza kétféleképpen is a nyári napfordulós Rák-jegy komplementer spirál-alakzatát idézi: a bal alsó a jobb felsővel, a jobb alsó a bal felsővel alkot együttesen egy-egy ilyen örvény-képletet, de ugyanez a formáció íródik ki külön-külön mindegyik kanyarulatból, a saját negatívjával „egybeolvassa”; ugyanakkor az alsó karikó-pár a maga szintjén az ősi napéjegyenlőségi Mérleg-helyzetre utal, egészen szokványos, ámbár szinte tolakodóan szembetünő képjellel.

Ez a jegy-páros (Rák-Mérleg) — amint azt máshol részletesen kifejtettük (Pap 1990. 161-165., 227., 239.o.) — minden előfordulásakor, a népművészet minden műfajágazatában *teremtés*-helyzetet definiál. Ebbe ágyazódik bele azután a

tükör (illetve a hozzá közvetlenül kapcsolódó felületrészek) által megidézett „másság”, az újabb két kölcsönösen összefüggő jegy (több ilyennel azután nem is találkozunk az évkörben!), a Szüz és az Ikrék alapvetően reflektív jellegű tulajdonságcsoportja. Míg az előbbire, a „teremtő” kettősségre a kerekdedség és a komplementaritás (egymást-kiegészítés) mozzanatai voltak jellemzők, addig itt, a „terméketlen”, „meddő” páros kifejlése során ugyanezen asztrálmitoszi szereposztás szerint a párhuzamosság, a linearitás (egyenes vonalú kibontakozás) és egyfajta lépcsőzetesség kell, hogy jellegadó hangsúlyt kapjon. A háromrétegű — szellemiség, lelkiség, testiség — ember, illetve világ-kép példás rendben részleteződik az állótükrös függőleges tengelye mentén, miközben a két nézet (az elő-, illetve a háttal) egymáshoz képest — legalábbis a felső és a középső szinteken — ismét csak „normális”-„misztikus” viszonyrendszert bontakoztat ki. Konkrétan: az előlapon — ezt értelemszerűen a „földreszállás” oldalának is nevezhetnénk — a szellemiség emeletén „vetekedő” *ikerpárt* találunk, alatta a lelkiség a neki megfelelő Szüz-tulajdonságokat a kerek tükör

23: Vorder- und Rückseite eines Spiegels, geschnitzt von János Németh. Ikervár, 1868. Privatsammlung.

23: Tükrös elő- és háttalja. Ikervár, 1868. Magángyűjtemény. Németh János munkája.

Fisch-Mädchen (Fische!) dargestellt; die Formulierung ist jedoch auch hier — genauso wie auf der entsprechenden Ebene der Rückseite — nicht eindeutig. Im Sinne des sogenannten Wassermann-Paradoxons¹ kann nämlich die Periode der Fische nicht selbständig, rein, auftreten, sondern nur mit dem durch sie strömenden Wassermann-Zweig, so die in ihnen selbst nicht wahrnehmbaren Wassermann-Eigenschaften sozusagen „tragend“, „aufzeigend“. Und ebenso verfährt unsere Nixe mit dem ungarischen Wappen (Fahne mit Wappen?), das sie wie eine Bahnwärterlampe in die Höhe hält — vielleicht ahnt sie nicht einmal selbst, daß sie damit die in den östlichen Zodiakus-Darstellungen allgemein verbreitete Wassermann-Figur ganz genau nachahmt.² Das ihr gegenüber erscheinende Raubtier mit dem riesigen Kopf — eine Analogie zu den rattennähnlichen Wesen auf der Rückseite — kann in einem Körper sowohl die auf Wassermann-Körperlichkeit verweisenden Löwen-Eigenschaften, als auch den Bären mit Mond-Haus-Wert vereinen, der von dem entgegengesetzten Punkt des Jahreskreises aus die Körperlichkeit der Fische bestimmt. Die zwei blutenden Wunden auf seinen Vorderbeinen machen gerade auf die Körperteile des Wassermannes (Schienbein), bzw. der Fische (Fuß) als gerade aktuelle Energie-(Blut-)Quellen aufmerksam. Weiters ist zu beobachten, daß die auch schon von der Rückseite bekannten Rosmarin-Zweige hier nicht aus ihren eigenen Rosetten herausranken, sondern „mit einem scharfen Schnitt“ ihren Weg nach oben nehmen, nachdem weiter unten das fließende Umherschwingen der Rosetten genauso radikal unterbrochen wurde. Das betonte Montage-Prinzip, die Aufteilung der Abschnitte, die Überbetonung der Analyse-Tätigkeit — all dies weist unmißverständlich auf die bestimmende Gegenwart der Jungfrau hin.

Wir haben bisher nicht über den „Sockel“ unseres Kunstwerkes gesprochen. Das Kästchen in Sarg-Form trennt sich, schon aufgrund seiner Form, sichtbar von der dreischichtigen, in geschlossener Hierarchie aufgebauten Welt des Spiegels ab. Wenn wir diese als nuancierten Ausdruck des zeitlichen Daseins verstehen konnten und meinten, aus ihrer Darstellung das mehrfach zusammengesetzte innere Verhältnis-System des Tierkreises ablesen zu können, dann werden wir hier, „unter der Erde“, vermutlich eine Art von „Jenseits“-

Vertretung sehen. Was kann dies konkret, in unserem Fall aber, was kann das besonders in astralmythischem Sinn, bedeuten?

In den entsprechenden kunsthistorischen Beispielen, wo „diese Welt“ im Bild des Tierkreises modellhaft dargestellt wird, wird das „Jenseits“ unter zwei verschiedenen Aspekten, auf zwei Arten der Offenbarung, dargestellt. Einmal ist es der Ursprungsort der „herabgestiegenen Götter“, es wird also vom „alles erzeugenden“ Mittelpunkt unserer Milchstraße aus bestimmt, das andere Mal ist es der geheimnisvolle Raum hinter dem Jungfrau-Feld, mit einem modernen astronomischen Ausdruck die „Extragalaktische Superansammlung“ der Jungfrau³ wohin es uns — entlang der „Rückkehr“ — lockt. Das Bildzeichen von ersterem ist in unserer darstellenden Volkskunst der „Gute Hirt“, der seine Herde treibt, sein Sternbild-Äquivalent der Auriga; von letzterem jedoch die „Beerdigung des Jägers“ bzw. das Sternbild des Großen Bären, („Großer Wagen“) im Himmelsabschnitt der Jungfrau (d. h.: „Große Unfruchtbare“).⁴ Dem ist nichts hinzuzufügen, denn am Sockel erscheint, wie man sieht, das „Jenseits“ mit definitionsentsprechender Genauigkeit. Wir können höchstens noch darauf aufmerksam machen, daß auf der Strecke der Jungfrau — in der Szene der „Beerdigung des Jägers“ — der *stufenweise* Charakter der „Rückkehr“ außergewöhnlich geistreich veranschaulicht ist. (Auch dann, wenn dieser Einfallreichtum doch auch das sichtbare Ergebnis des Kompositionszwanges ist).

Daß sich der Spiegelteil und der Sockel mit ihren *eigenen* Aussagen tatsächlich so zueinander verhalten wie ein sonniger, aufgeschlossener Halbkreis des „Diesseits“ des Lebens bzw. wie ein dunkler (Mondschein), zurückgezogener Halbkreis des „Jenseits“, dafür bekommen wir noch einen unmißverständlichen Hinweis durch die Bildanordnung des Aufbaus. Den Schlüssel zur Lösung gibt uns ein Auszug aus der bereits erwähnten Studie von László Szelestey in die Hand. Während . . . der Spiegel, vor allem in seiner runden Variante,

¹ Pap 1990, S. 76 — 78

² Vergleiche: Ivanov 1954, S. 626

³ Pap 1990, S. 82 — 91

⁴ Pap 1990, S. 98 — 102

képében fogalmazza meg, míg a földszinten az Ikrek testi megfelelője, a Nyilas, mint várható, ismét csak rendhagyó módon tud elélni idéződni: a két ágaskodó, patkányszerű „oroszlán“ és az általuk irracionális merészséggel égre-lendített „Szent Korona“ *közén*, azaz a köztük tátongó hangsúlyos ürességben érezzük a Nyilas-jelenlétet, amely hangulati-érzelmi sikról az „oroszlánságtól“ erősítetik meg. (Nemcsak a koronát lóbáló furcsa bestiákra gondolunk most, hanem inkább a széleken kunkorodó, rozettáikból égre-ívelődő „rozsmaringágak“ jellegzetes Oroszlán-nyomvonalaira!)

*Fordítsuk meg most a tükröt. A „visszatérés“ oldalán az Ikrek-emeletnek megfelelő szinten a „misztikus“ jegy-pár, a Szüz képviselteti magát, mégpedig önmaga eredeti lételemiségeit meghaladó fokozatban, azaz Szüz-anyaként. A középső emeleten — a kerek tükör túloldalán — éppen fordított a helyzet. Itt a Szüz-tulajdonságok kiegészítőjeként a „misztikus“ Ikerpár lép színre, mégpedig a „visszaút“ követelményrendszerének megfelelően immár tisztultabb, emelkedettebb létfokozatban: vetélkedés helyett *áldomás* közegébe csöppenünk, amikor hozzájuk érkezünk el. Végül a földszinten itt is eléggé különös, sőt, akár bizarrnak is nevezhető jelenet fogad: a Szüz testi vonatkozásait hal-leány (Halak!) rajzolja elénk, a képlet azonban ezúttal sem egyértelmű, akárcsak a túlsó oldal megfelelő szintjén. Az ún. „Vizöntő-paradoxon“ (Pap 1990. 76-78.o.) értelmében ugyanis a Halak-időszak nem tud önállóan, tisztán megmutatkozni, csakis a rajta átömlő Vizöntő-ággal együtt, az önmagukban észlelhetetlen Vizöntő-sajátosságokat mintegy „hordozva“, „felmutatva“. Nos, pontosan ezt teszi hal-leányunk a bakter-lámpásként magasba emelt magyar cimerral (cimeres zászlóval?) — talán maga sem sejtve, hogy ezzel egyszerre a keleti zodiákus-ábrázolások általánosan elterjedt Vizöntő-figuráját is szóról-szóra megidézi. (Vö.: Ivanov 1954. IV. fejt. 70. rajz, 626.o.) A vele szemben felvonuló hatalmas fejű ragadozó állat — a túloldali patkányszerű lények analógiájára — egy-testben rejtheti a Vizöntő testiségére utaló Oroszlán-tulajdonságokat, illetve a Halak testiségét az évkör szemben lévő pontjáról meghatározó, Hold-ház értékű Medvét. A mellső lábán látható két vérző seb éppen a Vizöntő (alsó lábszár), illetve a Halak (lábfej) testtájaira hívja fel a figyelmet, mint aktualizálódó energia-(vér-) forrásokra. Figyelemre méltó továbbá, hogy a túloldalról már ismerős „rozsmaring“-ágak itt nem a maguk rozettái-*

ból kunkorodnak ki, hanem „éles vágással“ indítatnak fölfelé törő útjukra, miután alább a rozetták folyamatos körbe-fejlése ugyanilyen radikálisan-szakított meg. A hangsúlyos *montázs-elv*, a szakaszolás, az analízis tevékenység túltengése — mindez félreérthetetlenül utal a Szüz-tulajdonságok meghatározó jelenlétére.

Nem beszéltünk azonban mindeddig műtárgyunk koporsót idéző „talapzatáról“. Amely az állótükrös voltaképpeni építményét hordozza. Formai tekintetben szemmel láthatólag elkülönül amannak háromszintű, zárt hierarchiában felépülő világától. Ha azt az *evilági lét* árnyalt kifejtésének értelmezhetjük, ábraanyagából pedig az Allatöv többszörösen összetett belső összefüggés-rendszerét véltük kiolvashatónak, akkor itt, a „föld alatti“ szinten sejthetőleg egyfajta „*túlvilág*“-képviselettel fogunk szembesülni. Mit jelenthet ez konkrétan, jelen esetben pedig kifejezetten is asztrálmisztikus vonatkozásban?

Azokban az analóg művelődéstörténeti példákban, ahol az „evilág“ az Allatöv képében modellálódik, a „*túlvilágnak*“ általában kétféle aspektusa, megnyilatkozás-módja jelződik szembetűnően. Az egyik a „leszálló istenfia“ eredetihelye, azaz saját Tejútrendszerünk „mindenket generáló“ közép-pontja irányából határozódik meg; a másik — a „visszaút“ mentén — a Szüz-mező mögött meghúzódó, titokteli kozmikus térség, modern csillagászati szakkifejezéssel a Szüz-Extragalaktikus Szuperhalmaz felé csalogat bennünket (Pap 1990. 82-91.o.). Az előbbinek a képjele ábrázoló népművészetünkben a nyáját terelgető „Jó pásztor“, csillagképi megfelelője az Auriga; az utóbbié viszont a „Vadász temetése“, illetve a Nagy Medve (Nagy Göncöl) csillagkép, a Szüz (értsd: „Nagy Meddő“) égboltcikkelyében (i.m. 98-102.o.). Ehhez nincs mit hozzátennünk: a „*túlvilág*“, mint látható, definíciószerű pontossággal idéződik meg állótükrösünk talapzatán. Legfeljebb arra figyelmeztethetünk még, hogy a Szüz-útvonalon — a „Vadász temetése“-jelenetben — rendkívül szellemesen érzékelhetődik (akkor is, ha szemmel láthatólag kompozíciós kényszer szülte az ötletességet!) a „visszaút“ *lépcsőzetes* karaktere.

Hogy a tükrös-rész és a talapzat „saját“ mondandója valóban úgy izül egymáshoz, mint az élet „evilági“, napfényes, kibontott; illetve „*túlvilági*“, sötét/holdvilágos/, visszahúzódott félkaréja, arra még egy félreérthetetlen utalást kapunk az

in der Hand seines Benützers an die Sonne, das Leben, die Helligkeit erinnert, so verweist der Rasiermesserbehälter auf die Kräfte des Mondes, des Sterbens, der Dunkelheit.

So ist es kein Zufall, daß die „Szenen“, die wir als „Begräbnis des Jägers“ kennen — mit Ausnahme eines Standspiegels, aber auch dort betont auf dem unteren Teil des Gegenstandes — immer auf Rasiermesserbehältern erscheinen.¹

Es muß vermutlich nicht extra gesagt werden: Der von Szelestey erwähnte Standspiegel, der eine Ausnahme bildet, ist gerade das eben behandelte Stück. In symbolischer Bedeutung ist dies letzten Endes als die Kombination des eigenartigen Rhythmus eines (sonnenbeschwörenden) Rundspiegels und eines (mondbeschwörenden) Rasiermesserbehälters anzusehen.

Wir sind nun bei unserer dritten „Sachgruppe“ angelangt. Auch sie besteht nur aus einem Stück, nämlich aus einem Kästchen, dessen Deckplatte und alle vier Seiten von Darstellungen in Einlegearbeit mit „spanischem“ Wachs und Ritztechnik geschmückt werden. Bezüglich seiner ehemaligen Funktion sind wir auf Vermutungen angewiesen: Sein ehemaliger Eigentümer hat wohl Nähutensilien und/oder Briefe, andere Schriftstücke, eventuell auch kleinere oder größere Wertgegenstände in ihm aufbewahrt. Was die Vorderseite (zwei Blumenstöcke mit abweichenden Element-Systemen) und die beiden Seitenteile (auf beiden je ein Brustbild eines jungen Paares, in ein Herz eingeschlossen) betrifft, können wir aufgrund des bildlichen Stoffes ein „Programm“ bezüglich der Partnerwahl rekonstruieren; das auffällige Madonnen-Bild auf der Deckplatte hebt es jedoch aus diesem alltäglichen Rollenkreis heraus. Die Verzierung der Rückseite hingegen verweist die bildlich dargestellten Mitteilungen in einmalig interessante, schon fast mythisch zu nennende — aus astralmythischer Sicht auf alle Fälle sehr gut zugängliche — Regionen. Über die Verbindung des Kästchens — wobei es gleichgültig ist, ob man es für das Grab, für eine Braut oder für die Getreideaufbewahrung verwendet hat — mit dem Tierkreiszeichen der Jungfrau — und dadurch mit der sogenannten „Todes-Achse“ — haben wir früher schon ausführlich geschrieben.² Als eigentümliche Offenbarung dieser Tatsache können wir die Madonnen-Gestalt, die mit Blumenkranz und zwölf Sternen um ihren Kopf dargestellt wird, auf der

Deckplatte dieses Kästchens ansehen; die aus Blumenstöcken, bzw. aus Menschengestalten sich abzeichnenden Paare aber scheinen die Vertreter der Zwillinge zu sein, die dem gleichen Zeichen auf mystischer Ebene zugeordnet sind.

Der aufregendste Teil des Verzierungs-Systems des Kästchens befindet sich jedoch auf dessen Rückseite. Die Deutung ist diesmal so naheliegend, daß wir uns beinahe schämen, sie in Worte zu fassen. Auf dem linken, größeren Teil der Bildfläche zeigt sich eine typische Zwilling-Situation, mit der *hier fälligen* Formel eines Milchstraßen-Baumes (ein einzelner, dünner Stamm mit unten gestutzten Ästen) zwischen zwei Hirten. In den übrigen, rechts liegenden Teil der Fläche dringt von *außen* eine Blume mit hauchdünnem, behaarten Stengel, in waagrechtlicher Richtung lang gestreckt, auf diesen Milchstraßen-Baum zu; und auf diesem zerbrechlichen Stengel kommt ein junger, städtisch gekleideter Mann, mit Spazierstock und Pfeife in der Hand — vom Ausgangspunkt seines Auftretens und seiner Kleidung kann man schließen, daß er wahrscheinlich als Vertreter des Territoriums der Jungfrau (das sich dahinter befindet?), erscheint.

Wenn diese Pflanzenelemente diesmal tatsächlich zwei verschiedene — eigene, bzw. äußerliche — galaktische Wirkungen darstellen und wenn wir in den Menschengestalten die Vertreter einer engeren „uns mehr entsprechenden“ kosmischen Einheit, der Sonnenstraße (Tierkreis) begrüßen können, dann scheint es selbstverständlich, daß wir in der Ansammlung von Tieren (Schafen), die im unteren Bildfeld ihre Vielzahl demonstriert, die Eigenheiten des *Planetensystems* suchen. Am Fuße des Milchstraßen-Baumes, zwischen den „guten Hirten“, also in jeder Hinsicht *innen* erscheinen drei Schafe, während sich dem mittleren Hirten, der die am reichsten verzierte Kleidung trägt, *außen* vier Schafe anschließen. Dieses Verhältnis 3:4 kann auf den ersten Blick — und in der genannten Gruppierung — auch, der Tradition genau folgend, auch den Verhältnisstand der *himmlischen* und *irdischen* Kräfte darstellen; aber diesmal kann es vielleicht doch mehr bedeuten.

¹ Szelestey 1987, S. 482

² Pap 1990, S. 125. Siehe auch Makoldi 1989, vor allem hinsichtlich des Bildmaterials.

épitmény képrendjében. Szelestey László idézett tanulmányának egy részlete adja kezünkbe a megfejtés kulcsát.

Míg... a tükrös, elsősorban ennek kerek változata a Napnak, az életnek, a világosságnak, a borotvatok a Holdnak, a halálnak, a sötétségnek az erőit is képes volt felidézni használója kezében.

Nem véletlen tehát, hogy a vadász temetéseként ismert „jelenetek” — egy állótükrös kivételével, ám ott is hangsúlyozottan a tárgy alsó részén megjelenítve — minden esetben borotvatokokon tűnnek fel. (Szelestey 1987. 482.o.) Talán mondanunk sem kell: a szerző által idézett „kivételes” állótükrös — éppen a mi darabunk. Szimbológiai értelemben végső soron egy (Nap-idéző) kerek tükrös és egy (Hold-idéző) borotvatok sajátos ütemezésű kombinációjának tekinthető.

Harmadik tárgy-, csoportunkhoz” érkezünk. Ez ismét egyetlen darabból áll, nevezetesen egy ládikóból, amelynek mind a négy oldalát, továbbá a fedőlapját is spanyolozott és karcolozott ábrák ékesítik. Funkcióját illetően csak feltevésekre hagyatkozhatunk: varrószközöket és/vagy leveleket, egyéb írásokat, esetleg kisebb-nagyobb értékű tárgyakat tárolhatott benne egykori tulajdonosa.

Előlapjának (két, eltérő elemrendszerű virágtóvel) és két oldalának (mindkettőn fiatal pár szívbe-zárt mellképével) az ábraanyaga alapján a párválasztással kapcsolatos „programot” rekonstruálhatnánk köréje, a fedőlapon feltűnő Madonna-kép azonban kiemeli ebből a hétköznapi szerepkörből, a hátoldalán lévő „diszitmény” pedig egyedülállóan érdekes, már-már mitikusnak nevezhető — mindenestre asztrálmisztikus szemzőgből igen jól megközelíthető — régiókba utalja képi közléseit. A ládának — akár sir-, akár menyasszonyi, akár gabonátárolásra használt ládáról legyen szó — a Szüz állatövi jegyével s rajta keresztül az ún. „halál-tengellyel” való kapcsolatáról korábban már részletesen írtunk. (Pap 1990. 125.o. — lásd még: Makoldi 1989., különös tekintettel a képanyagára!) Ennek sajátos megnyilatkozásaként értékelhetjük a ládikó tetején virágkoszorúban, feje körül 12 csillaggal megjelenített Madonna-alakot; a virágtövekből, illetve emberalakokból kirajzolódó párosok viszont az ugyanezen jegyhez „misztikus” sikon hozzárendelt Ikrek-ség képviselőinek tűnnek.

A ládikó diszitmény-rendszerének legizgalmasabb fejezete azonban a hátlapon íródik elénk. Az értelmezés ezúttal annyira kézenfekvő, hogy szinte szegyelljük szavakba önteni.

A képfelület baloldali, nagyobbik részében jellegzetes Ikrek-szituáció bontakozik ki, a két juhász között a Tejút-fa *ide- esedékes* (egyetlen, vékony törzs, alul csonkolt ágak) képével. A maradék, jobb oldali felületrésze *kivülről*, Tejút-fánkra merőleges irányban hajszálvékony, „szőrös” szárú virág nyomul be hosszan, s e törékeny száron városi ruhás, sétabotos, kezében pipát tartó fiatalember érkezik — menetirányából és öltözkézből következőleg alighanem a Szüz- (mögötti)? territórium képviselőjében.

Ha a növényi elemek ezúttal valóban a kétféle — saját, illetve külső — *galaktikus* hatások megjelenítőinek tekinthetők, az emberalakokban pedig az eggyel szűkebb, „nekünkvalóbb” kozmikus egység, a *Napút* (Állatöv) megidézőit üdvözölhetjük, akkor magától értetődőnek tűnik, hogy a képmező alján sorakozó és *számosságával* tündető állat- (juh-) seregletben viszont a *bolygórendszer* sajátosságait keressük. A Tejút-fa lábánál, a „jó pásztorok” között, azaz minden tekintetben *belül*, három birka tűnik föl, míg a három férfiú középsőjéhez, a leg-„cifrább” öltözékű szűrös pásztorhoz hátulról-*kivülről* felzárkózó juhok száma négy. Ez a 3/4-es arány első közelítésben — és a jelzett csoportosításban — idézheti akár az *égi* és a *földi* erők hagyományosan éppen ilyenként számontartott összefüggésrendjét is, de ezúttal talán mégis többről van szó ennél.

Ha a két „főkolompost” a két „nagy világosító” képjelének tekintjük (ne felejtjük el: a kolomp, csengő vagy harang alulnézetből mindannyiszor Nap-, oldalnézetből Hold-jelet „csendit-kondit” felénk!), akkor a „belső” bolygók hármasa ilyen sorrendben követi egymást: Hold, Merkúr, Vénusz; a „külsők” pedig így: Nap, Mars, Jupiter, Szaturnusz. Ebben az esetben Merkúr juha a Tejút-fából „lép ki”, míg Vénuszé a fejével simul ahhoz, amint az a hagyományos bolygóuralmi szereposztás szerint el is várható. Ezen a Zodiákus-félen ugyanis a Tejút éppen a belőle kiemelkedni látszó Ikrek-csillagkép (Merkúr bolygóisten egyik otthona) és a „szarvával” beleje hatoló Bika (Vénusz-otthon) között találkozik a Napúttal, pásztoraink „jó legelő mezejével”. (egyébként ha tovább is ezt a jegy-sorrendet követjük balról jobbra haladunkban, akkor a seregvezér, a Hold-természetűnek talált birka éppen a hagyomány által neki rendelt zodiákusi „otthonba”, a Rákba talál bele!)

Még izgalmasabb helyzet alakul ki a „cifra” pásztor túlolda-

Wenn wir die zwei „Leithammel“ als Bildzeichen der zwei „großen Lichter“ betrachten (vergessen wir nicht: die Schelle oder Glocke zeigt, von unten gesehen, jedesmal das Bild der Sonne, von der Seite gesehen jedoch das des Mondes!), dann folgen die „inneren“ drei Planeten einander so: Mond, Merkur, Venus; die „äußeren“ hingegen so: Sonne, Mars, Jupiter, Saturn. In diesem Fall „tritt“ das Schaf, das Merkur zuzuordnen ist, aus dem Milchstraßen-Baum heraus, das der Venus zuzuordnende aber schmiegt sich mit dem Kopf an, wie man es auch nach dem traditionellen Rollenspiel der Herrschaft unter den Planeten erwarten kann. Auf diesem Zodiakus-Teil trifft nämlich die Milchstraße gerade zwischen dem aus ihr scheinbar heraustretenden Zwilling-Sternbild (ein Haus des Planeten-Gottes Merkur) und dem mit den „Hörnern“ in sie einstechenden Stier (Venus-Haus) auf die Sonnenstraße mit dem „guten Weidegrund“ unserer Hirten. (Übrigens, wenn wir dieser Zeichen-Folge weiterhin, und zwar von links nach rechts, nachgehen, dann tritt das Leittier mit den Mond-Eigenschaften gerade in das ihm der Tradition nach zustehende „Heim“, in den Krebs hinein!)

Eine noch faszinierendere Situation besteht auf der anderen Seite des „geschmücktesten“ Hirten. Das Leittier weist hier wahrscheinlich auf das Sonnen-Haus in der Nachbarschaft des Krebses, auf die Gültigkeitsdauer des Löwen-Zeichens hin. Im weiteren löst sich jedoch die Kette des Aufeinanderfolgens auf, und Überdeckungen machen das Bild bunt: es hat den Anschein, als wären die vier Tiere eigentlich ein einziges Untier mit zweimal zwei Köpfen und insgesamt sechs Beinen. Wenn wir am Kopf den Löwen vermutet haben, dann können wir am anderen Ende, an der Grenze der bekannten und der unbekanntem Welt (von außen und darüber hinaus) mit der Erscheinung eines Vertreters des Wassermannes, dem Löwen gegenüber, rechnen (hier hat der Planet Saturn ebenfalls eines seiner beiden Häuser), und diese Gruppe von Eigenschaften-Zeichen „überschwemmt“ dann (Wassermann-Paradoxon) die vor und hinter ihr auftauchenden Fische (Jupiter-Haus!) Der Kopf würde sich auf diese Weise unmittelbar dem Hinterteil des Widders (Mars-Haus) anschließen, das sich wiederum so in den die Reihe anführenden Löwen einfügen würde, als wollte es seinen Hinterteil zu selbständigem Leben erwecken. Und tatsächlich: Die dritte Teileinheit (mit dem Fachterminus: Dekanat) des Löwen-Zeichens ist gerade der

Widder. Es ist gut wahrnehmbar: Im Löwen wendet sich das Fortschreiten des Tierkreises, das in der Ordnung von Häusern der inneren Planeten noch vom „kleinen Jahr“ ist, ins präzessionistische, und die aus der Richtung der Jungfrau (extragalaktische Superansammlung) eintreffende Kraftwirkung „von höherem Grad“ (Stock und „Pfeifenrauchen“ in der Höhe!) kann nur eine unmittelbare Wirkung haben, solange der „Fahrplan“ des letzteren Gültigkeit hat, also nur bis gegen die Mitte des vom Mars beherrschten Widder-Weltmonats.

Wir können aber die Formel auch in räumlichen Beziehung deuten. So könnte man daraus schließen, daß ein von außerhalb unseres Planetensystems ankommender höherer Intelligenztyp sich momentan in der Nähe des Jupiters aufhält (wir könnten sagen, er hat hier seine Basis), seine Wirkung aber auf dem Mars zum Tragen kommt. Wir halten es nicht für unsere Aufgabe, den Wahrheitsgehalt einer solchen Botschaft hier zu beurteilen. Wir müssen uns mit der Feststellung begnügen, daß von unserem gewählten Analyse-Standpunkt — methodischer Vergleich mit „Rezeptur“ der astralmythischen Tradition — solche Interpretationen nicht nur möglich sind, sondern sogar als sehr notwendig erscheinen.

Zwei wichtige Fragen bleiben jedoch noch unbeantwortet. Als erste: Warum wird die Planeten-Eigenschaft gerade mit Schafen (Tieren, welche die Winter-Sonnenwende des östlichen Zodiakus kennzeichnen) auf diesem Kästchen repräsentiert. Daß diese Frage berechtigt ist, ergibt sich aus der Tatsache, daß wir weder in unserer (ungarischen) Volkskunst, noch in der internationalen „Hoch-Kunst“ ein Beispiel dieser Art der Evidenzhaltung der Planeten kennen. Daraus folgt, daß wir keine in jeder Hinsicht befriedigende Antwort auf diese Frage geben können; wir können lediglich Vermutungen äußern. Demnach würde die Zeit-Raum-Einheit des Steinbocks (östlich: Ziege oder *Schaf*) als der „faßbare“ Vertreter der Saturn-Eigenschaften — im Verhältnis zum anderen Saturn-Haus, dem „auseinanderfließenden“ Wassermann der Verdinglichte, mit seiner Vergegenständlichung herausragendere — hier eine Rolle spielen. Der Planetengott Saturn aber — als äußerstes, sich am langsamsten bewegendes, ungleich ältestes und so erfahrenstes Mitglied im System der sieben Planeten — wird erwiesenermaßen seit der Antike als Symbol des Vergehens, bzw. der Aufteilung (Messung) der *Zeit* verwendet.

lán. A kolompos-társ itt valószínűleg a Rákkal szomszédos Nap-otthonra, az Oroszlán jegy-érvénytartamára utal, a továbbiakban azonban megbomlik az egymásra-következés zárt láncolata, és átfedések tarkítják a képet: mintha a négy állat voltaképpen egyetlen, kétszer két fejű, összesen hat lábú szörnyeteg volna. Ha a fejénél az Oroszlánnal azonosíthatjuk, akkor a túlsó végén, az ismerős és ismeretlen (kinti, kereten-tüli) világ határán az Oroszlánnal szemközti Vizöntő-képviselet jelentkezését gyaníthatjuk (a Szaturnusz-bolygó egyik otthona ez!), és ez a jegy-tulajdonságcsoport „ömlik rá” azután (Vizöntő-paradoxon!) az előtte-mögötte feltűnő Halak-állatra (Jupiter-otthon!). A Halak feje ily módon közvetlenül csatlakoznék a Kos Mars-otthon farához, míg ez utóbbi úgy épülne bele a sorkezdő Oroszlánba, mintha annak második felét keltené önálló életre. És valóban: az Oroszlán-jegy harmadik rész-egysége, szaknyelven: dekanátusa — éppen a Kos. Jól érzékelhető: az Oroszlánban fordul át a belső bolygók otthonainak rendjében még „kis-évinek” tapasztalt állatövi menet precessziósba, s a Szüz (-Extragalaktikus Szuperhalmaz) irányából beérkező „magasabb rendű” erőhatás (bot és „pipaszó” a magasban!) csakis addig érvényesül közvetlenül, míg az utóbbi menetrend érvénye tart, azaz a Mars-uralta Kos-világhónap közepetájáig.

Értelmezhetjük azonban a képletet téri vonatkozásban is. Ekkor olyan olvasat adódna, amely szerint a bolygórendszerünkön kívülről érkező magasabb intelligencia-típus pillanatnyilag a Jupiter körzetében tartózkodik (mondhatnánk: ez a bázishelye), hatása pedig a Marson „virágzik ki”. Nem érezzük feladatunknak, hogy egy ilyen „üzenet” valóság-értékét ehelyütt mérleljük. Meg kell elégednünk annak megállapításával, hogy választott elemzési szempontunk — az asztrálmiszi hagyomány receptúrájával való módszeres összevetés — szerint ilyen értelmezés nemcsak lehetségesnek, de igencsak szükségszerűnek is látszik.

Hátra volna még két fontos kérdés. Először: miért éppen *juhokkal* (a keleti zodiákus téli napfordulás jelző-állataival) reprezentálódik a bolygótulajdonság ládikónkon? A kérdés jogosultságra utal, hogy eleddig más példáját nem ismerjük ennek a bolygó-számontartási módnak népművészetünkben, de a „nagyművészet” nemzetközi példatárában sem. Ebből adódóan viszont ma még nem is tudunk minden tekintetben kielégítő választ adni a kérdésre, csupán sejtéseinket fogal-

mazhatjuk meg. Eszerint a Bak (keleti nevén: Kecse vagy *Juh*) téridő-egység mint a *szaturnuszi* sajátosságok „foghatóbb” — a másik Szaturnusz-otthonnal, a „szétfolyó” Vizöntővel szemben tárgyiasultabb, sőt éppen végletes tárgyiasultságával kitűnő! — letéteményese szerepelne képletünkben. Szaturnusz bolygóistenség pedig, mint a „hétbolygó”-rendszer legkülső, leglassabban mozgó — egyben legöregebb, így legtapasztaltabb — tagja, az ókor óta bizonyítottan felhasználtatik az *idő* múlásának, illetve szakaszolásának (mérésének) jelzésére. (Szárnyas-kaszás Szaturnusz-, illetve Kronosz-figurák a legutóbbi időig sűrűn feltűntek az európai „magas” művészetben, jellemző módon leginkább időmérő szerkezetek díszítéseként. Szaturnusz bolygóisten görög megfelelőjének, Kronosznak a nevét ugyanis, mint ismeretes, a naiv etimológia már korán összefüggésbe hozta a hozzá hasonló hangalakú, „idő”-jelentésű „kronosz” főnévvel.) Feltételezésünket megerősíteni látszik az a körülmény, hogy a ládikónkon felsorakozó juhok (azonosításunk szerinti) rendje pontosan megfelel az asztrológiai gyakorlatban alkalmazott ún. „sebességi sorrendnek” (*Dubravszy* 1991.48.o.), illetve annak a sorba-rendeztettségnek, amely az ókor óta lényegében napjainkig folyamatosan érvényesül a bolygók és a nap 24 órája, illetve ennek nyomán a bolygók és a hét napjainak kölcsönös megfeleltetésében. (Erről bővebben: *Ponori Thewrewk* 1982.)

Másik nyitva maradt kérdésünk arra irányul, vajon mit jelenthet a három ágcsonk Tejút-fánk törzsén. Ha tudjuk, hogy ez a képjel a Napúthoz viszonyítva egyben *életfát* is jelent — hiszen az életadó Galaxis-központból „hozza át” a javakat a mi „kis-világunkba”, a Zodiákusba —, akkor a három csonk három sikertelen, elvetélt vagy inaktuálisvá vált teremtetési (harmónia-létesítési?) kísérletre utalhat — aminek nem lenne nehéz analógiáját találni az összehasonlító mitológia máig közzétett példaanyagában. (Vö.: *Lüken* 1871., *Várkonyi* 1988.)

Befejezésül álljon itt még egy figyelmeztetés. Ismeretelméleti alaptétel, hogy a *mű üzenete* soha, egyetlen műveltségi közeg-típusban, egyetlen korban sem esett, és nem is eshet egybe tökéletesen a művet létrehozó *művész üzenetével*. Mi ezúttal szigorúan csakis az előbbivel foglalkoztunk, mit és mennyit tudatosíthatott magában a vizsgált képi üzenetek egyik vagy másik anyagba-fogalmazója, miközben munkáját végezte.

Pap Gábor

Saturn-Darstellungen mit Flügel-Sense bzw. Kronos-Figuren sind bis in die jüngste Vergangenheit in der europäischen „Hochkunst“ häufig angefertigt worden, bezeichnenderweise meistens als Schmuck von Zeitmeßinstrumenten. Die naive Etymologie hat bekanntlich den Namen des Kronos, dem griechischen Äquivalent des Planetengottes Saturn, schon früh in Verbindung mit dem ähnlich klingenden Hauptwort „Chronos“, das „Zeit“ bedeutet, gebracht. Die Anordnung der Schafe (wie wir sie deuten) auf dem Kästchen, die genau der in der Astrologie angewendeten „Geschwindigkeitsfolge“ entspricht¹, bzw. die Reihenfolge, die seit der Antike im Grunde bis heute kontinuierlich gültig ist und deshalb die Planeten und die 24 Stunden des Tages, bzw. darauf resultierend die Planeten und die Tage der Woche einander gegenseitig entsprechen läßt,² scheint unsere Annahme zu bekräftigen. Die andere Frage, die ungeklärt geblieben ist, bezieht sich darauf, was wohl die drei Ast-Stellen auf dem Stamm des Milchstraßen-Baums bedeuten. Wenn wir wissen, daß diese Bildzeichen im Verhältnis zur Sonnenstraße gleichzeitig auch „Lebensbaum“ bedeutet — da er die Güter aus dem lebensspendenden Galaxis-Zentrum in unsere „kleine Welt“ in den

Zodiakus „herüberbringt“ — dann können die drei Ast-Stellen auf drei erfolglose, vergangene oder unaktuell gewordene Schöpfungs- (Harmonie-Schaffungs-?)Versuche hinweisen — für die wir in den bisher veröffentlichten Beispielen der vergleichenden Mythologie unschwer analoge Beispiele finden würden.³

Abschließend soll hier noch auf folgendes aufmerksam gemacht werden. Es ist eine Grundthese der Erkenntnistheorie, daß die *Botschaft des Werkes* in keinem Kulturkreis, zu keiner Zeit vollkommen mit der *Botschaft des Künstlers*, der es angefertigt hat, übereinstimmen konnte — und sie kann auch nicht übereinstimmen. Wir haben uns auch diesmal nur streng mit der ersteren befaßt, und haben nicht einmal eine Hypothese aufzustellen gewagt, was oder wieviel wohl dem jeweiligen Schöpfer der untersuchten bildlichen Botschaften bewußt war, während er seine Arbeit ausführte.

Gábor Pap

¹ *Dubravszy* 1991, S. 48

² Darüber ausführlicher: *Ponori Thewrewk* 1982

³ Vergleiche: *Lüken* 1871, *Varkonyi* 1988

24: Detail des Standspiegels aus Mersevát.

24: A 20. képen látható állótükör részlete.

I.

Dekanátusok	Ny-i Zodiákus	Bolygók	K-i Zodiákus	Hold-házak
Kos Oroszlán Nyilas	KOS	Mars otthon Nap erőben	KUTYA	Kutya Farkas Griffmadár
Bika Szűz Bak	BIKA	Vénusz o. Hold e.	DISZNÓ	Disznó Galamb
Ikrek Mérleg Vízöntő	IKREK	Merkur o. Sárkányfej e.	PATKÁNY (EGÉR)	Patkány (Egér) Bagoly
Rák Skorpió Halak	RÁK	Hold o. Jupiter e.	BIVALY (ÖKÖR)	Bivaly (Ökör) Gólya Párduc
Oroszlán Nyilas Kos	OROSZLÁN	Nap o. - e.	TIGRIS (OROSZLÁN)	Tigris (Oroszlán) Róka
Szűz Bak Bika	SZŰZ	Merkur o. Merkur e.	MACSKA (NYÚL)	Macska (Nyúl) Medve
Mérleg Vízöntő Ikrek	MÉRLEG	Vénusz o. Szaturnusz e.	SÁRKÁNY	Sárkány Szarvaskigó Giliszta (Kolbász)
Skorpió Halak Rák	SKORPIÓ	Mars o. - e.	KÍGYÓ	Kígyó Szarvas
Nyilas Kos Oroszlán	NYILAS	Jupiter o. Sárkányfarok e.	LÓ	Ló Dámvad (Őz)
Bak Bika Szűz	BAK	Szaturnusz o. Mars e.	KECSKE (JUH)	Kecske (Juh) Sakál (Szakáll) Csecsemő
Vízöntő Ikrek Mérleg	VÍZÖNTŐ	Szaturnusz o. - e.	MAJOM (IFJÚ)	Majom (Ifjú) Holló
Halak Rák Skorpió	HALAK	Jupiter o. Vénusz e.	KAKAS (MADÁR)	Kakas (Madár) Páva

I. táblázat: az Állatöv tizenkét jegy-érvénytartamának kétféle tovább-osztása, a Nap-, illetve a Hold-„járás” ritmusa szerint — a bolygóuralmi helyzetek fel-tüntetésével

II.

Szellemiség:	KOS	BIKA	IKREK	RÁK	OROSZLÁN	SZŰZ
Lelkiség:	HALAK	BIKA	SZŰZ	MÉRLEG	SKORPIÓ	IKREK
Szellemiség:	MÉRLEG	SKORPIÓ	NYILAS	BAK	VÍZÖNTŐ	HALAK
Lelkiség:	RÁK	KOS	OROSZLÁN	NYILAS	BAK	VÍZÖNTŐ

II. táblázat: a „normális” és a „misztikus” zodiákus párhuzamos jegy-sorrendje

I.

Dekanate	west. Zodiakus	Planeten	öst. Zodiakus	Mond-Häuser
Widder Löwe Schütze	WIDDER	Mars-Heim Sonne in Kraft	HUND	Hund Wolf Greif
Stier Jungfrau Steinbock	STIER	Venus-Heim Mond in Kraft	SCHWEIN	Schwein Taube
Zwillinge Waage Wassermann	ZWILLINGE	Merkur-Heim Löwenkopf in Kraft	RATTE (MAUS)	Ratte (Eule)
Krebs Skorpion Fische	KREBS	Mond-Heim Jupiter in Kraft	BÜFFEL (OCHSE)	Büffel (Ochse) Storch Panter
Löwe Schütze Widder	LÖWE	Sonne-Heim — in Kraft	TIGER (LÖWE)	Tiger (Löwe) Fuchs
Jungfrau Steinbock Stier	JUNGFRAU	Merkur-Heim Merkur in Kraft	KATZE (HASE)	Katze (Hase) Bär
Waage Wassermann Zwillinge	WAAGE	Venus-Heim Saturn in Kraft	DRACHE	Drache Herrsch-Schlange Regenwurm (Wurst)
Skorpion Fische Krebs	SKORPION	Mars-Heim — in Kraft	SCHLANGE	Schlange Hirsch
Schütze Widder Löwe	SCHÜTZE	Jupiter-Heim Drachenschwanz in Kraft	PFERD	Pferd Damwild (Reh)
Steinbock Stier Jungfrau	STEINBOCK	Saturn-Heim Mars in Kraft	ZIEGE (SCHAF)	Ziege (Schaf) Schakal (Bart) Säugling
Wassermann Zwillinge Waage	WASSERMANN	Saturn-Heim — in Kraft	AFFE (JUNGE)	Affe (Junge) Rabe
Fische Krebs Skorpion	FISCHE	Jupiter-Heim Venus in Kraft	HAHN (VOGEL)	Hahn (Vogel) Pfau

I. Tabelle: zwei verschiedene Weiter-Aufgliederungen der zwölf Zeichen-Gültigkeitsbereiche des Tierkreises, dem Rhythmus des Sonnen-, bzw. Mond-„Ganges“ entsprechend — mit Darstellung der Planeten-Herrschaft-Situation.

II.

Geistigkeit	Widder	Stier	Zwillinge	Krebs	Löwe	Jungfrau
Mentalität	Fische	Stier	Jungfrau	Waage	Skorpion	Zwillinge
Geistigkeit:	Waage	Skorpion	Schütze	Steinbock	Wasserm.	Fische
Mentalität:	Krebs	Widder	Löwe	Schütze	Steinbock	Wasserm.

II. Tabelle: die parallele Zeichenfolge des „normalen“ und mystischen Zodiakus

HIVATKOZOTT IRODALOM — LITERATUR

- Baktay 1963 — *Baktay Ervin*: India művészete a történelem és művelődés keretében az őskortól a XX. századig (2. kiadás). Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, Bp. 1963. (Legújabbban: u. o. 1981).
- Bosnyák 1974 — *Bosnyák Sándor*: Meddig élt „Napisten”? Adalékok parasztságunk napkultuszának kérdésköréhez. Művészet 1974. /9. 46 — 47. o.
- Dubravszky 1991 — *Dubravszky László*: Elemtan és kifejtéstan. Radix. Magyar Asztrológusok Fóruma. 1. évf. 1. sz. Bp. 1991. 33 — 69. o.
- Hartner 1938 — *Hartner, Willy*: The pseudoplanetary nodes of the moon's orbit in Hindu and Islam iconographies. A contribution to the history of ancient and medieval astrology. *Ars Islamica* Vol. V. Pt. 2. (1938) 113 — 149. o.
- Ivanov 1954 — *Ivanov, Sz. V.*: Materialü po izobrazitel'nomu iszkussztvu narodov Szibiri XIX — nacsala XX. v. Tr. I. E. XXII. Akademia Nauk Sz. Sz. Sz. R., Moszkva-Leningrád, 1954.
- Lüken 1871 — *Dr. Lüken Henrik*: Az emberi nem hagyományai vagy Isten őskinyilatkoztatása a pogányok közt. A pesti növendékpapság magyar egyházirodalmi iskolája XXXI. folyam. Pest, 1871.
- Madarassy 1932 — *Madarassy László*: Dunántúli tükrösök. Monumenta Hungariae Ethnologica A./ Ethnographica 1. MTA Bp. 1932.
- Makoldi 1989 — *Makoldi Sándor*: Gondolatok a magyar ácsolt szekrényeken látható jelek értelmezéséről. Művészet és világkép. KLTE Közművelődési Titkárság, Debrecen, 1989.
- Molnár V. J. é. n. — *Molnár V. József*: A Nap arca. A gyermekrajzok üzenete. Örökség Könyvek I. Gödöllő, é. n. (1990)
- Pap 1986 — *Pap Gábor*: A Napút festője. Dokumentumkiállítás Csontváry Kosztka Tivadar életéről és munkásságáról. Óbuda Galéria, 1986. szept. 16 — nov. 2. (Katalógus).
- Pap 1987 — *Pap Gábor*: Asztrálmitoszi keretek — mai sorsok. Vonzáskör. Miskolc, 1987. 5 — 20. o.
- Pap 1990 — *Pap Gábor*: Csak tiszta forrásból. Adalékok Bartók Cantata profanájának értelmezéséhez. Kós Károly Egyesülés — Mandátum, Bp. 1990.
- Pap 1991/1 — *Pap Gábor*: A népművészeti jelrendszer jelentésrétegei. Részlet a szerző „A mindenség-mérd mérd magad” (Népművészetünk jelrendszeréről) című, publikálás előtt álló munkájából. Óshagyomány 1. Bp. 1991. 21 — 36. o.
- Pap 1991/2 — *Pap Gábor*: Népmeséink és az évkör. Katalógus-előszó. Gödöllő, 1991.
- Pidancet 1976 — *Pidancet, Paul*: Astrologie et horoscope. Editions Atlas, Paris, 1976.
- Ponori Thewrewk 1982 — *Ponori Thewrewk Aurél*: Naptárunk története. Planetárium füzetek 7. TIT Planetárium, Bp. 1982.
- Szelestey 1987 — *Szelestey László*: Király Zsiga és a dunántúli pásztorművészet. Kísérlet egy pásztorfaragó életművének rekonstruálására, valamint munkássága tér-és időbeni hatásának vizsgálatára. Cumania 10. Kecskemét, 1987. 419 — 483. o.
- Toroczkai 1916 — *Toroczkai-Wigand Ede*: Öreg csillagok. Táltoz kiadása, Bp. 1916. (Legújabbban: METRUM, Bp. 1988.)
- Várkonyi 1988 — *Várkonyi Nándor*: Az elveszett paradicsom. Pannónia Könyvek. Pécs, 1988.

KÖLCSONZÓK

Burgenländisches Landesmuseum (Burgenlandi Tartományi Múzeum Kismarton); Museumg. 1-5, A-7000 Eisenstadt.

Falumúzeum, Nagygeresd; 9664 Nagygeresd, Petőfi u. 64

Göcseji Múzeum; 8900 Zalaegerszeg, Batthyány u. 2

Győr-Sopron Megyei Levéltár; Sopron

Helytörténeti Gyűjtemény, Csorna; 9300 Csorna, Szabadság tér 16

Helytörténeti Gyűjtemény, Vasvár; 9800 Vasvár, Bartók B. u. 5

Janus Pannonius Múzeum Pécs; 7621 Pécs, Rákóczi u. 15

Laczkó Dezső Múzeum (ezelőtt: Bakonyi Múzeum) Veszprém; 8200 Veszprém, Erzsébet sétány 5

Néprajzi Múzeum Budapest; 1055 Budapest, Kossuth L. tér 12

Rába Helytörténeti Múzeum Kőrmend; 9900 Kőrmend, Vár

Rippl-Rónai Múzeum; Május 1. u. 10, H-7400 Kaposvár

Savaria Múzeum Szombathely; 9700 Szombathely, Kisfaludy S. u. 9

Smidt Múzeum Szombathely; 9700 Szombathely, Hollán E. u. 2

Soproni Múzeum (ezelőtt: Liszt Ferenc M.); 9400 Sopron, Május 1. tér 1,

Szabadtéri Néprajzi Múzeum Szentendre; 2000 Szentendre, Szabadságforrás u.

Thury György Múzeum Nagykanizsa; 8800 Nagykanizsa, Szabadság tér 11

Vas Megyei Levéltár; Szombathely

Zala Megyei Levéltár; Zalaegerszeg

és
Magángyűjtemények

LEIHGEBER

Burgenländisches Landesmuseum; Museumg. 1-5, 7000 Eisenstadt.

Falumúzeum (Dorfmuseum) Nagygeresd; Petőfi u. 64, H-9664 Nagygeresd

Göcseji Múzeum; Batthyány u. 2, H-8900 Zalaegerszeg

Győr-Sopron Megyei Levéltár (Archiv des Komitats Győr-Sopron); Sopron

Helytörténeti Gyűjtemény (Ortsgegeschichtl. Sammlung) Csorna; Szabadság tér 16, H-9300 Csorna

Helytörténeti Gyűjtemény (Ortsgegeschichtl. Sammlung) Vasvár; Bartók B. u. 5, H-9800 Vasvár

Janus Pannonius Múzeum; Rákóczi u. 15, H-7621 Pécs

Laczkó Dezső Múzeum (früher: Bakonyi Múzeum); Erzsébet sétány 5, H-8200 Veszprém

Néprajzi Múzeum (Ethnographisches Museum); Kossuth L. tér 12, H-1055 Budapest

Rába Helytörténeti Múzeum; Vár, H-9900 Kőrmend

Rippl-Rónai Múzeum; Május 1. u. 10, H-7400 Kaposvár

Savaria Múzeum; Kisfaludy S. u. 9, H-9700 Szombathely

Smidt Múzeum; Hollán E. u. 2, H-9700 Szombathely

Soproni Múzeum (früher: Liszt Ferenc M.); Május 1. tér 1, H-9400 Sopron

Szabadtéri Néprajzi Múzeum (Freilichtmuseum); Szabadságforrás u., H-2000 Szentendre

Thury György Múzeum; Szabadság tér 11, H-8800 Nagykanizsa

Vas Megyei Levéltár (Archiv des Komitats Vas); Szombathely

Zala Megyei Levéltár (Archiv des Komitats Zala); Zalaegerszeg

und
Privatsammlungen

I. Schießpulverbehälter. Komitat Vas, 18. Jahrhundert. Privatsammlung.

I. Lőportartó szaru. Vas megye, XVIII. század. Magángyűjtemény.

II. Sobri Józsi und seine Geliebte, Rozi Répa. Detail des Mangelbrettes aus Barlahida, 1840. Privatsammlung (Abb. 19).

II. Sobri Józsi és kedvese, Répa Rozi. Az 19. képen látható mángorló részlete.

III. Vorderseite eines Spiegels, geschnitzt von József Jáger (Horváth). Komitat Vas, um 1840. Savaria Múzeum, Inv. Nr.: 59.303.1.1-2.

III. Tükrös. Vas megye, 1840 körül. Savaria Múzeum, 59.303.1.1-2. Jáger (Horváth) József munkája.

IV. Rückseite eines Spiegels, geschnitzt von József Jáger (Horváth). Komitat Vas, um 1840. Savaria Múzeum, Inv. Nr.: 59.303.1.1-2.

IV. Az előbbi tükrös hátlapja.

V. Sobri am Pferd. Detail des Mangelbrettes aus Zalakoppány. (Abb. 10).

V. Sobri lóháton. A 10. képen látható mángorló részlete.

VI. Vorderseite eines Spiegels, geschnitzt von Zsiga Király. Magyargencs, 1840. Néprajzi Múzeum Budapest, Inv. Nr.: 114 969.

VI. Tükrös. Magyargencs, 1840. Néprajzi Múzeum, 114 969. Király Zsiga munkája.

VII. Rückseite eines Spiegels, geschnitzt von Zsiga Király. Magyargencs, 1840. Néprajzi Múzeum Budapest, Inv. Nr.: 114 969.

VII. Az előbbi tükrös hátlapja.

VIII. Spiegel (Rückseite fehlt), geschnitzt von Zsiga Király. Lesvár-Puszta, Tét, 1842. Néprajzi Múzeum Budapest, Inv. Nr.: 51.31.270.

VIII. Tükrös. (Hátlapja hiányzik!), Lesvár puszta, Tét, 1842. Néprajzi Múzeum, 51.31.270. Király Zsiga munkája.

IX. Vorderseite eines Spiegels, geschnitzt von József Kósa. Komitat Somogy, 1843. Néprajzi Múzeum Budapest, Inv. Nr.: 121 719.

IX. Tükrös. Somogy megye. 1843. Néprajzi Múzeum, 121 719. Kósa József munkája.

X. Vorderseite eines Kästchens, geschnitzt von István Torma (Karácsony). Komitat Vas, 1889. Privatsammlung.

X. Ládikó. Vas megye, 1889. Magángyűjtemény. Torma (Karácsony) István munkája.

XI. Rückseite eines Kästchens, geschnitzt von István Torma (Karácsony). Komitat Vas, 1889 Privatsammlung

XI. Az előbbi ládikó hátoldala.

XII.: Vorderseite eines Standspiegels, geschnitzt von András Baranyai Szűs. Alszopor (heute: Ujkér), 1865/1866. Privatsammlung.

XII. Állótükör. Alszopor (ma: Ujkér). 1865/66. Magángyűjtemény. Baranyai Szűs András munkája.

XIII. Rückseite eines Standspiegels, geschnitzt von András Baranyai Szűs. Alszipor (heute: Ujkér), 1865/1866. Privatsammlung.

XIII. Az előbbi állótükör hátlapja.

XIV. Rückseite eines Spiegels, geschnitzt von Mihály Németh II. Gefertigt in Eisenstadt, 1869. Néprajzi Múzeum Budapest, Inv.Nr.: 113.391.

XIV. A címlapon levő állótükör hátlapja. Kismarton (Eisenstadt), 1869. Néprajzi Múzeum, 113.391. Németh Mihály II. munkája.

XV.: Rasiermesserbehälter, geschnitzt von János Kálmán. Rábapatoná, 1890. Néprajzi Múzeum Budapest, Inv.Nr.: 61.140.23.

XV. Borotvatok. Rábapatoná, 1890. Néprajzi Múzeum, 61.140.23. Kálmán János munkája.

XVI. Detail eines Mangelbretts, geschnitzt von István Torma (Karácsony). Eisenstadt, 1868. Burgenländisches Landesmuseum, Inv.Nr.: BLM 27.090.

XVI. Mángorló részlete. Kismarton (Eisenstadt), 1868. Burgenlandi Tartományi Múzeum, BLM 27.090. Torma (Karácsony) István munkája.

TÁRGYLISTA

- 1.) *Bot.* Lelőhelye (továbbiakban: L.): ismeretlen. Mérete (M.): 89,5 cm. Technikája (T.): domborúan faragott. Őrzési helye (Ő.): Savaria Múzeum (SM.), Szombathely. Leltári száma (Ltsz.): 59.166.1.
- 2.) *Juhászkampó.* L.: ismeretlen. M.: 102 cm. T.: domborműszerűen kialakított kisplasztikák. Ő.: SM., Szombathely. Ltsz.: 59.146.1.
- 3.) *Juhászkampó.* L.: Bögöte. M.: 108 cm. T.: karcolt, spanyolozott és intarziával kialakított. Ő.: SM., Szombathely. Ltsz.: 59.149.1.
- 4.) *Ostor.* L.: Vasszilvágy. M.: (a börszijjal együtt): 196 cm. T.: domborúan faragott, valamint font. Ő.: SM., Szombathely. Ltsz.: 61.71.
- 5.) *Tarisznya.* L.: Szentpéterfa. M.: 31 cm. Ő.: SM., Szombathely. Ltsz.: 67.1.4.
- 6.) *Pipafej.* L.: ismeretlen. M.: 18 cm. T.: spanyolozás. Ő.: Smidt Múzeum, Szombathely. Ltsz.: S.I.81.4.
- 7.) *Dohányzacskó.* L.: ismeretlen. Átmérő (Átm.): 20 cm. Ő.: SM., Szombathely. Ltsz.: 59.364.1.
- 8.) *Gyufatartó.* L.: Szalafő. M.: 5,5 x 5,3 x 1,3 cm. T.: domborúan faragott. Ő.: SM., Szombathely. Ltsz.: 59.310.1.1.
- 9.) *Fűszertartó.* L.: Gэрce. M.: 14,8 x 13,1 x 3,5 cm. T.: spanyolozott. Felirata (F.): „Nóta Pállnok Kiszült 1850“. Ő.: magángyűjtemény.
- 10.) *Sótarló.* L.: Hedrehely. M.: 7 cm. T.: karcolt. F.: „1900“. Ő.: magángyűjtemény.
- 11.) *Só-és paprikatarló.* L.: Henész (ma: Nagyatád). M.: 9,2 cm. T.: karcolt. Ő.: magángyűjtemény.
- 12.) *Kulacs.* L.: Balatonarács (ma: Balatonfüred). M.: 32 cm. T.: spanyolozott. F.: „1872“. Ő.: Laczkó Dezső Múzeum (LDM), Veszprém. Ltsz.: 53.22.1.
- 13.) *Borotvatok.* L.: Berektompaháza. /ma: Tompaládony/ M.: 23,1 cm. T.: spanyolozott. F.: „1828 BAN JOSEF“. Ő.: Néprajzi Múzeum (NM.), Budapest. Ltsz.: 114 974. (Letétben Sopronban).
- 14.) *Borotvatok.* L.: ismeretlen. M.: 28,2 cm. T.: spanyolozott. F.: „1859“. Ő.: NM., Budapest. Ltsz.: 102 115.
- 15.) *Borotvatok.* L.: Rábahídvég. M.: 25,5 cm. T.: karcolt, spanyolozott. F.: „1852“. Ő.: SM., Szombathely. Ltsz.: 59.307.1.
- 16.) *Tükrös.* L.: Baranya megye. Átm. 8,3 cm. T.: karcolt. Ő.: magángyűjtemény.
- 17.) *Tükrös.* L.: Kemenesalja. M.: 7,7 x 6, 1 x 1,5 cm.: T.: domborúan faragott. F.: „K 1908 BK 9 HBAN SZJ“. Ő.: magángyűjtemény.
- 18.) *Tükrös.* Ikervár. M.: 9 cm. T.: domborúan faragott. F.: „1868“. Ő.: magángyűjtemény.
- 19.) *Állótükrös.* L.: Szilsárcány. M.: 38,8 cm. T.: karcolt, spanyolozott. F.: „1884“. Ő.: NM., Budapest. Ltsz.: 103 715.
- 20.) *Állótükrös.* L.: Felsőpor. M.: 46,8 cm. T.: spanyolozott. F.: „1885“. Ő.: magángyűjtemény.
- 21.) *Cipőkanál.* L.: Szombathely. M.: 22,4 cm. T.: domborúan faragott. Ő.: magángyűjtemény.
- 22.) *Játékpuska.* L.: Szombathely. M.: 77 cm. T.: domborúan faragott. F.: „06“. Ő.: magángyűjtemény.
- 23.) *Kos.* L.: Zsennye. M.: 6,3 cm. T.: körplasztika. Ő.: SM., Szombathely. Ltsz.: 59.347.1
- 24.) *Lőportartó.* L.: Vas megye. M.: 18,2 cm. T.: karcolt. Ő.: magángyűjtemény.
- 25.) *Mángorló.* L.: Óriszentpéter. M.: 64 cm. T.: vésett. Ő.: magángyűjtemény.
- 26.) *Mángorló.* L.: Meszlen. M.: 61,7 cm. F.: „CSAPLI Janos Ano 1780“. Ő.: SM., Szombathely. Ltsz. 71.1.1.
- 27.) *Mángorló.* L.: Bük. M.: 58, 6 cm. T.: vésett. F.: „1785 TE“. Ő.: magángyűjtemény.
- 28.) *Mángorló.* L.: Felsőbagod. M.: 70, 5 cm. T.: vésett. F.: „1908“. Ő.: magángyűjtemény.
- 29.) *Mángorló.* L.: Óriszentpéter. M.: 61 cm. T.: vésett. F.: „SZIP FERENC T... 1808 D“. Ő.: SM., Szombathely. Ltsz.: 59.15.1.
- 30.) *Borotvatok.* L.: ismeretlen. M.: 20,5 cm. T.: spanyolozott. F.: „1835“. Ő.: magángyűjtemény.
- 31.) *Borotvatok.* L.: Bakonybél. M.: 21,1 cm. T.: spanyolozott. F.: „1842“. Ő.: LDM, Veszprém. Ltsz.: P 46.
- 32.) *Tükrös.* L.: Halimba. M.: 14 x 10,3 x 1,6 cm. T.: spanyolozott. F.: „Papoji Katica 1843“. Ő.: NM., Budapest. Ltsz.: 134 314.

OBJEKTE

- 1.) *Stock*. Fundort (F.): Unbekannt. Maße (M.): 89,5 cm. Technik (T.): Reliefartig geschnitzt. Aufbewahrungsort (AO.): Savaria Múzeum (SM.), Szombathely. Inventar-nummer (Inv.Nr.): 59.166.1.
- 2.) *Schäferhaken*. F.: Unbekannt. M.: 102 cm. T.: Reliefartig geformte Kleinplastik. AO.: SM., Szombathely. Inv.Nr.: 59.146.1.
- 3.) *Schäferhaken*. F.: Bögöte. M.: 108 cm. T.: Geritzt, spanisiert und mit Intarsien versehen. AO.: SM., Szombathely. Inv.Nr.: 59.149.1.
- 4.) *Peitsche*. F.: Vasszilvág. M. (mit Lederriemen): 196 cm. T.: Reliefartig geschnitzt; geflochten. AO.: SM., Szombathely. Inv.Nr.: 61.71.1.
- 5.) *Beutel*. F.: Szentpéterfa. M.: 31 cm. AO.: SM., Szombathely. Inv.Nr.: 67.1.4.
- 6.) *Pfeifenkopf*. F.: Unbekannt. M.: 18 cm. T.: Spanisiert. AO.: Smidt Múzeum, Szombathely. Inv.Nr.: S. I. 81.4.
- 7.) *Tabaksbeutel*. F.: Unbekannt. Durchmesser: 20 cm. AO.: SM., Szombathely. Inv.Nr.: 59.364.1.
- 8.) *Streichholzbehälter*. F.: Szalafő. M.: 5,5 x 5,3 x 1,3 cm. T.: Reliefartig geschnitzt. AO.: SM., Szombathely. Inv.Nr.: 59.310.1.1.
- 9.) *Gewürzbehälter*. F.: Gérce, M.: 14,8 x 13,1 x 3,5 cm. T.: Spanisiert. Aufschrift (A.): „Nóta Pállnok Kiszült 1850“. AO.: Privatsammlung.
- 10.) *Salzbehälter*. F.:Hedrehely. M.: 7 cm. T.: Geritzt. AO.: Privatsammlung.
- 11.) *Salz- und Paprikabehälter*. F.: Henész (heute: Nagyatád). M.: 9,2 cm. T.: Geritzt. AO.: Privatsammlung.
- 12.) *Feldflasche*. F.: Balatonarács (heute: Balatonfűrdő). M.: 32 cm. T.: Spanisiert. A.: „1872“. AO.: Laczkó Dezső Múzeum, Veszprém. Inv.Nr.: 53.22.1.
- 13.) *Rasiermesserbehälter*. F.: Berektompaháza. M.: 23,1 cm. T.: Spanisiert. A.: „1828 BAN JOSEF“. AO.: Néprajzi Múzeum (NM.), Budapest. Inv.Nr.: 114 974. (Aufbewahrt in Sopron).
- 14.) *Rasiermesserbehälter*. F.: Unbekannt. M.: 27,5 cm. T.: Spanisiert. A.: „1859“. AO. NM., Budapest. Inv.Nr.: 102 115.
- 15.) *Rasiermesserbehälter*. F.: Rábahídvég. M.: 25,5 cm. T.: Geritzt, spanisiert. A.: „1852“. AO.: SM., Szombathely. Inv.Nr.: 59.307.1.
- 16.) *Spiegel*. F.: Komitat Baranya. Durchmesser: 8,3 cm. T.: Geritzt. AO.: Privatsammlung.
- 17.) *Spiegel*. F.: Kemenesalja. M.: 7,7 x 6,1 x 1,5 cm. T.: Reliefartig geschnitzt. A.: „K 1908 BK 9 HBAN SZJ“. AO.: Privatsammlung.
- 18.) *Spiegel*. F.: Ikervár. M.: 9 cm. T.: Reliefartig geschnitzt. A.: „1868“. AO.: Privatsammlung.
- 19.) *Standspiegel*. F.: Szilsárkány. M.: 38,8 cm. T.: Geritzt, spanisiert. A.: „1884“. AO. NM., Budapest. Inv.Nr.: 103 715.
- 20.) *Standspiegel*. F.: Felszopor. M.: 46,8 cm. T.: Spanisiert. A.: „1885“. AO.: Privatsammlung.
- 21.) *Schuhlöffel*. F.: Szombathely. M.: 22,4 cm. T.: Reliefartig geschnitzt. AO.: Privatsammlung.
- 22.) *Spielzeuggewehr*. F.: Szombathely. M.: 77 cm. T.: Reliefartig geschnitzt. A.: „06“. AO.: Privatsammlung.
- 23.) *Widder*. F.: Zsenye. M.: 6,3 cm. T.: Rundplastik. AO.: SM., Szombathely, Inv.Nr.: 59.347.1.
- 24.) *Schießpulverbehälter*. F.: Komitat Vas. M.: 18.2 cm. T.: Geritzt. AO.: Privatsammlung.
- 25.) *Mangel*. F.: Óriszentpéter. M.: 64 cm. T.: Graviert. AO.: Privatsammlung.
- 26.) *Mangel*. F.: Meszlen. M.: 61,7 cm. A.: „CSAPLI Janos Ano 1780“. AO.: SM., Szombathely. Inv.Nr.: 71.1.1.
- 27.) *Mangel*. F.: Bük. M.: 58,6 cm. T.: Graviert. A.: „1785 TE“. AO.: Privatsammlung.
- 28.) *Mangel*. F.: Felsőbagod. M.: 70,5 cm. T.: Graviert. A.: „1908“. AO.: Privatsammlung.
- 29.) *Mangel*. F.: Óriszentpéter. M.: 61 cm. T.: Graviert. A.: „SZIP FERENC T... 1808 D“. AO.: SM., Szombathely. Inv.Nr.: 59.15.1.
- 30.) *Rasiermesserbehälter*. F.: Unbekannt. M.: 20,5 cm. T.: Spanisiert. A.: „1835“. AO.: Privatsammlung.
- 31.) *Rasiermesserbehälter*. F.: Bakonybél. M.: 21,1 cm. T.: Spanisiert. A.: „1842“. AO.: Laczkó Dezső Múzeum (LDM.), Veszprém. Inv.Nr.: P 46.
- 32.) *Spiegel*. F.: Halimba. M.: 14 x 10,5 cm. T.: Spanisiert. A.: „Papoji Katica 1843“. AO.: NM., Budapest. Inv.Nr.: 134 314.

- 33.) *Tükörtlartó doboz*. L.: Nemespátró. M.: 17,1 x 13,4 x 2,4 cm. T.: spanyolozott. F.: „ZSOFi Svártz“, „1844 EVBEN“. Ó.: NM., Budapest. Ltsz.: 134 315.
- 34.) *Borotvatok*. L.: Sopron környéke. M.: 25,4 cm. T.: spanyolozott. F.: „1838“ Ó.: Szentendrei Szabadtéri Múzeum. Ltsz.: 85.2.1.
- 35.) *Fűszertartó*. L.: Oslí. M.: 13,5 x 13,1 x 3,3 cm.: T.: spanyolozott. F.: „1838“. Ó.: Soproni Múzeum (SOPM.), Sopron. Ltsz.: 57.77.1.
- 36.) *Mángorló*. L.: Meszlen. M.: 76,1 cm. T.: spanyolozott. F.: „HORVÁT JULI 1839“. Ó.: SM., Szombathely. Ltsz. 67.21.4.
- 37.) *Borotvatok*. L.: Vas megye. M.: 26,4 cm. T.: spanyolozott. F.: „1840“. Ó.: magángyűjtemény.
- 38.) *Fűszertartó*. L.: Újkér. M.: 15,8 x 16,3 x 6,1 cm. T.: spanyolozott. F.: „TÖRÖK JÁNOS TSINATO RABSA-GÁBO 1840“, ISTEN ÁLGYON MEG CISZTA JÁNOS ÉS ANA“. Ó.: NM., Budapest. Ltsz.: 114 972.
- 39.) *Mángorló*. L.: Nagylózs. M.: 73,9 cm. T.: spanyolozott. F.: „1840“. Ó.: magángyűjtemény.
- 40.) *Tükrös*. L.: Lesvár puszta /Tét/ M.: 10,5 x 11,9 x 1,8 cm. T.: spanyolozott. F.: „1842“. Ó.: NM., Budapest. Ltsz.: 51.31.270.
- 41.) *Tükörtlartó doboz*. L.: Szany. M.: 18,7 x 12,4 x 4,4 cm. T.: spanyolozott. F.: „1850“. Ó.: NM., Budapest. Ltsz.: 87.395.
- 42.) *Tükrös*. L.: Vas megye. M.: 10,8 x 11,4 x 1,6 cm. T.: spanyolozott. Ó.: SM., Szombathely. Ltsz.: 59.303.1.1-2.
- 43.) *Mángorló*. L.: Egyházashetye. M.: 72 cm. T.: spanyolozott. F.: „Császár Mihál és kis Mihál Mantzi Csinyálta Jáger Józsi 1840 ben“. Ó.: SM., Szombathely. Ltsz.: 59.33.1.
- 44.) *Mángorló*. L.: Szombathely. M.: 75,5 cm. T.: spanyolozott. F.: „MAGYAR Orsz. Czim ANNO 1835“. Ó.: NM., Budapest. Ltsz.: 103 683.
- 45.) *Hosszúfurulya* (ötlyukú). L.: Ostffyasszonyfa. M.: 95 cm. T.: spanyolozott. F.: „JONAS VENDEL KISZITETTE OSTFIASZONFÁN 1872 DIK ÉVBEN“. Ó.: NM., Budapest. Ltsz.: 15 247.
- 46.) *Állótükör*. L.: Mersevát. M.: 45 cm. T.: karcolt, spanyolozott. F.: „1886“. Ó.: SM., Szombathely. Ltsz.: 62.52.1.
- 47.) *Tükörkeret*. L.: Vasvár. M.: 51,9 x 36,7 x 1,6 cm. T.: karcolt. spanyolozott. F.: „TSIZMADIA SÁNDOR TSI-NYATOM ÉN MDCXXXCI“. Ó.: SM., Szombathely. Ltsz.: 59.1672.1.
- 48.) *Borotvatok*. L.: Kisberzseny. M.: 23,8 cm. T.: spanyolozott. F.: „1856“. Ó.: NM., Budapest. Ltsz.: 69 470.
- 49.) *Állótükör*. L.: Nagylózs. M.: 33 cm. T.: spanyolozott. F.: „1863. TORMA. ISTVÁN: CSIN“. Ó.: NM., Budapest. Ltsz.: 114 970.
- 50.) *Borotvatok*. L.: ismeretlen. M.: 25,4 cm. T.: karcolt, spanyolozott. Ó.: SOPM., Sopron. Ltsz.: 91.17.1
- 51.) *Borotvatok*. L.: Budafa. M.: 27,7 cm. T.: karcolt, spanyolozott. F.: „BARONYAI FERENCZÉ 1864“. Ó.: Thury György Múzeum, Nagykanizsa. Ltsz.: 85.3.1.
- 52.) *Fűszertartó*. L.: Jánosháza. M.: 16,2 x 14 x 4,1 cm. T.: karcolt, spanyolozott. F.: KISZÜLT, KI, MA LAKATOS, KATALIN 1864“. Ó.: NM., Budapest. Ltsz.: 101 338.
- 53.) *Mángorló*. L.: ismeretlen. M.: 67,3 cm. T.: karcolt, spanyolozott. F.: „1868“. Ó.: Burgenlandi Tartományi Múzeum, Kismarton/Eisenstadt. Ltsz.: BLM 27.090.
- 54.) *Ládikó*. L.: Vas megye. M.: 21,3 x 26 x 42,3 cm. T.: karcolt, spanyolozott. F.: „BM 1889“. Ó.: magángyűjtemény.
- 55.) *Állótükör*. L.: Zala megye. M.: 40 cm. T.: spanyolozott. F.: „EMLIK 1890. PJ SZA“. Ó.: NM., Budapest. Ltsz.: 65.182.1.
- 56.) *Állótükör*. L.: Alszipor (ma: Újkér). M.: 34,5 cm. T.: karcolt, spanyolozott. F.: „1865 Emlékül Török Vendelnek 1866“. Ó.: magángyűjtemény.
- 57.) *Borotvatok*. L.: Zsira. M.: 22,7 cm. T.: karcolt, spanyolozott. F.: „Emlékül Szűts András Csinálta 1866“. Ó.: SOPM., Sopron, Ltsz.: 57.56.1.
- 58.) *Borotvatok*. L.: Zsira. M.: 24 cm. T.: karcolt, spanyolozott. F.: „1866 Emlékül Török Vendel“. Ó.: SOPM., Ltsz.: 57.63.1.
- 59.) *Borotvatok*. L.: Nagylózs. M.: 24,5 cm. T.: karcolt, spanyolozott. F.: „1868“. Ó.: NM., Budapest. Ltsz.: 114 976. (Letétben Sopronban.)

- 33.) *Spiegelbehälter*. F.: Nemespátró. M.: 17,1 x 13,4 x 2,4 cm. T.: Spanisiert. A.: „ZSOFI SVÁRTZ“, „1844 EVBEN“. AO.: NM., Budapest. Inv.Nr.: 134 315.
- 34.) *Rasiermesserbehälter*. F.: Umgebung von Sopron. M.: 25,4 cm. T.: Spanisiert. AO.: Szabadtéri Néprajzi Múzeum (Freilichtmuseum), Szentendre. Inv.Nr.: 85.2.1.
- 35.) *Gewürzbehälter*. F.: Oslí. M.: 13,5 x 13,1 x 3,3 cm. T.: Spanisiert. A.: „1838“. AO.: Soproni Múzeum (SOPM.), Sopron. Inv.Nr.: 57.77.1.
- 36.) *Mangel*. F.: Meszlen. M.: 76,1 cm. T.: Spanisiert. A.: „HORVÁT JULI 1839“. AO.: SM., Szombathely. Inv.Nr.: 67.21.4.
- 37.) *Rasiermesserbehälter*. F.: Komitat Vas. M.: 26,4 cm. T.: Spanisiert. A.: „1840“. AO.: Privatsammlung.
- 38.) *Gewürzbehälter*. F.: Ujkér. M.: 16,5 x 16 cm. T.: Spanisiert. A.: „TÖRÖK JÁNOS TSINATO RABSÁGÁBO 1840“, „ISTEN ÁLGYON MEG CISZTA JÁNOS ÉS ANA“. AO.: NM., Budapest. Inv.Nr.: 114 972.
- 39.) *Mangel*. F.: Nagylózs. M.: 73,9 cm. T.: Spanisiert. A.: „1840“. AO.: Privatsammlung.
- 40.) *Spiegel*. F.: Unbekannt. M.: 10,5 x 11,5 cm. T.: Spanisiert. A.: „1842“. AO.: NM., Budapest. Inv.Nr.: 51.31.270.
- 41.) *Spiegelbehälter*. F.: Szany. M.: 18,7 x 12,4 x 4,4 cm. T.: Spanisiert. A.: „1850“. AO.: NM., Budapest. Inv.Nr.: 87935.
- 42.) *Spiegel*. F.: Komitat Vas. M.: 10,8 x 11,4 cm. T.: Spanisiert. AO.: SM., Szombathely. Inv.Nr.: 59.303.1.1.-2.
- 43.) *Mangel*. F.: Egyházashetye. M.: 72 cm. T.: Spanisiert. A.: „Császár Mihál és kis Mihál Mantzi Csinyálta Jáger Józsi 1840 ben“. AO.: SM., Szombathely. Inv.Nr.: 59.33.1.
- 44.) *Mangel*. F.: Szombathely. M.: 72,4 cm. T.: Spanisiert. A.: „MAGYAR Orsz. Czim ANNO 1835“. AO.: NM., Budapest. Inv.Nr.: 103 683.
- 45.) *Langflöte*. (Mit fünf Löchern). F.: Ostffyasszonyfa. M.: 95 cm. T.: Spanisiert. A.: „JONAS VENDEL KISZITETTE OSTFIASZONFAN 1872 DIK ÉVBEN“. AO.: NM., Budapest. Inv.Nr.: 15 247.
- 46.) *Standspiegel*. F.: Mersevát. M.: 45 cm. T.: Gekratzt, spanisiert. A.: „1886“. AO.: SM., Szombathely. Inv. Nr.: 62.52.1.
- 47.) *Spiegelrahmen*. F.: Vasvár. M.: 51,9 x 36,7 x 1,6 cm. T.: Gekratzt, spanisiert. A.: „TSIZMADIA SÁNDOR TSI-NYATOM ÉN MDCCCXCI“. AO.: SM., Szombathely. Inv.Nr.: 59.1672.1.
- 48.) *Rasiermesserbehälter*. F.: Kisberzsény. M.: 23,8 cm. T.: Spanisiert. A.: „1856“. AO.: NM., Budapest, Inv.Nr.: 69 470.
- 49.) *Standspiegel*. F.: Nagylózs. M.: 33 cm. T.: Spanisiert. A.: „1863 TORMA. ISTVÁN. CSIN“. AO.: NM., Budapest. Inv.Nr.: 114 970.
- 50.) *Rasiermesserbehälter*. F.: Unbekannt. M.: 25,4 cm. T.: Graviert, spanisiert. AO.: SOPM., Sopron. Inv.Nr.: 91.17.1.
- 51.) *Rasiermesserbehälter*. F.: Buda. M.: 27,7 cm. T.: Geritzt, spanisiert. A.: „BARONYAI FERENCZÉ 1864“. AO.: Thury György Múzeum, Nagykanizsa. Inv.Nr.: 85.3.1.
- 52.) *Gewürzbehälter*. F.: Jánosháza. M.: 16,2 x 14 cm. T.: Graviert, spanisiert. A.: „KISZÜLT, KI, MA LAKA-TOS, KATALIN 1864“. AO.: NM., Budapest. Inv. Nr.: 101 338.
- 53.) *Mangel*. F.: Unbekannt. M.: 67,3 cm. T.: Graviert, spanisiert. A.: „1868“. AO.: Burgenländisches Landesmuseum, Eisenstadt. Inv.Nr.: BLM 27.090.
- 54.) *Kästchen*. F.: Komitat Vas. M.: 21,3 x 26 x 42,3 cm. T.: Graviert, spanisiert. A.: „BM 1889“. AO.: Privatsammlung.
- 55.) *Standspiegel*. F.: Komitat Zala. M.: 40 cm. T.: Spanisiert. A.: „EMLIK 1890. PJ SZA“. AO.: NM., Budapest. Inv.Nr.: 65.182.1.
- 56.) *Standspiegel*. F.: Alszopor (heute: Ujkér). M.: 34,5 cm. T.: Graviert, spanisiert. A.: „1865 Emlékül Török Vendelnek 1866“. AO.: Privatsammlung.
- 57.) *Rasiermesserbehälter*. F.: Zsira. M.: 22,7 cm. T.: Graviert, spanisiert. A.: „Emlékül Szüts András Csinálta 1866“. AO.: SOPM., Sopron. Inv.Nr.: 57.56.1.
- 58.) *Rasiermesserbehälter*. F.: Zsira. M.: 24 cm. T.: Graviert, spanisiert. A.: „1866 Emlékül Török Vendel“. AO.: SOPM., Sopron. Inv.Nr.: 57.63.1.
- 59.) *Rasiermesserbehälter*. F.: Nagylózs. M.: 24,5 cm. T.: Graviert, spanisiert. A.: „1868“. AO.: NM., Budapest. Inv.Nr.: 114 976. (Aufbewahrt in Sopron).

- 60.) *Borotvatok*. L.: Zalatárnok. M.: 23,5 cm. T.: karcolt, spanyolozott. F.: „1869 EMLIK KISZ SOPBA“ (Kiszült Sopronban), „Német Mihály Csinálta Küldöm Édes Atyámnak“. Ó.: NM., Budapest, Ltsz.: 114.976.
- 61.) *Állótükör*. L.: Kismarton (Eisenstadt). M.: 36,6 cm. T.: karcolt, spanyolozott. F.: „EMLIKKÜL NIMET JÁNOS BOLTER ANA 1869. KISMARTONBAN KISZÜT ÁPR“. Ó.: NM., Budapest. Ltsz. 113 391.
- 62.) *Borotvatok*. L.: Lesenceistvánd. M.: 26,5 cm. T.: karcolt, spanyolozott. F.: „KÉSZÜLT SOPRON 1869“, „Csinálónak neve Kováts Józseff“. Ó.: NM., Budapest. Ltsz.: 5620.
- 63.) *Borotvatok*. L.: ismeretlen. M.: 26 cm. T.: karcolt, spanyolozott. F.: „UJVARI MIHÁL 1869“, „Csinálónak neve Kováts Józseff“. Ó.: NM., Budapest. Ltsz. 88 883.
- 64.) *Tükrös*. L.: Farád. M.: 8,6 x 5,8 cm. T.: karcolt, spanyolozott. F.: „1881“. Ó.: Helytörténeti Gyűjtemény, Csorna. Ltsz.: 74.4.1.1-2.
- 65.) *Borotvatok*. L.: Kapuvár. M.: 30,1 cm. T.: karcolt, spanyolozott. F.: „1869 ben KISZÜLT SB.“, „Nimeth Pesta“. Ó.: NM., Budapest. Ltsz.: 81.235.
- 66.) *Borotvatok*. L.: Tésenfa. M.: 28,1 cm. T.: karcolt, spanyolozott. F.: „KÉSZÜLT SOPRONBAN 1872 B“, „TIKER imREnek“, „szanyi Huszár Joseff csinálto“. Ó.: János Pannonius Múzeum (JPM), Pécs. Ltsz. 52.372.1.
- 67.) *Tükrös*. L.: Csorna. M.: 8,5 x 7 x 1,2 cm. T.: karcolt, spanyolozott. F.: „1879“. Ó., NM., Budapest. Ltsz.: 101 310.
- 68.) *Fűszertartó*. L.: Nick. M.: 11,3 x 14,6 x 4,2 cm. T.: karcolt, spanyolozott. F.: „1874 CSINALTO VincE sandor EmLIK-neK“. Ó.: SM., Szombathely. Ltsz.: 59.250.1.1-2.
- 69.) *Fűszertartó*. L.: Nick. M.: 13,7 cm. T.: karcolt, spanyolozott. F.: „1874“. Ó.: SM., Szombathely. Ltsz.: 59.250.2.1-2.
- 70.) *Borotvatok*. L.: Kóny. M.: 24,1 cm. T.: karcolt, spanyolozott. F.: „Csináltam en. Udvardy István. 1886. ban Konyban: Győr. Megyeben. Augusztus. 30 án“. Ó.: NM., Budapest, Ltsz.: 51.31.274.
- 71.) *Borotvatok*. L.: ismeretlen. M. 21,9 cm. T.: karcolt, spanyolozott. F.: „Csináltam, én: Udvardy István 1886. ban Konyban: Győr Megyében. szeptember 31. én“. Ó.: NM., Budapest. Ltsz.: 70.87.24.
- 72.) *Borotvatok*. L.: Rábapatona. M.: 26,8 cm. T.: karcolt, spanyolozott. F.: „1890 KÁLMÁN JÁNOS CSINÁLTA BURJÁN PÁLNOK“. Ó.: NM., Budapest. Ltsz.: 61.140.23.
- 73.) *Mángorló*. L.: Prága (ma: Sümegprága). M.: 63 cm. T.: vésett. F.: „CAG Ig JAR AKIT AZ ISTEN MegVeR PAJTÁS BÖCKeReKI PALITICKI LASD MIVeL FÜ-ZeT NeKI NINC PARIPA NINCeN fegveR APÁTI JULI eDeS gALABOM“. Ó.: NM., Budapest. Ltsz.: 69 463.
- 74.) *Mángorló*. L.: Barlahida (Nyirádról került ide). M.: 59 cm. T.: spanyolozott. F.: „1840“. Ó.: magángyűjtemény.
- 75.) *Tükrös*. L.: Murarátka. M.: 10,6 x 11,9 x 1,5 cm.: T.: spanyolozott. Ó.: NM., Budapest. Ltsz.: 134 296.
- 76.) *Mángorló*. L.: Zalakoppány. M.: 61 cm. T.: spanyolozott. F.: „1841 BEN KÉSZÜT OKTÓBER... TA NITRAI KATINAK“. Ó.: Göcseji Múzeum (GM.), Zalegerszeg. Ltsz.: 52.56.1.
- 77.) *Tükrös*. L.: Felsőzsid (ma: Várölgy). M.: 9,6 x 9,1 x 1,4 cm.: T.: spanyolozott. Ó.: NM., Budapest. Ltsz.: 69 483.
- 78.) *Tükrös*. L.: Somogy megye. M.: 11 x 11 x 1,6 cm. T.: spanyolozott. F.: „1843“. Ó.: NM., Budapest. Ltsz. 121 719.
- 79.) *Tükrös*. L.: Doba. M.: 9,8 x 11,8 x 1,5 cm. T.: spanyolozott. F.: „1847“. Ó.: NM., Budapest. Ltsz.: 121 721.
- 80.) *Tükrös*. L.: Pénzeskút. M.: 9,7 x 10 x 1,4 cm. T.: karcolt, spanyolozott. Ó.: LDM., Veszprém. Ltsz.: P 48.
- 81.) *Mézeskalács-ütőfa*. L.: ismeretlen. M.: 26 x 9 x 4,2 cm. T.: negatívan vésett. F.: „Milfait Ferkó“. Ó.: SM., Szombathely, Ltsz.: 58.718.1.

- 60.) *Rasiermesserbehälter*. F.: Zalatárnok. M.: 23,5 cm. T.: Gekratzt, spanisiert. A.: „1869 EMLIK KISZ SOPBA“ (Kiszült Sopronban), „Német Mihály Csinálta Küldöm Édes Atyámnak“. AO.: NM., Budapest. Inv.Nr.: 114 976.
- 61.) *Standspiegel*. F.: Kismarton (Eisenstadt). M.: 36,6 cm. T.: Graviert, spanisiert. A.: „EMLIKÜL NIMET JÁNOS BOLTER ANA 1869. KISMARTONBAN KISZÜT APR“. AO.: NM., Budapest. Inv.Nr.: 113 391.
- 62.) *Rasiermesserbehälter*. F.: Lesenceistvánd. M.: 26,5 cm. T.: Graviert, spanisiert. A.: „KÉSZÜLT SOPRON 1869“, „Csinálónak neve Kováts Józseff“. AO.: NM., Budapest. Inv.Nr.: 5620.
- 63.) *Rasiermesserbehälter*. F.: Unbekannt. M.: 26 cm. T.: Graviert, spanisiert. A.: „UJVARI Mihál 1869“, „Csinálónak neve Kováts Józseff“. AO.: NM., Budapest. Inv.Nr.: 88 883.
- 64.) *Spiegel*. F.: Farád. M.: 8,6 x 5,8 cm. T.: Graviert, spanisiert. A.: „1881“. AO.: Helytörténeti Gyűjtemény, Csorna. Inv.Nr.: 74.4.1.1-2.
- 65.) *Rasiermesserbehälter*. F.: Kapuvár. M.: 30,1 cm. T.: Graviert, spanisiert. A.: „1869 ben KISZÜLT SB“, „Nimeth Pesta“. AO.: NM., Budapest. Inv.Nr.: 81.235.
- 66.) *Rasiermesserbehälter*. F.: Tésenfa. M.: 28,1 cm. T.: Graviert, spanisiert. A.: KÉSZÜLT SOPRONBAN 1872 B“, „TIKER imREneK“, „szanyi Huszár Joseff csinálto“. AO.: Janus Pannonius Múzeum, Pécs. Inv.Nr.: 52.372.1.
- 67.) *Spiegel*. F.: Csorna. M.: 8,5 x 7 cm. T.: Graviert, spanisiert. A.: „1879“. AO.: NM., Budapest. Inv.Nr.: 101 310.
- 68.) *Gewürzdose*. F.: Nick. M.: 11,3 x 14,6 x 4,2 cm. T.: Graviert, spanisiert. A.: „1874 CSINALTO VincE sandor EmLIKneK“. AO.: SM., Szombathely. Inv.Nr.: 59.250.1.1-2.
- 69.) *Gewürzdose*. F.: Nick. M.: 13,7 cm. T.: Graviert, spanisiert. A.: „1874“. AO.: SM., Szombathely. Inv.Nr.: 59.250.2.1-2.
- 70.) *Rasiermesserbehälter*. F.: Kóny. M.: 24,1 cm. T.: Graviert, spanisiert. A.: „Csináltam en. Udvardy István 1886. ban Konyban: Győr Megyeben. Augusztus. 30. án“. AO.: NM., Budapest. Inv.Nr.: 51.31.274.
- 71.) *Rasiermesserbehälter*. F.: Unbekannt. M.: 21,9 cm. T.: Graviert, spanisiert. A.: „Csináltam, én: Udvardy István 1886. ban Konyban: Győr Megyében. szeptember 31. én“. AO.: NM., Budapest. Inv.Nr.: 70.84.24.
- 72.) *Rasiermesserbehälter*. F.: Rábapatona. M.: 26,8 cm. T.: Graviert, spanisiert. A.: „1890 KÁLMAN JÁNOS CSINÁLTA BURJÁN PÁLNOK“. AO.: NM., Budapest. Inv.Nr.: 61.140.23.
- 73.) *Mangel*. F.: Prága (heute: Sümegprága). M.: 63 cm. T.: Graviert. A.: „CAg Ig JAR AKIT AZ ISTEN MegVeR PAJTÁS BöCKeReKI PALITICKI LASD MIVel FÜZet NeKI NINC PARIPA NINCen fegveR APÁTI JULI“, AO.: NM., Budapest. Inv.Nr.: 69.463.
- 74.) *Mangel*. F.: Barlahida (stammt jedoch aus Nyrád). M.: 59 cm. T.: Spanisiert. A.: „1840“. AO.: Privatsammlung.
- 75.) *Spiegel*. F.: Murarátka. M.: 10,6 x 11,9 cm. T.: Spanisiert. AO.: NM., Budapest. Inv.Nr.: 134 296.
- 76.) *Mangel*. F.: Zalakoppány. M.: 61 cm. T.: Spanisiert. A.: „1841 BEN KÉSZÜT OKTOBER ... TA NITRAI KATTINAK“. AO.: Göcseji Múzeum (GM.), Zalaegerszeg. Inv.Nr.: 52.56.1.
- 77.) *Spiegel*. F.: Felsőzsid (heute: Várölgly). M.: 13 x 10 cm. T.: Spanisiert. AO.: NM., Budapest. Inv.Nr.: 69 483.
- 78.) *Spiegel*. F.: Komitat Somogy. M.: 11 x 11 cm. T.: Spanisiert. A.: „1843“. AO.: NM., Budapest. Inv.Nr.: 121 719.
- 79.) *Spiegel*. F.: Doba. M.: 9,8 x 11,8 x 1,5 cm. T.: Spanisiert. A.: „1847“. AO.: NM., Budapest. Inv.Nr.: 121 721.
- 80.) *Spiegel*. F.: Pénzeskut. M.: 9,7 x 10 x 1,4 cm. T.: Geritzt, spanisiert. AO.: LDM., Veszprém. Inv.Nr.: P 48.
- 81.) *Lebzeltmodel*. F.: Unbekannt. M.: 26 x 9 x 4,2 cm. T.: Negativ graviert. A.: „Milfait Ferkó“. AO.: SM., Szombathely. Inv.Nr.: 58.718.1.

Die Fotoarbeiten wurden von der Fa. OTP gefördert.

A fotomunkákat az OTP szponzorálta.

